JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

WIZARA YA KILIMO

HOTUBA YA WAZIRI WA KILIMO, MHESHIMIWA HUSSEIN MOHAMED BASHE (MB), KUHUSU MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI YA FEDHA YA WIZARA YA KILIMO KWA MWAKA 2025/2026

MEI, 2025

DODOMA

HOTUBA YA WAZIRI WA KILIMO, MHESHIMIWA HUSSEIN MOHAMED BASHE (MB), KUHUSU MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI YA FEDHA YA WIZARA YA KILIMO KWA MWAKA 2025/2026

MHE. HUSSEIN MOHAMED BASHE (MB)
Waziri wa Kilimo

MHE. DAVID ERNEST SILINDE (MB)
Naibu Waziri wa Kilimo

BW. GERALD GEOFREY MWELI
Katibu Mkuu Wizara ya Kilimo

DKT. HUSSEIN MOHAMED OMAR
Naibu Katibu Mkuu (Maendeleo ya Mazao na Usalama wa Chakula)

DKT. STEPHEN JUSTICE NINDI
Naibu Katibu Mkuu (Ushirika na Umwagiliaji)

YALIYOMO

Dira, Dhima, Majukumu na Malengo ya Wizara ... xvi

Dira xvi

Dhima ... xvi

Majukumu ... xvi

Malengo ... xvii

1 UTANGULIZI ... 1

2 HALI YA KILIMO KATIKA MWAKA 2024 ... 25

2.1 Mchango wa Kilimo katika Uchumi ... 25

2.2 Hali ya Chakula ... 26

2.3 Hali ya Umwagiliaji ... 27

2.4 Hali ya Ushirika ... 27

3 MAPATO NA MATUMIZI KWA MWAKA 2024/2025 ... 28

3.1 Makusanyo ya Maduhuli ... 28

3.2 Fedha Zilizoidhinishwa kwa Mafungu Yote (43, 24 na 05) ... 28

4 MAFANIKIO YA UTEKELEZAJI WA BAJETI KWA MWAKA 2024/2025 ... 29

4.1 Kuongeza Uzalishaji na Tija ... 30

4.1.1 Kuimarisha Utafiti wa Mbegu ... 32

4.1.2 Uzalishaji na Usambazaji wa Mbegu na Miche Bora kwa Mpango wa Ruzuku kwa baadhi ya Mazao ... 43

4.1.3 Uwekezaji kwenye Utoaji wa Ruzuku ya Mbolea na Viuatilifu 54

4.1.4 Uwekezaji kwenye Miundombinu ya Umwagiliaji 60

4.1.5 Usajili wa Wakulima na Urasimishaji wa Shughuli za Kilimo 65

4.1.6 Kuwekeza kwenye Ujuzi kwa Wataalam wa Ndani 66

4.1.7 Uwekezaji kwenye Huduma za Ugani 67

4.1.8 Kupima Afya ya Udongo kwa Wakulima 70

4.1.9 Uanzishaji wa Vituo vya Kutoa Huduma na Ununuzi wa Zana za Kilimo 71

4.1.10 Kuendeleza Kanda za Kilimo na Uzalishaji 93

4.2 Kuongeza Ajira zenye Staha na Ushiriki wa Vijana na Wanawake kwenye Kilimo 94

4.3 Kuimarisha Usalama wa Chakula na Lishe 102

4.3.1 Uwekezaji kwenye Miundombinu ya Uhifadhi 102

4.3.2 Kuiongezea NFRA uwezo wa Kununua Mazao ya Wakulima ili kuongeza Hifadhi ya Chakula 102

4.3.3 Kuimarisha Usimamizi wa Mazao ya Nafaka na Yasiyo Nafaka 104

4.3.4 Kuhamasisha Matumizi ya Mazao yaliyoongezewa Virutubishi ili Kukabiliana na Matatizo ya Lishe nchini. 105

4.4 Kuimarisha Upatikanaji wa Masoko, Mitaji na Mauzo ya Mazao Nje ya Nchi 107

4.4.1 Kujenga Miundombinu ya Masoko ya Mazao ya Kilimo kwa Ajili ya Wakulima katika Halmashauri Mbalimbali; 107

Masoko ya kimkakati 107

4.4.2 Kuimarisha Uongezaji Thamani na Uhifadhi kwa Kushirikisha Sekta Binafsi 108

4.4.3 Kuongeza Mauzo ya Mazao ya Kilimo Ndani na Nje ya Nchi 109

4.4.4 Kuimarisha Upatikanaji wa Mitaji 110

4.4.5 Kuziwezesha Maabara za Serikali na Sekta Binafsi kufikia Viwango vya Ubora Unaotakiwa Kimataifa.. 113

4.5 Kuimarisha Maendeleo ya Ushirika........... 114

4.5.1 Kuwezesha Uwekezaji katika mifumo ya Kidijiti kwenye Vyama vya Ushirika na Mamlaka za Usimamizi.................................. 114

4.5.2 Kuimarisha Usimamizi na Udhibiti wa Vyama vya Ushirika 115

4.5.3 Kuhamasisha Vyama vya Ushirika kujiendesha kibiashara na kuviwezesha kupata Mitaji... 116

4.5.4 Kuhamasisha Ushirika kwenye sekta mbalimbali na makundi maalum................ 121

4.6 Kuimarisha Matumizi ya Mifumo ya TEHAMA katika Uendelezaji wa Sekta ya Kilimo 122

4.6.1 Kuimarisha Mifumo ya Kidijiti itakayowezesha Upatikanaji wa Taarifa Sahihi kwa Wakati 122

4.6.2 Kuwekeza kwenye Matumizi ya Mifumo ya Kidijiti katika Sekta ya Kilimo 123

5 MPANGO NA BAJETI YA MWAKA 2025/2026 128

5.1 Kuongeza Tija na Uzalishaji 133

5.1.1 Utafiti wa mbegu 133

5.1.2 Uzalishaji na usambazaji wa mbegu na miche bora na kutoa ruzuku ya mbegu na miche bora kwa baadhi ya mazao 138

5.1.3 Uwekezaji kwenye utoaji wa ruzuku ya mbolea na viuatilifu 141

5.1.4 Usajili wa Wakulima na Urasimishaji wa Shughuli za Kilimo 143

5.1.5 Kuwekeza kwenye ujuzi kwa wataalam wa ndani 144

5.1.6 Uwekezaji kwenye Huduma za Ugani 144

5.1.7 Kupima Afya ya Udongo kwa wakulima wadogo na wakubwa 146

5.1.8 Uendelezaji wa kilimo cha umwagiliaji 147

5.1.9 Uanzishaji wa Vituo vya kutoa Huduma na Ununuzi wa Zana za Kilimo 150

5.1.10 Kuendeleza Shoroba za Kilimo na Uzalishaji 151

5.2 Kuchangia kuongeza ajira zenye staha na ushiriki wa vijana na wanawake kwenye kilimo ... 169

5.2.1 Kuwezesha Upatikanaji wa Ardhi ya Kilimo na Uanzishaji wa Mashamba Makubwa ya Pamoja (BBT – Mashamba) ... 170

5.2.2 Kuwezesha Uendelezaji wa Programu ya BBT Ngazi ya Halmashauri ... 171

5.2.3 Kuwezesha Ujenzi wa Miundombinu ya Umwagiliaji kwa Wakulima wadogo (BBT visima) ... 172

5.2.4 Kuwezesha Upatikanaji wa Mikopo kwa Vijana na Wanawake (BBT mitaji) ... 172

5.2.5 Kuwezesha Vijana na Wanawake Kuongeza Thamani ya Mazao ... 173

5.2.6 Kuwezesha Vijana na Wanawake kutoa Huduma za Ugani (BBT Ugani) ... 173

5.3 Kuimarisha Usalama wa Chakula na Lishe ... 174

5.3.1 Uwekezaji kwenye Miundombinu ya Uhifadhi ili kufikia Uwezo wa Kuhifadhi tani 3,000,000 ifikapo Mwaka 2030 ... 174

5.3.2 Kuiongezea NFRA Uwezo wa Kununua Mazao ya Wakulima ili Kuongeza Hifadhi ... 175

5.3.3 Kuhamasisha Matumizi ya Mazao yaliyoongezewa Virutubishi ili Kukabiliana na Matatizo ya Lishe Nchini ... 175

5.4 Kuimarisha Upatikanaji wa Masoko, Mitaji na Mauzo ya Mazao nje ya Nchi 176

5.4.1 Kujenga Miundombinu ya Masoko ya Mazao ya Kilimo kwa ajili ya Wakulima katika Halmashauri mbalimbali Nchini.... 176

5.4.2 Kuimarisha Uongezaji Thamani kwa Kushirikisha Sekta Binafsi 177

5.4.3 Kuongeza Mauzo ya Mazao ya Kilimo Ndani na Nje ya Nchi 177

5.4.4 Kuimarisha Upatikanaji wa Mitaji 178

5.4.5 Kuziwezesha Maabara za Serikali ziweze kufikia Viwango vya Ubora vinavyotakiwa Kimataifa 179

5.5 Kuimarisha Maendeleo ya Ushirika........... 180

5.5.1 Kuimarisha mifumo ya Kidijiti kwenye Vyama vya Ushirika na Mamlaka za Usimamizi... 180

5.5.2 Kuimarisha Usimamizi na Udhibiti wa Vyama vya Ushirika 180

5.5.3 Kuhamasisha Vyama vya Ushirika kujiendesha kibiashara na kuviwezesha kupata mitaji 181

5.5.4 Kuhamasisha Ushirika kwenye Sekta mbalimbali na Makundi Maalum 182

5.6 Kuimarisha Matumizi ya Mifumo ya TEHAMA Katika Uendelezaji wa Sekta ya Kilimo 183

5.6.1 Kuwekeza kwenye Matumizi ya Mifumo ya Kidijiti katika Sekta ya Kilimo............. 183

5.6.2 Kuimarisha Mifumo ya Kidijiti itakayowezesha Upatikanaji wa Taarifa Sahihi kwa Wakati 184

6 MAOMBI YA FEDHA MWAKA 2025/2026 192

FUNGU 43, 24 na 05 192

6.1 Makadirio ya Makusanyo ya Maduhuli 192

6.2 Fedha za Matumizi kwa Mafungu yote 192

6.2.1 Fedha kwa Fungu 43 192

6.2.2 Fedha kwa Fungu 05 193

6.2.3 Fedha kwa Fungu 24 193

MAJEDWALI

Jedwali Na. 1: Mwenendo wa Uzalishaji wa Mazao Asilia ya Biashara (Tani) Mwaka 2023/2024 hadi 2024/2025 31

Jedwali Na. 2: Uzalishaji wa Mazao ya Bustani (Tani) Mwaka 2023/2024 32

Jedwali Na. 3: Uzalishaji wa Mazao ya Mafuta (Tani) Mwaka 2023/2024 32

Jedwali Na. 4: Upatikanaji wa Mbegu Bora Nchini (Tani) mwaka 2024/2025 46

Jedwali Na. 5: Malengo ya Uzalishaji wa Mazao Asilia ya Biashara (Tani) Katika Mwaka 2025/2026 152

Jedwali Na. 6: Idadi ya mashamba kwenye Halmashauri zilizotayari kutekeleza programu ya BBT Halmashauri 171

VIAMBATISHO

Kiambatisho Na. 1: Utekelezaji wa Miradi 63 ya Ujenzi wa Skimu Mpya za Umwagiliaji.................. 192

Kiambatisho Na. 2: Ukarabati wa Miundombinu ya Umwagiliaji katika Skimu 48 198

Kiambatisho Na. 3: Utekelezaji wa Mpango wa Upembuzi yakinifu na Ujenzi wa Mabwawa 114 ya umwagiliaji 202

Kiambatisho Na. 4: Utekelezaji wa Mpango wa Upembuzi Yakinifu na Ujenzi wa Mabonde 22 ya Kimkakati ya Umwagiliaji 207

Kiambatisho Na. 5: Ujenzi wa Mashamba ya Makubwa ya Pamoja 210

Kiambatisho Na. 6: Utekelezaji wa Skimu 527 za Upembuzi Yakinifu na Usanifu......................... 211

Kiambatisho Na. 7: Taarifa za Ukubwa wa Maeneo ya Yaliyopimwa Afya ya Udongo katika Wilaya za Mikoa ya Ruvuma, Arusha, Kilimanjaro, Manyara Na Simiyu... 237

Kiambatisho Na. 8: Mwenendo wa Mauzo ya Mazao ya Kilimo Nje ya Nchi Mwaka 2021/2022 hadi Mwaka 2023/2024 239

VIFUPISHO VYA MANENO

AATI	*African Agricultural Transformation Initiative*
ADF	*Agriculture Development Fund*
AfDB	*African Development Bank*
AFDP	*Agriculture and Fisheries Development Programme*
AGCOT	*Agriculture Growth Corridor of Tanzania*
AGITF	*Agricultural Inputs Trust Fund*
AGRA	*Alliance for Green Revolution in Africa*
AMDP	*Agricultural Markets Development Trust*
AMP	*Agricultural Transformation Master Plan*
AMCOS	*Agricultural Marketing Cooperatives Societies*
ANSAF	*Agriculture Non - State Actors Forum*
ASDP II	*Agriculture Sector Development Programme II*
ASA	*Agriculture Seed Agency*
ATMIS	*Agriculture Trading Management Information System*
ATO	*Agriculture Transforming Office*
BBT	*Building a Better Tomorrow*
BBTD	*Banana Bunch Top Disease*
BMGF	*Bill & Melinda Gates Foundation*
BRELA	*Business Registrations and Licensing Agency*
CAADP	*Comprehensive Africa Agricultural Development Programme 2026 - 2035*
CAMARTEC	*Centre for Agricultural Mechanization and Rular Technology*
CCM	*Chama Cha Mapinduzi*
CCU Ltd	*Chato Cooperative Union*

CHUTCU	*Chunya Tobacco Cooperative Union*
CIAT	*The International Center for Tropical Agriculture*
COASCO	*Cooperative Audit and Supervision Corporation*
COPRA	*Cereal and Other Produce Regulatory Authority*
CRDB	*Cooperative Rural Development Bank*
CORECU	*Coastal Regional Cooperative Union*
CPB	*Cereal and other Produce Board*
CSDS	*Crop Stock Dynamics Systems*
DC	*District Council*
DLCO – EA	*Desert Locust Control Organization for Eastern Africa*
DUS	*District Uniformity and Stability*
EAC	*East African Community*
EFTA	*European Free Trade Association*
EIA	*Environmental Impact Assessment*
ESRF	*Economic and Social Research Foundation*
FAO	*Food and Agriculture Organization,*
FTC	*Farmers Training Centre*
FSDT	*Financial Deepening Trust*
GAIN	*The Global Alliance for Improved Nutrition*
GCU	*Government Communication Unit*
GePG	*Government Electronic Payment Gateway*
GIS	*Geographic Information System*
HCMIS	*Human Capital Management Information Systems*
IACO	*Inter Coffee Organisation*
IFAD	*International Fund for Agricultural Development*
IITA	*International Institute of Tropical Agriculture*

ILRI	*International Livestock Research Institute*
IMF	*International Monetary Fund*
IoT	*Internet of Things*
IFCU	*Iringa Farmers Cooperative Union*
IRLCO-CSA	*International Red Locust Control Organization for Central and Southern Africa*
IRRI	*International Rice Research Institute*
ISTA	*International Seed Testing Association*
JICA	*Japan International Cooperation Agency*
JKT	*Jeshi la KujengaTaifa*
KACU Ltd	*Kahama Cooperative Union Limited*
KATRIN	*Kilombero Agriculture Training and Research Institute*
KCJE	*Korosho Cooperative Joint Enterprise*
KOICA	*Korea International Cooperation Agency*
MBCU Ltd	*Mbinga Cooperative Union Limited*
M - Kilimo	*Mobile Kilimo*
MAMCU	*Masasi Mtwara Cooperative Union*
MATI	*Ministry of Agriculture Training Institute*
Mgov	*Government Mobile Platform*
MoU	*Memorandum of Understanding*
MSD	*Medical Stores Department*
MUVU	*Mfumo wa Usimamizi wa Vyama vya Ushirika*
MVIWATA	*Mtandao wa Vikundi vya Wakulima Tanzania*
NBC	*National Bank of Commerce*
NBS	*National Bureua of Statistics*
NCU	*Nyanza Cooperative Union*
NFRA	*National Food Reserve Agency*
NIDA	*National Identity Authority*

NM - AIST	*The Nelson Mandela Afican Institution of Science and Technology*
NMB	*National Microfinance Bank*
NORAD	*The Norweigian Agency for Development Cooperation*
NPT	*National Performance Trial*
NSAAP	*Nutrition Sensitive Agriculture Action Plan*
OC	*Other Charges*
OR-TAMISEMI	*Ofisi ya Rais Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa*
PBZ	*Peoples Bank of Zanzibar*
POS	*Point of Sale*
QDS	*Quality Declared Seed*
RIVACU	*Rift Valley Cooperative Union*
RUNALI	*Nachingwea and Liwale Cooperative union*
SACCOS	*Savings and Credit Cooperative Society*
SADC	*Southern African Development Community*
SAGCOT	*Southern Agricultural Growth Corridor of Tanzania*
SAT	*Sustainable Agriculture Tanzania*
SDGs	*Sustainable Development Goals*
SHIRECU	*Shinyanga Region Cooperative Union*
SIMCU	*Simiyu Cooperative Union Limited*
SMEs	*Small and Medium Sized Enterprises*
STREPHIT	*Strengthening Plant Health Services in Tanzania for Enhanced Food Safety*
SUA	*Sokoine University of Agriculture*
SUGECO	*Sokoine University Graduate Entrepreneurs Cooperative*
TaCRI	*Tanzania Coffee Research Institute*
TADB	*Tanzania Agriculture Development Bank*
TAHA	*Tanzania Horticultural Association*

TAISP	*Tanzania Agricultural Input Support Project*
TANECU Ltd	*Tandahimba Newala Cooperative Union Limited*
TANCCOPS Ltd.	*Tanzania National Cooperative Union Limited*
TANIPAC	*Tanzania Initiative for Preventing Aflatoxin Contamination*
TARI	*Tanzania Agriculture Research Institute*
TASTA	*Tanzania Seed Trade Association*
TBS	*Tanzania Bureau of Standards*
TBPL	*Tanzania Biotech Products Limited*
TEHAMA	*Teknolojia ya Habari na Mawasiliano*
TFC	*Tanzania Fertilizer Company*
TFC	*Tanzania Federation of Cooperative*
TFRA	*Tanzania Fertilizer Regulatory Authority*
TFSRP	*Tanzania Food System Resilience Program*
TMA	*Tanzania Meteorological Authority*
TMX	*Tanzania Mercantile Exchange*
TOAM	*Tanzania Organic Agriculture Movement*
TORITA	*Tobacco Research Institute of Tanzania*
TOSCI	*Tanzania Official Seed Certification Institute*
TPHPA	*Tanzania Plant Health and Pesticides Authority*
TPSF	*Tanzania Private Sector Federation*
TRA	*Tanzania Revenue Authority*
TRIT	*Tea Research Institute of Tanzania*
TSHTDA	*Tanzania Smallholder Tea Development Agency*
TTA	*Tanzania Tennia Association*
TTCL	*Tanzania Telecommunications Company Limited*

UDSM	*University of Dar es Salaam*
UKIMWI	*Upungufu wa Kinga Mwilini*
UMBEGU	*Ubora wa Mbegu Uliobainishwa na Mkulima*
USAID	*United States Agency for International Development*
VETA	*Vocational Education and Training Authority*
VVU	*Virusi Vya Ukimwi*
WAMACU	*Wamibiki Agricultural Marketing Cooperative Union*
WARCs	*Ward Agricultural Resource Centers*
WB	*World Bank*
WETCU	*Western zone Tobacco Growers Co - operative Union*
WFP	*World Food Programme*
WRRB	*Warehouse Receipt Regulatory Board*

Dira, Dhima, Majukumu na Malengo ya Wizara

Dira

Tujilishe sisi na tuwalishe wengine kibiashara.

Dhima

Kujenga Sekta ya Kilimo endelevu na yenye ushindani ili kukuza uchumi shirikishi, kuboresha maisha ya mkulima na taifa lenye utajiri.

Majukumu

Majukumu ya Wizara ya Kilimo yameainishwa katika Hati ya Rais ya Mgawanyo wa Majukumu ya Mawaziri (Presidential Instrument) iliyotolewa kupitia tangazo Na. 619 na kuchapishwa katika Gazeti la Serikali la tarehe 30 Agosti, 2023. Majukumu hayo ni kama ifuatavyo:-

i. Kuandaa na kutekeleza Sera za Kilimo, Usalama wa Chakula, Umwagiliaji na Ushirika;
ii. Kusimamia Mipango na Matumizi ya Ardhi ya Kilimo;
iii. Kufanya Utafiti, Mafunzo na Huduma za Ugani katika Kilimo;
iv. Kusimamia Usalama wa Chakula;
v. Kusimamia Uhifadhi wa Kimkakati wa Chakula;
vi. Kusimamia Maendeleo ya Ushirika na Vyama vya Ushirika;
vii. Kuratibu Maendeleo ya Vyama vya Ushirika wa Akiba na Mikopo;
viii. Kuendeleza Miundombinu ya Kilimo;
ix. Kuratibu Upatikanaji wa Masoko na Kuongeza Thamani ya Mazao ya Kilimo;
x. Kusimamia Maendeleo ya Zana za Kilimo na Pembejeo;

xi. Kuendeleza Kilimo cha Umwagiliaji;
xii. Kusimamia Maendeleo ya Rasilimali Watu Wizarani;
xiii. Kutoa au kusajili leseni za ghala za mazao; na
xiv. Kusimamia Idara zinazojitegemea, Taasisi za Serikali, Wakala, Programu na Miradi ya maendeleo iliyo chini ya Wizara.

Malengo

Katika kufanikisha utekelezaji wa majukumu yake, Wizara inatekeleza Malengo Mkakati 10 kupitia Fungu 43 (Wizara ya Kilimo), 24 (Tume ya Maendeleo ya Ushirika) na 05 (Tume ya Taifa ya Umwagiliaji) katika Idara, Vitengo, Asasi, Mamlaka na Taasisi zilizo chini ya Wizara. Malengo Mkakati hayo ni:-

i. Kuongeza tija na uzalishaji wa mazao ya kilimo;
ii. Kuongeza uzalishaji wa mazao ya bustani;
iii. Kupunguza gharama za uagizaji wa mafuta ya kula, ngano na nafaka nyingine;
iv. Kupunguza upotevu wa mazao baada ya kuvuna kutoka asilimia kati ya 30 na 40 hadi asilimia tano (5) ifikapo mwaka 2030;
v. Kupunguza umaskini kwa asilimia 50 ifikapo 2030;
vi. Kuhakikisha upatikanaji wa malighafi za viwandani kwa asilimia 100;
vii. Kutengeneza ajira mpya 3,000,000 za vijana na wanawake ifikapo 2030;
viii. Kuongeza thamani ya mauzo nje ya nchi kutoka Dola za Marekani Bilioni 1.2 hadi Dola za Marekani Bilioni 5 ifikapo 2030;
ix. Ukuaji wa kilimo kufikia asilimia 10 ifikapo 2030; na
x. Kuzingatia masuala mtambuka katika kilimo.

1 UTANGULIZI

1. ***Mheshimiwa Spika,*** kufuatia taarifa iliyowasilishwa ndani ya Bunge lako Tukufu na Mwenyekiti wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Viwanda, Biashara, Kilimo na Mifugo, ninaomba kutoa hoja kwamba Bunge lako Tukufu sasa lipokee, kujadili na kupitisha taarifa ya utekelezaji wa Mpango na Bajeti ya Wizara ya Kilimo kwa mwaka 2024/2025 na Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Kilimo kwa mwaka 2025/2026.

2. ***Mheshimiwa Spika,*** awali ya yote ninamshukuru Mwenyezi Mungu mwingi wa rehema kwa kutuwezesha kukutana hapa siku ya leo tukiwa na afya njema ili tuweze kujadili Taarifa ya Utekelezaji wa Mwaka 2024/2025, tathmini ya utekelezaji wa Ilani ya Chama cha Mapinduzi ya mwaka 2020 kwa kipindi cha miaka minne na Mpango na Bajeti kwa Mwaka 2025/2026 ya Wizara ya Kilimo ambayo inagusa maisha ya wakulima kwa ajili ya maendeleo ya Taifa letu.

3. ***Mheshimiwa Spika,*** kwa namna ya pekee ninapenda kumpongeza kwa dhati Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa kutekeleza kwa kishindo Ilani ya Chama Cha Mapinduzi (CCM) ya mwaka 2020. Hakika, utekelezaji huo umezingatia misingi ya mageuzi thabiti, ustahimilivu, kujali utu, uadilifu, upendo, usawa na maridhiano uliotokana na utashi wa kisiasa wa Serikali ya Awamu ya Sita wa kufanya shughuli za maendeleo kwa ajili ya wananchi.

4. ***Mheshimiwa Spika,*** kwa unyenyekevu mkubwa, nimpongeze Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan kwa kuteuliwa na Chama cha Mapinduzi kuwa mgombea wa nafasi ya Urais katika Uchaguzi Mkuu

unaotarajiwa kufanyika Oktoba 2025. Ninamuombea kwa Mwenyezi Mungu afya njema na nimatumaini yangu kuwa, kutokana na mafanikio makubwa ya utekelezaji wa Serikali ya Awamu ya Sita, wananchi wataendelea kumuamini na kukiamini Chama Cha Mapinduzi kwa kumpa kura za ushindi wa kishindo katika Uchaguzi Mkuu ujao.

5. ***Mheshimiwa Spika,*** ninampongeza Mheshimiwa Balozi Dkt. Emmanuel John Nchimbi, Katibu Mkuu wa Chama Cha Mapinduzi kwa kuaminiwa na kuteuliwa na Chama Cha Mapinduzi kuwa mgombea mwenza kwa nafasi ya Makamu wa Rais. Kutokana na umahiri na ushupavu wake, nina uhakika kuwa watakapopata ridhaa ya wananchi atamsaidia Mheshimiwa Rais katika utekelezaji wa majukumu yake ili kufikia malengo ya kuwaletea maendeleo wananchi. ***Ninamfahamu na wana CCM tunamfahamu,*** uadilifu wake, umahiri wake, heshima yake kwa viongozi wake na wananchi na kwetu sisi ambao ni **waumini wa misingi ya kijamaa inayoamini katika soko la haki.** Tunaamini Mheshimiwa Rais amepata msaidizi sahihi.

6. ***Mheshimiwa Spika,*** kwa namna ya kipekee kabisa, ninamshukuru sana Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa kuendelea kuniamini katika kusimamia utekelezaji wa Ilani ya CCM kupitia Wizara ya Kilimo. Ninamuahidi nitaendelea kutekeleza majukumu yangu kwa uadilifu mkubwa ili kufikia malengo yaliyowekwa na Serikali na Chama cha Mapinduzi.

7. ***Mheshimiwa Spika***, ninampongeza na kumshukuru Mheshimiwa Dkt. Philip Isdor Mpango, Makamu wa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa kuwa mstari wa mbele katika kusisitiza kilimo endelevu

kinachozingatia utunzaji wa mazingira, kuimarisha usalama wa chakula na kupambana na umasikini. Ni dhahiri kuwa, utumishi wake Serikalini umeendelea kuwa chachu katika kuchochea maendeleo nchini na wengi wetu ambao tumefanya naye kazi akiwa Waziri wa Fedha na Mipango na sasa Makamu wa Rais, ametupa somo muhimu sana katika uongozi.

8. ***Mheshimiwa Spika,*** nitumie fursa hii kumpongeza Mheshimiwa Dkt. Hussein Ali Mwinyi, Rais wa Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar na Mwenyekiti wa Baraza la Mapinduzi kwa kuteuliwa na Chama Cha Mapinduzi kuwa mgombea wa nafasi ya Urais wa Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar katika Uchaguzi Mkuu unaotarajiwa kufanyika Oktoba, 2025.

9. ***Mheshimiwa Spika,*** pia, ninapenda kutumia fursa hii kumpongeza Mheshimiwa Kassim Majaliwa Majaliwa (Mb.), Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na kumshukuru yeye binafsi kwa kipindi chote cha uongozi wake. Vilevile, ninampongeza kwa kuwezesha kuidhinishwa Bajeti ya Ofisi ya Waziri Mkuu ambayo imetoa maelekezo ya msingi kwa Wizara ya Kilimo. Ninamhakikishia kuwa maelekezo yake yote yamezingatiwa katika Mpango na Bajeti ya Wizara ya Kilimo katika mwaka 2025/2026.

10. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaishukuru Ofisi yake kwa kuratibu mapitio ya Programu ya Kuendeleza Sekta ya Kilimo Awamu ya Pili (ASDP II) ambayo yamechochea Wizara ya Kilimo kuandaa Mpango Kabambe wa Mageuzi ya Sekta ya Kilimo wenye malengo ya muda mrefu hadi mwaka 2050 (Tanzania Agriculture Master Plan 2050). Hivyo, kuanzia mwaka ujao wa fedha, bajeti ya Wizara ya Kilimo inazingatia malengo hayo ambayo yametafsiriwa kwenye Mpango

Kabambe wa Mageuzi ya Sekta ya Kilimo 2050 ambayo yataendana na Dira ya Taifa ya Maendeleo 2050 pamoja na Azimio la Kampala kuhusu Programu ya Kuendeleza Kilimo Barani Afrika (CAADP 2026 – 2035).

11. ***Mheshimiwa Spika,*** pia nitumie fursa hii kumshukuru na kumpongeza Mheshimiwa Dkt. Dotto Mashaka Biteko (Mb.), Naibu Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Waziri wa Nishati kwa kuendelea kusimamia utekelezaji wa mipango ya kilimo kwa kuhimiza uwekezaji katika utafiti na kuboresha upatikanaji wa teknolojia za kisasa za kilimo ili kuongeza tija na uzalishaji na kuchangia katika kufikia malengo ya Serikali.

12. ***Mheshimiwa Spika,*** nikupongeze wewe binafsi, Spika wa Bunge la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Rais wa Umoja wa Mabunge Duniani kwa kuliongoza Bunge letu Tukufu kwa weledi, ujuzi na ustadi mkubwa. Usimamizi wako umewezesha majadiliano ya Bunge kuwa na tija katika kutatua changamoto mbalimbali zinazowakabili wananchi.

13. ***Mheshimiwa Spika,*** ninakupongeza kwa kutumia nafasi yako kuwatendea haki Wabunge pamoja na kuweka msingi imara wa majadiliano ndani ya Bunge unaojenga uwajibikaji wa pamoja na kutoa haki kwa pande zote.

14. ***Mheshimiwa Spika,*** pia, ninakupongeza kwa kuwatumikia wananchi wa Jimbo la Mbeya Mjini na kwa kuwa Jimbo hilo limegawanywa sehemu mbili na ninafahamu mapenzi yako ya kuwasaidia wakulima na wakulima wengi wanapatikana Jimbo la Uyole. Hivyo, sisi wakulima tunakuomba ukagombee Jimbo la Uyole.

15. ***Mheshimiwa Spika,*** vilevile, ninampongeza Naibu Spika Mhe. Mussa Azzan Zungu (Mb.) pamoja na Wenyeviti wa Bunge Mhe. Deodatus Philip Mwanyika Mbunge wa Jimbo la Njombe Mjini; Mhe. Dkt. Joseph Kizito Mhagama Mbunge wa Jimbo la Madaba; na Mhe. Najma Murtaza Giga Mbunge wa Viti Maalum kwa jinsi mnavyoliongoza Bunge letu tukufu katika utekelezaji wa mipango ya maendeleo ya nchi.

16. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaishukuru kwa dhati Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Viwanda, Biashara, Kilimo na Mifugo kwa ushirikiano, maoni, usimamizi, ufuatiliaji na miongozo mbalimbali kwa ajili ya kuendeleza sekta ya kilimo. Ninaiahidi Kamati kuwa maoni na ushauri wao umezingatiwa katika kipindi chote cha utekelezaji wa bajeti ya mwaka 2024/2025 na maandalizi ya mpango wa mwaka 2025/2026. Kamati hiyo, imekuwa sehemu ya maendeleo, mabadiliko na majadiliano juu ya kujenga msingi imara wa kilimo katika Taifa letu.

17. ***Mheshimiwa Spika***, ninawapongeza wabunge wote kwa umahiri wenu mkubwa katika kuchangia mijadala inayoendelea katika Mkutano wa 19 wa Bunge hili la Bajeti. ***Tunafahamu kuwa***, huwezi kuongelea mabadiliko yoyote ya sekta ya kilimo katika nchi yetu bila kushukuru michango ya wabunge wote, kwa hakika mmechangia kwa kiwango kikubwa sana kuishauri Serikali na kumtia moyo Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania katika kutafuta rasilimali kwa ajili ya kuwekeza kwenye sekta ya kilimo. Pamoja na kuwa safari bado ni ndefu lakini kuna matumaini makubwa.

18. ***Mheshimiwa Spika,*** kipekee ninamshukuru Mhe. David Ernest Silinde (Mb.), Naibu Waziri wa Kilimo kwa ushirikiano anaonipatia katika kutekeleza majukumu ya Wizara ya Kilimo. Kwangu binafsi Mhe. Silinde ni Naibu Waziri, ni rafiki na ndugu. **Nimhakikishie kama Waziri, rafiki na ndugu yake kuwa Tunduma tutakuwa wote**.

19. ***Mheshimiwa Spika,*** ninamshukuru Katibu Mkuu wa Wizara ya Kilimo, Bw. Gerald Geofrey Mweli, Naibu Katibu Mkuu, Dkt. Hussein Mohamed Omar (Maendeleo ya Mazao na Usalama wa Chakula) na Dkt. Stephen Justice Nindi (Ushirika na Umwagiliaji), pamoja na Wakurugenzi, Wakuu wa Taasisi, Bodi na Wakala zilizo chini ya Wizara kwa ushirikiano wanaonipatia katika kutekeleza majukumu yangu.

20. ***Mheshimiwa Spika,*** ninawashukuru sana watumishi wote wa Wizara ya Kilimo kwa kazi nzuri na ushirikiano mkubwa wanaoutoa katika kufanikisha utekelezaji wa majukumu ya Wizara. Aidha, watumishi hao, kwangu binafsi wamekuwa wasaidizi na washauri wazuri, ninawashukuru sana.

21. ***Mheshimiwa Spika,*** kwa namna ya kipekee ninawashukuru sana wakulima wote nchini kwa mchango wao mkubwa katika kuhakikisha nchi inakuwa na usalama wa chakula na kuongeza uuzaji wa mazao nje ya nchi. Kwa mantiki hiyo, msingi wa usalama wa Taifa letu ni wakulima wa nchi hii, na Serikali ya Chama cha Mapinduzi itaendelea kulinda maslahi yao.

22. ***Mheshimiwa Spika,*** kwa dhati kabisa ninaishukuru Wizara ya Fedha inayoongozwa na Mhe. Dkt. Mwigulu L. Nchemba (Mb.), Waziri wa Fedha; Mhe. Hamad H. Chande (Mb.), Naibu Waziri wa Fedha; Dkt.

Natu E. Mwamba, Katibu Mkuu Wizara ya Fedha; Bi. Jenifer C. Omolo, Naibu Katibu Mkuu Huduma za Hazina, Bi. Amina K. Shaaban, Naibu Katibu Mkuu Usimamizi wa Fedha za Umma na Elijah G. Mwandumbya, Naibu Katibu Mkuu Usimamizi wa Uchumi kwa ushirikiano wanaoipatia Wizara ya Kilimo.

23. ***Mheshimiwa Spika,*** vilevile, ninawashukuru Bw. Meshack J. Anyingisye, Kamishna wa Bajeti; Bw. Japhet S. Justine, Kamishna wa Madeni na Bw. Rished M. Bade, Kamishna wa Fedha za Nje kwa kuendelea kuiwezesha Wizara ya Kilimo hata pale kwenye matatizo ya upatikanaji wa fedha wamekuwa msaada na wenye mchango mkubwa sana.

24. ***Mheshimiwa Spika,*** ninatoa shukrani za pekee kwa wananchi wa Jimbo la Nzega Mjini kwa ushirikiano wanaoendelea kunipatia katika kipindi chote cha kuwawakilisha hapa Bungeni. Aidha, ninawapongeza kwa ushirikiano wao katika utekelezaji wa shughuli mbalimbali ambazo zinalenga kuleta maendeleo katika Jimbo letu. Pia, ninawashukuru sana Viongozi wa Chama cha Mapinduzi wa Wilaya ya Nzega, Mkuu wa Wilaya, Madiwani, Mkurugenzi na watumishi wa Halmashauri ya Mji wa Nzega kwa ushirikiano wao katika kipindi chote cha utekelezaji wa Ilani ya Chama cha Mapinduzi ya mwaka 2020. **Asanteni sana!** Safari ya Jimbo letu tumetoka mbali ninawaahidi kuendelea kuwatumikia kwa uaminifu mkubwa.

25. ***Mheshimiwa Spika,*** nitumie nafasi hii kumpongeza Prof. Mohamed Yakub Janabi kwa kuchaguliwa kuwa Mkurugenzi Mteule wa Shirika la Afya Duniani kwa Kanda ya Afrika. Tunamfahamu uchapakazi na utendaji wake wa kazi tangu akiwa Mkurugenzi wa Taasisi ya Moyo ya Jakaya Kikwete,

Mkurugenzi Mtendaji wa Hospitali ya Taifa ya Muhimbili na mshauri wa Rais katika masuala ya afya. Hakika tumepata mrithi sahihi wa nafasi ya Mkurugenzi wa Shirika la Afya Duniani kwa Kanda ya Afrika.

26. ***Mheshimiwa Spika,*** ninatoa pole kwa Mheshimiwa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa msiba wa aliyekuwa Makamu wa kwanza wa Rais na Waziri Mkuu Mstaafu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania Ndugu Cleopa David Msuya. Hayati Msuya alikuwa kiongozi anayetambua kuwa maendeleo ya kilimo ni msingi wa maendeleo ya Taifa na alihakikisha sekta ya kilimo inapewa kipaumbele ili kufikia malengo ya uchumi endelevu na kupunguza umaskini. Hakika kama Taifa tutamkumbuka kwa ujasiri wake na uongozi wake wenye busara na maono ya hali ya juu. Mwenyezi Mungu ailaze roho ya Mzee wetu Msuya mahala pema peponi.

27. ***Mheshimiwa Spika,*** ninatoa pole kwa Mheshimiwa Rais, kwako wewe Mhe. Spika, Wabunge na Watanzania wote na familia kwa kuondokewa na aliyekuwa Mbunge wa Bunge la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Mkurugenzi Mteule wa Shirika la Afya Duniani kwa Kanda ya Afrika, Dkt. Faustine E. Ndugulile aliyekuwa *mwananzengo* na kijana wa Wilaya ya Nzega. Daima tutaendelea kumkumbuka kwa mchango wake mkubwa katika sekta ya afya, utumishi wa umma na uongozi wa kimataifa. Mwenyezi Mungu ailaze roho ya Dkt. Ndugulile mahala pema peponi.

28. ***Mheshimiwa Spika,*** pia nitoe pole kwa ndugu, jamaa, marafiki na watumishi wa Taasisi ya Utafiti wa Chai Tanzania kwa kuondokewa na aliyekuwa Mkurugenzi Mkuu wa Taasisi ya Utafiti wa Chai

Tanzania, Dkt. Daniel Nyoki Mgori. Mwenyezi Mungu ampe pumziko la milele.

29. ***Mheshimiwa Spika,*** Hotuba hii ninayoisoma leo mbele ya Bunge lako Tukufu, ni Hotuba yangu ya mwisho kama Waziri wa Wizara ya Kilimo katika kipindi cha kwanza cha Serikali ya Awamu ya Sita kabla ya kwenda kwenye Uchaguzi Mkuu wa mwaka 2025. Hotuba hii imetoa taswira kwa ufupi ya hali ilivyokuwa katika mwaka 2020/2021, tathmini ya maelekezo ya Ilani ya Chama cha Mapinduzi ya mwaka 2020 na Hotuba na maelekezo mahsusi aliyoyatoa Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ndani ya Bunge lako Tukufu tarehe 22 Aprili, 2021 ambapo alitoa vipaumbele na mwelekeo wa Serikali ya Awamu ya Sita katika sekta ya kilimo.

30. ***Mheshimiwa Spika,*** kipindi Serikali ya Awamu ya Sita inaingia madarakani, sekta ya kilimo ilikuwa inakabiliwa na changamoto mbalimbali zikiwemo:-

i. Uwekezaji mdogo wa fedha za umma katika sekta ya kilimo, upatikanaji mdogo wa mikopo na kutokuwa na mfuko wa kuendeleza sekta ya kilimo;

ii. Shughuli za kilimo kufanyika pasipo kutambuliwa katika mifumo rasmi;

iii. Kupanda na kushuka kwa bei za mazao na pembejeo za kilimo kutokana na athari za UVIKO-19; na uhaba wa Maafisa Ugani na vitendea kazi;

iv. Usafirishaji wa mazao nje ya nchi kupitia bandari ya Dar es Salaam kuchukua muda mrefu ambayo baadhi huharibika haraka kwa kutokupewa kipaumbele wakati wa kupakia kwenye meli;

v. Ushiriki mdogo wa vijana na wanawake katika kilimo uliosababishwa na ukosefu wa mitaji na umiliki wa ardhi;

vi. Uhaba wa miundombinu ya kuhifadhi mazao ya kilimo; ushirika dhaifu; na mifumo ya masoko isiyoshindani;

vii. Utegemezi wa baadhi ya mazao ya kilimo kutoka nje ya nchi ikiwemo ngano, sukari na mafuta ya kula uliotokana na uzalishaji mdogo wa ndani ya nchi na kutokuwepo kwa mpango wa kuondoa tatizo hilo;

viii. Uwezo mdogo wa ndani wa kukabiliana na milipuko ya visumbufu vya mimea na mazao uliosababishwa na ukosefu wa vifaa vya kisasa ikiwemo ndege maalum ya kukabiliana na milipuko hiyo na kutegemea ndege kutoka Mataifa ya jirani;

ix. Ukosefu wa maabara za kilimo zenye ithibati; upungufu wa viwanda vya mbolea; na upungufu wa wataalam wa umwagiliaji, vitendea kazi na ofisi;

x. Ukosefu wa mwelekeo imara wa kisera katika kuendeleza kilimo; na

xi. Mifumo dhaifu ya ugharamiaji wa shughuli za kilimo.

31. ***Mheshimiwa Spika,*** changamoto hizo ziliathiri watu wetu kuendelea kubaki kwenye umasikini mkubwa na kuifanya sekta ya kilimo kuwa isiyo rasmi na isiyovutia. Pia, changamoto hizo ziliathiri ukuaji wa sekta ya kilimo, mauzo ya mazao ya kilimo nje ya nchi, kiwango cha usalama wa chakula, upatikanaji wa mitaji na pembejeo za kilimo, tija na uzalishaji wa mazao ya kilimo. Maeneo mengine yaliyoathirika ni pamoja na mtandao mdogo wa miundombinu ya umwagiliaji na uwekezaji mdogo katika uzalishaji wa mbegu bora nchini.

Mheshimiwa Spika, kwa kifupi katika mwaka 2020/2021 sekta ya kilimo ilikuwa imebaki kama Sekta inayokwenda kwa kudra za Mwenyezi Mungu na jitihada binafsi za wakulima, kutokana na uwekezaji hafifu sana na usio wa uhakika wa Serikali

32. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kipindi cha utekelezaji wa Awamu ya Sita, Ilani ya Chama Cha Mapinduzi (CCM) ya mwaka 2020 iliielekeza Wizara ya Kilimo kupitia Ibara ya 34 (a-j) Ukurasa Na. 32 - 33 na Ibara ya 37 (A-D) Ukurasa Na. 36 - 46 kutekeleza yafuatayo:-

i. Kusimamia dhana ya ushirika wa hiyari na kuwanufaisha wakulima na wanaushirika chini ya usimamizi wa Serikali na kulinda maslahi ya wakulima;

ii. Kuimarisha miundombinu ya umwagiliaji;

iii. Kuongeza tija na uzalishaji kwa kuimarisha utafiti, upatikanaji wa pembejeo za kilimo, huduma za ugani na zana za kilimo;

iv. Kuimarisha miundombinu ya uhifadhi wa mazao, upatikanaji wa masoko, kuwajengea vijana uwezo wa kujiajiri na upatikanaji wa mitaji; na

v. Kuimarisha mfumo wa usimamizi wa kitaasisi na uratibu wa shughuli za kilimo.

33. ***Mheshimiwa Spika,*** ikumbukwe kuwa tarehe 22 Aprili, 2021 wakati Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania akilihutubia Bunge la 12 la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania aliielekeza Wizara ya Kilimo kutatua changamoto ya tija ndogo katika uzalishaji wa mazao kwa kuimarisha utafiti, uzalishaji wa mbegu bora, miundombinu ya umwagiliaji, upatikanaji wa pembejeo za kilimo, huduma za ugani, mitaji, uhifadhi wa mazao, kuboresha afya ya udongo na kukabiliana na mabadiliko ya tabianchi.

34. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu hatua tulizofikia hadi Aprili, 2025 kama ifuatavyo:-

i. Bajeti ya Wizara ya Kilimo imeongezeka kutoka Shilingi Bilioni 294 mwaka 2021/2022 hadi Shilingi Trilioni 1.248 mwaka 2024/2025 sawa na ongezeko la asilimia 324.49;

ii. Ukuaji wa sekta ya kilimo umeongezeka kutoka asilimia 2.6 mwaka 2021 hadi asilimia 4.2 mwaka 2023. Aidha, ukuaji wa sekta ya kilimo unatarajiwa kufikia asilimia 5 mwaka 2025 na asilimia 10 mwaka 2030;

iii. Thamani ya mauzo ya mazao ya kilimo nje ya nchi imeongezeka kutoka Dola za Marekani Bilioni 1.2 mwaka 2019/2020 hadi Dola za

Marekani Bilioni 3.54 mwaka 2023/2024 sawa na ongezeko la asilimia 195;

iv. Uzalishaji wa mazao ya chakula umeongezeka kutoka tani 17,148,290 mwaka 2021/2022 hadi tani 22,803,316 mwaka 2023/2024 sawa na ongezeko la asilimia 33 na kufanya utoshelevu wa chakula nchini kufikia asilimia 128 dhidi ya lengo la asilimia 130; Mathalani:-

   a. Uzalishaji wa mahindi umeongezeka kutoka tani 6,417,356 msimu wa 2021/2022 hadi tani 12,261,162 msimu wa 2023/2024 sawa na ongezeko la asilimia 91.06 na kuifanya Tanzania kuwa mzalishaji wa pili Afrika; na
   b. Uzalishaji wa mchele umeongezeka kutoka tani 1,768,369 msimu wa 2020/2021 hadi tani 3,046,285 msimu wa 2023/2024 sawa na ongezeko la asilimia 72.27.

v. Uzalishaji wa mazao asilia ya biashara umeongezeka kutoka tani 898,967 mwaka 2020/2021 hadi tani 1,451,694.11 mwaka 2023/2024 sawa na ongezeko la asilimia 61.5. Mathalani:-

   a. Uzalishaji wa korosho umeongezeka kutoka tani 210,786 msimu wa 2020/2021 hadi tani 528,263.82 msimu wa 2024/2025 sawa na ongezeko la asilimia 150.61;

   b. Uzalishaji wa tumbaku umeongezeka kutoka tani 58,508 msimu wa 2020/ 2021 hadi tani 160,000 msimu wa

2024/2025 sawa na ongezeko la asilimia 173.47 na kuifanya Tanzania kuwa mzalishaji wa pili Afrika;

c. Uzalishaji wa miwa umeongezeka kutoka tani **Milioni 3.88** ambazo zilizalisha sukari tani 367,718 mwaka 2020/2021 hadi tani **Milioni 4.71** za miwa zilizozalisha sukari tani 431,736.74 mwaka 2024/2025 sawa na ongezeko la asilimia 17.41 za sukari ambayo ni sawa na asilimia 61.68 ya lengo la kuzalisha sukari tani 700,000;

d. Uzalishaji wa mkonge umeongezeka kutoka tani 36,170 mwaka 2020/2021 hadi tani 61,215.55 mwaka 2024/2025 sawa na ongezeko la asilimia 69.24; na

e. Uzalishaji wa kahawa umeongezeka kutoka tani 59,318 hadi tani 81,366 msimu wa 2024/2025 sawa na ongezeko la asilimia 37.17 na kuifanya kuwa ya nne (4) kwa uzalishaji barani Afrika.

vi. Uzalishaji wa mbegu bora ndani ya nchi umeongezeka kutoka tani 30,167.11 mwaka 2020/2021 hadi tani 63,526.54 mwaka 2024/2025 sawa na ongezeko la asilimia 110.58. Uzalishaji huo umechangia kuongezeka kwa upatikanaji wa mbegu bora kutoka tani 44,581.08 mwaka 2020/2021 hadi tani 79,700.62 mwaka 2023/2024 sawa na ongezeko la asilimia 78.78;

vii. Uzalishaji wa mazao ya bustani umeongezeka kutoka tani 7,304,723 mwaka 2020/2021 hadi tani 7,513,026.83 mwaka 2023/2024 sawa na

ongezeko la asilimia 2.85. Mathalani, Uzalishaji wa parachichi umeongezeka kutoka tani 149,340 mwaka 2022/2023 hadi tani 195,162 mwaka 2024/2025. Aidha, mauzo ya parachichi nje ya nchi yameongezeka kutoka tani 26,826 mwaka 2022/2023 yenye thamani ya Shilingi Bilioni 117.5 hadi tani 35,627.02 mwaka 2023/2024 yenye thamani ya Shilingi Bilioni 252.3;

viii. na kuifanya Tanzania kuwa mzalishaji wa tatu (3) barani Afrika;

ix. Uzalishaji wa mazao ya mbegu za mafuta umeongezeka kutoka tani 1,713,178 mwaka 2020/2021 hadi tani 2,143,098.70 mwaka 2023/2024 sawa na ongezeko la asilimia 25.1. Aidha, uzalishaji wa alizeti umeongezeka kutoka tani 478,900 mwaka 2020/2021 hadi tani 1,217,025.51 mwaka 2023/2024 sawa na ongezeko la asilimia 154.13;

x. Uzalishaji wa ndani wa mbolea umeongezeka kutoka tani 32,239 mwaka 2020/2021 hadi tani 158,628 mwaka 2024/2025 sawa na ongezeko la asilimia 392. Uzalishaji huo umechangiwa na kiwanda kipya cha kutengeneza mbolea cha ITRACOM katika Mkoa wa Dodoma chenye uwezo wa kuzalisha mbolea tani 1,000,000 kwa mwaka na upanuzi wa kiwanda cha Minjingu kutoka uwezo uliosimikwa wa tani 30,000 hadi tani 100,000 kwa mwaka. Uzalishaji huo umechangia upatikanaji wa mbolea kuongezeka kutoka tani 678,017 mwaka 2020/2021 hadi tani 1,213,729 mwaka 2024/2025 sawa na ongezeko la asilimia 79;

xi. Wizara katika kipindi cha miaka mitatu (3) imewezesha ruzuku ya mbolea tani 1,454,974.721 yenye thamani ya Shilingi 708,627,762,436 kwa mazao yote. Hatua hiyo, imewezesha kuongezeka kwa matumizi ya mbolea kutoka tani 363,599 mwaka 2021/2022 hadi tani 848,884 mwaka 2023/2024 sawa na ongezeko la asilimia 133.47. Aidha, matumizi ya mbolea kwa hekta yameongezeka kutoka kilo 19 mwaka 2021/2022 hadi kilo 24 mwaka 2024/2025 sawa na ongezeko la asilimia 26. Ongezeko la matumizi ya mbolea ni sawa na asilimia 48 ya lengo la kilo 50 kwa hekta kulingana na azimio la CAADP;

xii. Wizara ya Kilimo kwa kushirikiana na Wizara ya Fedha kwa mara ya kwanza imewezesha kuanzishwa kwa Mfuko wa Maendeleo ya Kilimo (Agriculture Development Fund - ADF) kupitia Sheria za Fedha za Umma, Sura ya 348. Mfuko huo umeanza kazi Januari 2025 kwa ajili ya kuendeleza kilimo kwa kuimarisha bei za mazao zinaposhuka, kutoa ruzuku ya pembejeo za kilimo, kuimarisha miundombinu ya uhifadhi, utafiti na uongezaji thamani;

xiii. Wizara imewekeza na kufufua kilimo anga kwa kununua ndege maalum kwa ajili ya kudhibiti visumbufu vya mimea na mazao na ndege nyuki 41 kwa ajili ya uchunguzi na udhibiti wa visumbufu vya mimea na mazao; na

xiv. Wizara imeongeza uwezo wa miundombinu ya Hifadhi ya Taifa ya Chakula (NFRA) kutoka tani 251,000 mwaka 2020/2021 hadi tani 776,000

mwaka 2024/2025 sawa na ongezeko la asilimia 209.16.

Miundombinu ya Uhifadhi ya Ghala na Vihenge katika Mkoa wa Manyara.

35. ***Mheshimiwa Spika,*** pia, katika kipindi cha miaka minne (4) tumepata mafanikio kwa kuboresha miundombinu ya utafiti, uzalishaji wa mbegu na huduma za ugani; uongezaji thamani na matumizi ya zana za kilimo; uzalishaji wa ajira zilizotokana na utekelezaji wa miradi ya kilimo; usambazaji wa pembejeo za kilimo kwenye mazao ya kimkakati; kuongezeka kwa utekelezaji wa miradi ya umwagiliaji; na kuimarika kwa ushirika.

36. ***Mheshimiwa Spika,*** kwenye eneo la Miundombinu ya Utafiti, Uzalishaji wa Mbegu na Huduma za Ugani:-

i. Tumekamilisha ujenzi wa Kituo cha Udhibiti wa Visumbufu vya Mimea Kibailojia (National Biological Control Unit) - Kibaha, Maabara ya Mamlaka ya Udhibiti wa Mbolea Tanzania - Dar es Salaam, Maabara ya kuzalisha miche kwa njia ya chupa (Tissue Culture) na Maabara ya udongo - TARI Mlingano na ununuzi wa mashine mbili (2) za kukausha mbegu na mitambo miwili (2) ya kuchakata mbegu kwa Wakala wa Mbegu za Kilimo. Vilevile, kupata ithibati ya kimataifa kwa Maabara ya udongo na mimea ya TRIT; na

ii. Tumenunua na kusambaza vitendea kazi ikiwemo magari 44, pikipiki 6,444, vipima afya ya udongo 143, vishikwambi 5,426, visanduku vya ugani 1,662 na kujenga nyumba za Maafisa Ugani 50.

Magari kwa ajili ya Maafisa Ugani ngazi ya Halmashauri na Mikoa

37. ***Mheshimiwa Spika,*** katika eneo la Uongezaji Thamani na Matumizi ya Zana za Kilimo:-

i. Tumenunua matrekta makubwa 500 na matrekta madogo (power tiller) 800 kwa ajili ya kutoa huduma za kilimo;

ii. Tumekamilisha ujenzi wa kiwanda cha kusindika zabibu chenye uwezo wa kusindika zabibu tani 300 kwa mwaka katika Mkoa wa Dodoma; na

iii. Tumekamilisha ujenzi wa Kituo Mahiri cha Usimamizi wa Mazao baada ya Kuvuna kilichopo Mtanana katika Mkoa wa Dodoma.

38. ***Mheshimiwa Spika,*** katika eneo la ajira zilizotokana na utekelezaji wa miradi ya kilimo, Wizara imezalisha ajira za kudumu na za muda mfupi 1,084,481 kupitia programu na miradi mbalimbali ya maendeleo ya kilimo ikiwemo miradi ya uzalishaji na utafiti; ujenzi, ukarabati na usanifu wa miradi ya umwagiliaji, programu ya Jenga Kesho Iliyo Bora na Vyama vya Ushirika.

39. ***Mheshimiwa Spika,*** katika eneo la usambazaji wa pembejeo za kilimo kwenye mazao ya Kimkakati, Serikali ya awamu ya sita inayoongozwa na Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania imefanikisha yafuatayo:-

i. Imewezesha upatikanaji na usambazaji wa viuatilifu vya korosho (salfa ya unga tani 109,083.695, viuatilifu vya maji lita 8,823,687.5 na mabomba ya kunyunyuzia viuatilifu 6,337) vyenye thamani ya Shilingi 556,719,057,804.95 kwa mpango wa ruzuku;
ii. Imewezesha upatikanaji na usambazaji wa pembejeo za zao la tumbaku zikiwemo mbolea, viuatilifu na vifungashio vyenye thamani ya Shilingi 607,292,419,460.43; na
iii. Imewezesha upatikanaji na usambazaji wa pembejeo za zao la pamba zikiwemo mbolea, mbegu na viuatilifu vyenye thamani ya Shilingi 325,361,502,000.

40. ***Mheshimiwa Spika,*** katika eneo la Miundombinu ya Umwagiliaji, Serikali ya Awamu ya Sita inayoongozwa na Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, imefanikisha yafuatayo:-

i. Imeongeza miradi ya umwagiliaji inayotekelezwa kutoka miradi 13 mwaka 2020/2021 hadi miradi 780 mwaka 2024/2025. Miradi hiyo yenye ukubwa wa hekta 543,366.46 utekelezaji wake unakadiriwa kugharimu Shilingi 1,345,813,904,141.73. Kukamilika kwa miradi 780 inayoendelea kutaongeza eneo la umwagiliaji hadi kufikia hekta 1,270,647.06;
ii. Imeongeza idadi ya Vyama vya Umwagiliaji vilivyosajiliwa kutoka 19 mwaka 2020/2021 hadi 912 mwaka 2024/2025. Kwa mujibu wa Sheria ya Taifa ya Umwagiliaji Na. 4 ya mwaka 2013. Vyama hivyo, vina jukumu la kuhakikisha uendelevu wa miundombinu ya umwagiliaji; na
iii. Imefungua ofisi 121 za wilaya, imeajiri watumishi 344 na kununua vitendea kazi vikiwemo mitambo 30 na magari makubwa 17 kwa ajili ya ujenzi na ukarabati wa miundombinu ya umwagiliaji. Aidha, imenunua mitambo 18 ya uchimbaji wa visima na magari madogo 58 kwa ajili ya usimamizi na ufuatiliaji wa miradi ya umwagiliaji.

41. ***Mheshimiwa Spika,*** katika eneo la Maendeleo ya Ushirika, Serikali ya Awamu ya Sita imetekeleza yafuatayo:-

i. Imeanzisha Benki ya Ushirika Tanzania ambayo imeanza na mtaji wa Shilingi Bilioni 58, kufungua matawi manne (4) katika mikoa ya Dodoma,

Tabora, Mtwara na Kilimanjaro na kusajili Vyama Vikuu vya Ushirika 58 kuwa mawakala;

ii. Imeimarisha matumizi ya mizani ya kidijiti kwenye ununuzi wa mazao ya wakulima ambapo jumla ya mizani 3,760 yenye thamani ya Shilingi Bilioni 13.3 imenunuliwa na kusambazwa kwa Vyama vya Ushirika 992;

iii. Imeongeza ajira katika Vyama vya Ushirika kutoka 100,100 mwaka 2020/2021 hadi 155,106 mwaka 2024/2025 sawa na ongezeko la asilimia 55.1;

iv. Imeongeza viwanda vinavyomilikiwa na Vyama vya Ushirika kutoka 267 mwaka 2021/2022 hadi 331 mwaka 2024/2025. Viwanda hivyo vinahusisha viwanda vya uchambuaji wa pamba; ukoboaji wa mpunga, kahawa na mahindi; usindikaji wa maziwa; ukamuaji wa mafuta ya pamba, alizeti, karanga na ufuta; na ubanguaji wa korosho;

v. Imehamasisha wanachama kuongeza akiba katika SACCOS kutoka Shilingi Bilioni 576 mwaka 2021/2022 hadi Shilingi Bilioni 966.9 mwaka 2023/2024. Aidha, mikopo iliyotolewa kwa wanachama imeongezeka kutoka Shilingi Bilioni 798 mwaka 2021/2022 hadi Shilingi Trilioni 1.1 mwaka 2023/2024; na

vi. Imeimarisha usimamizi wa Vyama vya Ushirika na kuwezesha vyama vilivyopata hati safi kuongezeka kutoka vyama 339 mwaka 2021/2022 hadi vyama 631 mwaka 2023/2024. Aidha, vyama vilivyopata hati isiyoridhisha vimepungua kutoka vyama 1,198 mwaka 2021/2022 hadi vyama 263 mwaka 2023/2024 na hati chafu kutoka vyama 2,075 mwaka 2021/2022 hadi 995 mwaka 2023/2024.

42. ***Mheshimiwa Spika,*** katika eneo la Maboresho ya Muundo na Sheria, Serikali ya Awamu ya Sita imetekeleza yafuatayo:-

i. Imekamilisha kuandaa Mpango Kabambe wa Mageuzi ya Kilimo wa mwaka 2050 ambao unatoa dira ya kilimo kwa kipindi cha muda mfupi, kati na mrefu;

ii. Imeanzisha shoroba nne (4) za Kuendeleza Kilimo Tanzania kulingana na ikolojia za kilimo ambazo zitaratibiwa na Ofisi ya Mageuzi ya Kilimo (ATO);

iii. Imefanya marekebisho ya Sheria ya Tasnia ya Sukari Na.6 ya mwaka 2001 kupitia Sheria ya Fedha ya mwaka 2024 na kuipa NFRA mamlaka ya kununua na kuhifadhi sukari ya dharura na kuziba pengo la uzalishaji;

iv. Imefanya marekebisho ya Sheria ya Tasnia ya Korosho Na.18 ya mwaka 2009 kupitia Sheria ya Fedha ya mwaka 2024 na kuwezesha asilimia 100 ya mapato yanayotokana na mauzo ya korosho ghafi (export levy) kwenda Bodi ya Korosho Tanzania;

v. Imefanya marekebisho ya Sheria ya Vyama vya Ushirika Na.6 ya Mwaka 2013 na kutangazwa kwenye Gazeti la Serikali Na.11 la tarehe 14 Machi, 2025. Marekebisho hayo yamempa Mrajis mamlaka ya kuchukua hatua za haraka anapoona ubadhirifu mara baada ya kupokea taarifa ya ukaguzi;

vi. Imefanya marekebisho ya Sheria ya Tasnia ya Pamba Na. 2 ya mwaka 2001 ili kuimarisha usimamizi na usahihi katika takwimu za ununuzi wa pamba, ubora wa pamba inayouzwa ndani na nje ya nchi na kuimarisha upatikanaji wa mbegu za pamba;

vii. Imeanzisha Mamlaka ya Afya ya Mimea na Viuatilifu kupitia Sheria ya Afya ya Mimea na Viuatilifu Na. 4 ya mwaka 2020 kwa ajili ya kuwezesha udhibiti wa visumbufu na ukaguzi wa mazao;

viii. Imefanya marekebisho ya Sheria ya Taifa ya Umwagiliaji Na. 4 ya mwaka 2013 ambapo ofisi za umwagiliaji za Wilaya zimetambuliwa rasmi kisheria. Aidha, Vyama vya Umwagiliaji vimepewa hadhi kisheria kuwa *corporate bodies* ambapo pamoja na mambo mengine vimepewa uwezo wa kumiliki mali, kununua na kuuza kisheria; na

ix. Imeanzisha Mamlaka ya Udhibiti wa Nafaka na Mazao Mchanganyiko kupitia Sheria ya Usalama wa Chakula Sura Na. 249 na marekebisho yaliyofanyika kupitia Sheria ya Nafaka na Mazao Mchanganyiko Sura Na. 274 kwa ajili ya kudhibiti mnyororo wa thamani wa nafaka na mazao mchanganyiko.

43. ***Mheshimiwa Spika,*** jukumu kuu la msingi la COPRA ni kusimamia mazao yote yasiyo na Bodi yakiwemo mazao ya nafaka, mazao ya mikunde, mbegu za mafuta, mazao ya bustani na mazao ya mizizi.

44. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kupitia Bunge lako Tukufu kuzitangazia rasmi Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa kuwa, COPRA ina mamlaka kamili kisheria ya kusimamia maendeleo ya mazao hayo na kuratibu masoko ili kuhakikisha tunatimiza malengo ya kilimo biashara. Hivyo, miongozo na kanuni inayotolewa na COPRA ya kuendeleza mazao hayo ni ya Kitaifa na inapaswa kuzingatiwa ili kuleta tija kwa wakulima na Taifa kwa ujumla.

2 HALI YA KILIMO KATIKA MWAKA 2024

2.1 Mchango wa Kilimo katika Uchumi

45. ***Mheshimiwa Spika,*** mchango wa sekta ya kilimo unavyozidi kuongezeka kwenye Pato la Taifa ndivyo watu wengi wanavyozidi kuajiriwa kwenye sekta ya kilimo. Hali hiyo, si tafsiri nzuri ya ukuaji wa uchumi nchini na hii inatupa ulazima kama Taifa kuendelea kuwekeza katika matumizi ya teknolojia bora za kilimo kwa miaka 20 mfululizo ili kuwezesha watu wengi waweze kutoka mashambani na kuhamia kwenye Sekta zingine ikiwemo viwanda na huduma.

46. ***Mheshimiwa Spika,*** hii ni kutokana na ukweli kwamba uchumi wowote imara duniani huhamia kwenye kuongeza thamani mazao yake na kuuza nje mazao yaliyoongezwa thamani na hivyo kutengeneza ajira nyingi viwandani na kwenye Sekta za kutoa huduma. Kwa kipindi cha miaka minne Serikali ya Awamu ya Sita imeanza kujenga msingi huo unaoendana na Dira ya Taifa ya Maendeleo 2050 na Mpango Kabambe wa Mageuzi ya Kilimo 2050 (Tanzania Agriculture Master Plan 2050).

47. ***Mheshimiwa Spika,*** hiyo ndiyo sababu Wizara ya Kilimo tuliamua makusudi kwa kipindi chote hiki kufanya tathmini ya Mikakati ya Kilimo ikiwemo mikakati katika ASDPI na ASDPII na yote kufutwa na kuamua mpango wa kutekeleza kilimo kuongozwa na Agriculture Masterplan na hivyo kupelekea kupunguza ajira mashambani na kuongeza ajira viwanda

48. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2024 sekta ya kilimo imekua kwa asilimia 4.1 ikilinganishwa na lengo la asilimia 6.1 mwaka 2025, imechangia asilimia 26.3 katika Pato la Taifa ikilinganishwa na lengo la asilimia 23.4 na imetoa ajira kwa wananchi kwa

wastani wa asilimia 61.4 mwaka 2024 ikilinganishwa na lengo la asilimia 60. Aidha, sekta ya kilimo kwa upande wa mazao ilikua kwa asilimia 4.0 mwaka 2024 ikilinganishwa na lengo la asilimia 5.7; imechangia asilimia 16.1 kwenye Pato la Taifa mwaka 2024 ikilinganishwa na lengo la asilimia 12.3; na imeendelea kuchangia asilimia 100 ya upatikanaji wa chakula.

49. ***Mheshimiwa Spika,*** takwimu hizo zinaashiria kuimarika kwa sekta ya kilimo kutokana na uboreshaji na kuongezeka kwa matumizi ya teknolojia mpya na za kisasa katika shughuli za uzalishaji wa mazao ya kilimo. Wizara itaendelea kutekeleza mikakati mbalimbali ili kuhakikisha ongezeko la upatinaji wa malighafi kwenye sekta zinazohusika na usindikaji na uzalishaji wa bidhaa za kilimo.

2.2 Hali ya Chakula

50. ***Mheshimiwa Spika,*** uzalishaji wa mazao ya chakula katika msimu wa kilimo wa 2023/2024 ulifikia tani 22,803,316 ikilinganishwa na tani 20,402,014 katika msimu wa kilimo wa 2022/2023 sawa na ongezeko la asilimia 11.8. Katika kipindi hicho, uzalishaji wa mazao ya nafaka ulikuwa tani 14,587,177 na mazao yasiyo ya nafaka tani 8,216,139 ikilinganishwa na tani 11,448,757 za mazao ya nafaka na tani 8,953,258 za mazao yasiyo ya nafaka zilizozalishwa katika msimu wa kilimo wa 2022/2023.

51. ***Mheshimiwa Spika,*** uzalishaji wa mazao ya chakula kwa msimu wa kilimo wa 2023/2024 ulitosheleza mahitaji ya chakula ya tani 17,753,989 kwa mwaka 2024/2025 na kuwepo kwa ziada ya tani 5,049,327. Kutokana na hali hiyo, Taifa limejitosheleza kwa chakula kwa asilimia 128.

2.3 Hali ya Umwagiliaji

52. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Tume ya Taifa ya Umwagiliaji imeendelea kutekeleza miradi 780. Kati ya hiyo, miradi 125 yenye ukubwa wa hekta 237,005.46 ni ujenzi na ukarabati ambapo miradi 12 kati ya hiyo imekamilika. Miradi 114 ni ya upembuzi yakinifu na ujenzi wa mabwawa yenye takriban mita za ujazo **Bilioni 1.18** ambapo kati ya hayo, mabwawa 19 yanaendelea na ujenzi na mabwawa mawili (2) umekamilika. Aidha, mabwawa 28 yametangazwa kwa ajili ya ujenzi na mabwawa 65 usanifu unaendelea.

53. ***Mheshimiwa Spika,*** vilevile, miradi katika mabonde ya kimkakati 22 yenye ukubwa wa jumla ya hekta 306,362 ni ya upembuzi yakinifu na ujenzi. Upembuzi yakinifu na usanifu wa kina katika mabonde 14 kati ya hayo umekamilika na katika mabonde nane (8) usanifu unaendelea. Aidha, ujenzi wa skimu umeanza katika mabonde matatu (3) kati ya mabonde 14 yaliyokamilisha usanifu na zabuni ya miradi katika mabonde 11 imetangazwa kwa ajili ya kupata wakandarasi wa ujenzi.

54. ***Mheshimiwa Spika,*** miradi hiyo ikikamilika itaongeza eneo la hekta 543,366.46 za umwagiliaji na kufanya eneo linalomwagiliwa kufikia hekta 1,270,647.06 sawa na asilimia 105.89 ya lengo la kufikisha hekta 1,200,000.

2.4 Hali ya Ushirika

55. ***Mheshimiwa Spika,*** Tume ya Maendeleo ya Ushirika kwa kushirikiana na Wizara za kisekta, Mamlaka za Serikali za Mitaa na wadau wa ushirika imeendelea na uhamasishaji na uanzishaji wa Vyama vya Ushirika katika sekta mbalimbali za kiuchumi ikiwemo kilimo, uvuvi, mifugo, fedha, viwanda na madini. Hadi Aprili 2025, Vyama vya Ushirika vilivyosajiliwa

vimefikia 7,820 ikilinganishwa na vyama 7,522 mwaka 2024. Kati ya hivyo, 76 ni Vyama vya Upili, 4,533 ni Vyama vya Ushirika wa Kilimo na Masoko (AMCOS), 2,135 ni Vyama vya Ushirika wa Akiba na Mikopo (SACCOS), kimoja (1) ni Shirikisho la Vyama vya Ushirika, 1,075 ni Vyama vinavyojishughulisha na umwagiliaji, mbogamboga, ufugaji, uvuvi, viwanda na madini.

3 MAPATO NA MATUMIZI KWA MWAKA 2024/2025

3.1 Makusanyo ya Maduhuli

Fungu 43

56. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2024/2025, Wizara ilikadiria kukusanya mapato ya Shilingi **7,000,254,000** kupitia Fungu 43, kutokana na ukaguzi wa mazao, kodi za mazao na uuzaji wa nyaraka za zabuni. Hadi Aprili 2025, kiasi cha Shilingi **6,022,070,746.93** sawa na asilimia 86.03 kimekusanywa. Inatarajiwa kuwa malengo yaliyowekwa yatafikiwa ifikapo mwisho wa mwaka 2024/2025.

Fungu 05

57. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2024/2025, Wizara ilikadiria kukusanya mapato ya Shilingi **3,600,000,000** kupitia Fungu 05, kutokana na vyanzo mbalimbali. Hadi Aprili 2025, Wizara imekusanya Shilingi **2,401,552,515.48** sawa na asilimia 66.71 ya lengo.

3.2 Fedha Zilizoidhinishwa kwa Mafungu Yote (43, 24 na 05)

58. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2024/2025, Wizara ya Kilimo ilitengewa jumla ya Shilingi **1,248,961,680,000** kupitia Fungu 43, Fungu 05 na

Fungu 24. Kati ya fedha hizo, Shilingi **1,033,046,318,000** ni kwa ajili ya utekelezaji wa miradi ya maendeleo na Shilingi **215,915,362,000** ni kwa ajili ya matumizi ya kawaida.

Fedha zilizotolewa.

59. ***Mheshimiwa Spika,*** hadi Aprili 2025, Shilingi **664,362,952,241.59** sawa na asilimia 53.19 ya fedha zilizoidhinishwa zimetolewa. Kati ya fedha hizo, Shilingi **568,062,970,958.11** ni kwa ajili ya utekelezaji wa miradi ya maendeleo na Shilingi **96,299,981,283.48** ni kwa ajili ya matumizi ya kawaida.

4 MAFANIKIO YA UTEKELEZAJI WA BAJETI KWA MWAKA 2024/2025

60. ***Mheshimiwa Spika***, bajeti ya mwaka 2024/2025 ambayo nitaelezea utekelezaji wake ilikuwa na vipaumbele sita (6) na mikakati 27 na bajeti ya mwaka 2025/2026 nitakayoiomba itakuwa na vipaumbele sita (6) na mikakati 30. Msingi wa bajeti za miaka hiyo miwili (2) ni kuendeleza miradi ambayo tumeanza kuitekeleza na kuanzisha katika maeneo ya kimkakati. Aidha, msingi wetu ni kufikia lengo la Serikali ya Awamu ya Sita la sekta ya kilimo kukua kwa asilimia 10 ifikapo mwaka 2030.

61. ***Mheshimiwa Spika***, katika mwaka 2024/2025, Wizara ya Kilimo imetekeleza vipaumbele sita (6) ambavyo ni kuongeza uzalishaji na tija; kuongeza ajira zenye staha na ushiriki wa vijana na wanawake katika kilimo; kuimarisha usalama wa chakula na lishe; kuimarisha upatikanaji wa masoko, mitaji na mauzo ya mazao nje ya nchi; kuimarisha maendeleo ya ushirika;

na kuimarisha matumizi ya mifumo ya TEHAMA katika uendelezaji wa sekta ya kilimo. Vipaumbele hivyo, vimetekelezwa kupitia mikakati 27. Mafanikio ya utekelezaji wa bajeti hiyo ni kama ifuatavyo:-

4.1 Kuongeza Uzalishaji na Tija

62. ***Mheshimiwa Spika,*** uzalishaji wa mazao ya chakula umeongezeka kutoka tani 20,402,014 msimu wa kilimo wa 2022/2023 hadi tani 22,803,316 msimu wa kilimo wa 2023/2024 sawa na ongezeko la asilimia 11.8. Uzalishaji wa tani 22,803,316 za mazao ya chakula ulitosheleza mahitaji ya chakula ya tani 17,753,989 na hivyo kuwezesha utoshelevu wa chakula kwa mwaka 2024/2025 kufikia asilimia 128.

63. ***Mheshimiwa Spika,*** uzalishaji wa mazao asilia ya biashara umeongezeka kutoka tani 1,201,832.65 mwaka 2023/2024 hadi tani 1,451,694.11 mwaka 2024/2025 sawa na asilimia 71.51 ya lengo la kuzalisha tani 2,030,000 na uzalishaji unaendelea. Ongezeko hilo limechangiwa na kuongezeka kwa uzalishaji wa mazao mbalimbali yakiwemo korosho ambapo uzalishaji ulifikia tani 528,263.82 ikilinganishwa na tani 254,500 zilizozalishwa msimu wa 2023/2024 sawa na asilimia 88.78 ya lengo la kuzalisha tani 595,000; na uzalishaji wa kahawa ulifikia tani 81,366 ikilinganishwa na tani 66,071 msimu wa 2023/2024 sawa na asilimia 95.72 ya lengo la kuzalisha tani 85,000.

64. ***Mheshimiwa Spika,*** vilevile, ongezeko hilo limechangiwa na uzalishaji wa chai ambao umefikia tani 22,772 ikilinganishwa na tani 13,525 mwaka 2023/2024 sawa na asilimia 75.9 ya lengo la kuzalisha tani 30,000; uzalishaji wa mkonge ambao umefikia tani

61,215.55 ikilinganishwa na tani 56,732.7 mwaka 2023/2024 sawa na asilimia 76.5 ya lengo la kuzalisha tani 80,000; uzalishaji wa kakao ambao umefikia tani 13,652 ikilinganishwa na tani 11,499.4 mwaka 2023/2024 sawa na asilimia 91 ya lengo la kuzalisha tani 15,000; na uzalishaji wa sukari ambao umefikia tani 431,736.74 ikilinganishwa na tani 395,292.55 mwaka 2023/2024 sawa na asilimia 83 ya lengo la kuzalisha tani 520,000 na uzalishaji wa mazao unaendelea. Mwenendo wa uzalishaji wa mazao hayo umeoneshwa kwenye **Jedwali Na. 1.**

Jedwali Na. 1: Mwenendo wa Uzalishaji wa Mazao Asilia ya Biashara (Tani) Mwaka 2023/2024 hadi 2024/2025

Na	MAZAO	Uzalishaji mwaka 2023/2024	Uzalishaji mwaka 2024/2025		
			Lengo	Uzalishaji	Asilimia
1	Korosho	254,500	595,000	528,263.82*	88.78
2	Pamba	282,510	500,000	149,361	29.87
3	Pareto	4,238	5,000	3,327*	57.30
4	Kahawa	66,071	85,000	81,366*	95.72
5	Tumbaku	117,464	200,000	160,000*	80.00
6	Chai	13,525	30,000	22,772*	75.91
7	Mkonge	56,732.7	80,000	61,215.55*	76.52
8	Sukari	395,292.55	520,000	431,736.74*	83.00
9	Kakao	11,499.4	15,000	13,652*	91.01
	JUMLA	**1,201,832.65**	**2,030,000**	**1,451,694.11**	**71.11**

Chanzo: *Wizara ya Kilimo 2024*
**Uzalishaji/Ununuzi unaendelea*

65. ***Mheshimiwa Spika,*** uzalishaji wa mazao ya bustani umefikia tani 7,518,560.84 mwaka 2023/2024 sawa na asilimia 83.5 ya lengo la kuzalisha tani 9,000,000. Lengo la uzalishaji halikufikiwa kutokana na athari za mtawanyiko wa mvua usioridhisha katika baadhi ya maeneo ya uzalishaji. Aidha, uzalishaji wa mazao ya bustani umeoneshwa kwenye **Jedwali Na. 2**.

Jedwali Na. 2: Uzalishaji wa Mazao ya Bustani (Tani) Mwaka 2023/2024

Na.	MAZAO	2023/2024
1.	Matunda	6,212,065.19
2.	Maua	5,534
3.	Mboga	1,232,525.57
4.	Viungo	68,436.08
	JUMLA	**7,518,560.84**

Chanzo: *Wizara ya Kilimo 2024*

66. ***Mheshimiwa Spika,*** uzalishaji wa mazao ya mafuta umefikia tani 2,181,603.65 sawa na asilimia 99.2 ya lengo la tani 2,200,000. Uzalishaji wa mazao ya mafuta umeoneshwa kwenye **Jedwali. Na. 3.**

Jedwali Na. 3: Uzalishaji wa Mazao ya Mafuta (Tani) Mwaka 2023/2024

Na	MAZAO	2023/2024
1.	Alizeti	1,217,025.51
2.	Ufuta	240,010
3.	Nazi	52,130.79
4.	Chikichi	51,834.42
5.	Karanga	620,602.93
	JUMLA	**2,181,603.65**

Chanzo: *Wizara ya Kilimo, 2024*

67. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kufikia mafanikio hayo Wizara imetekeleza mikakati ifuatayo:-

4.1.1 Kuimarisha Utafiti wa Mbegu

68. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2024/ 2025 jumla ya Shilingi Bilioni 40.73 zilitengwa kwa ajili ya utafiti na ugunduzi wa teknolojia; kuzalisha mbegu za awali; na kukarabati na kujenga miundombinu ya utafiti. Aidha, hadi Aprili 2025, Shilingi Bilioni 16.03 sawa na asilimia 39.4 ya fedha zilizoidhinishwa zimetolewa kwa ajili ya utekelezaji wa shughuli hizo.

a) Utafiti na Ugunduzi wa Teknolojia

69. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia TARI katika mwaka 2024/2025 ilipanga kufanya utafiti wa visumbufu vya mazao ya migomba, soya, chai, muhogo na korosho; kutafiti aina bora za mbegu za soya zenye viwango vya protini na mafuta na kuendelea na utafiti wa mbegu za ngano; kufanya utafiti wa ladha ya mvinyo wa zabibu; kuhaulisha teknolojia ya matumizi ya Rafiki Planter; kukamilisha upatikanaji wa Ithibati ya Kimataifa ya Maabara ya Afya ya Udongo na Mimea iliyopo katika Wilaya ya Mufindi; kuimarisha vituo nane (8) mahiri vya usambazaji wa teknolojia (AgriTech Hubs) katika viwanja vya maonesho ya kilimo Nanenane; na kuanzisha shamba la vinasaba na mashamba mawili (2) ya mbegu kwa ajili ya utafiti wa chai.

70. ***Mheshimiwa Spika***, TARI ilipanga kuendelea na utafiti wa viwango, aina na mbinu za matumizi ya chokaa mazao; kusafisha na kutunza aina 24 za mbegu za asili; kutafiti aina za kahawa zenye tija kubwa; kutafiti aina za wanga wa muhogo; kutafiti zao la pareto; kuhaulisha teknolojia zikiwemo mbegu bora za ngano; na teknolojia za mazao yaliyoongezewa virutubishi kibaiolojia.

71. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa, Wizara kupitia TARI:-

i. Imetambua aina 12 za mbegu tarajali (Promising lines) za soya zenye ukinzani wa kutu jani na utafiti unaendelea. Utafiti huo ukikamilika utawezesha nchi kupata mbegu bora za soya na kuondoa adha ya visumbufu na uagizaji wa mbegu kutoka nje ya nchi;

ii. Imetafiti viuatilifu hai vya kudhibiti ugonjwa wa mnyauko fusari katika zao la korosho na kubaini kuwa kiuatilifu aina ya *biofungicides* kinadhibiti ugonjwa huo. Aidha, majaribio ya kiuatilifu hicho yanaendelea katika mashamba ya korosho. Kukamilika kwa utafiti huo kutapunguza gharama za uagizaji wa viuatilifu vya kemikali kutoka nje ya nchi;

iii. Imefanya utafiti wa kudhibiti magonjwa ya *Cashew Leaf* na *Nut Blight* na kugundua aina nane (8) za mbegu za korosho (TARICA-1, TARICA 2, TARICA 3, TARICA 4, TARICA 5, TARICA 6, TARICA 7 na TARICA 8) zenye ukinzani na magonjwa hayo. Aidha, TARI imezalisha miche 500,000 ya aina hizo za mbegu ambazo zitasambazwa kwa wakulima;

iv. Imewasilisha aina 10 za migomba zenye sifa ya ukinzani dhidi ya visumbufu vya mazao na mavuno mengi kwa ajili ya vipimo vya majaribio ya utambuzi wa mbegu mpya (DUS) na majaribio ya umahiri wa mbegu (NPT) katika Taasisi ya Uthibiti wa Ubora wa Mbegu Tanzania;

v. Inaendelea kufanya majaribio ya aina 82 za mbegu mpya za ngano katika mikoa ya Morogoro na Tanga ili kupata mbegu zinazostahimili hali ya joto kwa lengo la kuongeza uzalishaji ili kuwa na mbegu zitakazotumika katika maeneo yasiyokuwa na baridi na kuongeza eneo la uzalishaji wa zao la ngano;

vi. Imehaulisha mbegu bora za ngano zilizozalishwa na TARI aina ya TARIWheat1 (tani 4.5 - 6 kwa hekta), TARIWheat2 (tani 3.3 – 4 kwa hekta), Merina (tani 3 kwa hekta) na Shangwe (tani 3.5 kwa hekta) kupitia maonesho ya 21 ya Arusha Agribusiness Expo na mashamba darasa yaliyopo katika Wilaya za Monduli, Karatu na Siha. Pia, mbegu hizo zina sifa ya ukinzani dhidi ya magonjwa na zinastahimili ukame;

vii. Inaendelea kufanya majaribio ya Rafiki Planter ili kuongeza wigo wa matumizi ya teknolojia hiyo katika upandaji wa mbegu za alizeti na mahindi. Majaribio hayo yamefanyika katika Wilaya za Mvomero, Chamwino, Ikungi, Bariadi na Misungwi na kubaini kuwa teknolojia hiyo inaweza kutumika kwa ajili ya kupandia mazao ya alizeti na mahindi;

viii. Imefanya utafiti kuhusu viwango vya matumizi ya chokaa mazao kwenye udongo ili kupunguza athari za tindikali katika udongo. Aidha, utafiti uliofanyika katika mikoa ya Geita na Songwe umebaini kuwa tani mbili (2) za chokaa mazao zinafaa kwenye hekta moja (1) kwa mazao ya mahindi na maharage ili kuongeza uzalishaji;

ix. Imezalisha na kuhaulisha teknolojia za mazao ya maharage yaliyoongezewa virutubishi kibaiolojia katika mikoa ya Mwanza, Mara, Kagera, Simiyu, Geita na Shinyanga;

x. Imetoa mafunzo ya muda mfupi kwa wataalam 11 wa maabara za udongo na kuzalisha miche kwa njia ya chupa katika Kituo cha TARI

Mlingano ili kuwawezesha kufanya utafiti wa udongo na kuzalisha miche bora ya mkonge kwa lengo la kukidhi mahitaji yaliyopo;

xi. Imesafisha na kutunza aina 46 za mbegu za asili kwa mazao ya mpunga, nyanya na bamia ili kuzilinda zisipotee;

xii. Inaendelea na utafiti wa ladha ya mvinyo wa zabibu ambapo TARI imepanda miche ya zabibu kwa ajili ya majaribio kwa kutumia mbolea za asili na viwandani;

xiii. Imefanya tathmini ya mahitaji na kiwango cha wanga kinachohitajika kwa ajili ya matumizi ya viwanda ikiwemo viwanda vya nguo, dawa za binadamu na uokaji wa mikate. Tathmini hiyo itawezesha kufanya tafiti za aina za mbegu za muhogo zinazokidhi viwango vinavyohitajika ili kuhakikisha upatikanaji wa soko la uhakika la muhogo ndani ya nchi;

xiv. Imefanya utafiti wa zao la pareto na kugundua aina nne (4) za pareto zenye sifa ya mavuno mengi (kuzalisha kilo 1,500 hadi kilo 2,300 kwa hekta), ubora wa maua (pyrethrum content 1.9 – 2.2) na ukinzani wa ugonjwa wa mizizi. Aina hizo za pareto zipo katika hatua ya urasimishaji;

xv. Imewezesha upatikanaji wa Ithibati ya Kimataifa (ISO/IEC 17025:2017 Accreditation) ya Maabara ya Afya ya Udongo na Mimea iliyopo Wilaya ya Mufindi. Ithibati hiyo itaiwezesha maabara hiyo kutambulika Kimataifa;

xvi. Imeanza uchimbaji wa visima 10 na kuweka miundombinu ya umwagiliaji wa matone katika eneo lenye jumla ya ekari 15 ili kuimarisha vituo mahiri vya kuhaulisha teknolojia (AgriTech Hubs) katika viwanja vya maonesho ya wakulima Nanenane Nzuguni (Dodoma), Mwalimu Nyerere (Morogoro), Ngongo (Lindi), Nyamhongolo (Mwanza) na Nyakabindi (Simiyu) na maboresho yanaendelea; na

xvii. Imefanya utafiti wa magonjwa ya virusi (cassava mosaic disease na cassava brown streak disease) katika zao la muhogo na kugundua aina mbili (2) za mbegu za muhogo zenye ukinzani na magonjwa hayo. Mbegu hizo zimepelekwa TOSCI kwa ajili ya Majaribio ya Umahiri Kitaifa.

b) Uzalishaji wa Mbegu za Awali

72. ***Mheshimiwa Spika,*** TARI ilipanga kuzalisha tani 1,550 za mbegu za mazao; kuzalisha mbegu kilo 300 za tumbaku ya mvuke aina ya K326; kukusanya vinasaba 11,400 vya chikichi na vinasaba 240 vya kakao; kuanzisha mashamba ya kutunza vinasaba katika Mkoa wa Morogoro; na kuwajengea uwezo watafiti sita (6) wa TARI kuhusu kilimo bora cha zao la chikichi katika nchi ya Indonesia.

73. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa, Wizara kupitia TARI : -

i. Imezalisha tani 543.3 sawa na asilimia 33.8 ya lengo la kuzalisha tani 1,518 za mbegu za mazao ya nafaka, jamii ya mikunde, mafuta na mbogamboga ambapo tani 43.94 ni mbegu za

awali, tani 0.88 ni mbegu mama, tani 258.4 ni mbegu za msingi na tani 240.07 ni mbegu zilizothibitishwa;

ii. Imekusanya, kusafisha na kuhifadhi jumla ya mbegu za asili 770 za mazao ya ulezi (512), mpunga (118), mtama (105), uwele (17), migomba (10), maharage (5) na papai (3) ili kulinda mbegu hizo. Vilevile, kwa kushirikiana na TOSCI imekamilisha utambuzi wa aina 10 za mbegu za asili za mahindi nne (4), mpunga nne (4) na maharage mbili (2) ili kuziingiza kwenye mfumo rasmi wa mbegu. Aina hizo za mbegu za asili zimeshawasilishwa TOSCI kwa ajili ya usajili;

iii. Imekusanya vinasaba 102 vya chikichi kwa lengo la kuhifadhi na utafiti katika mikoa ya Kigoma, Tabora, Mbeya, Morogoro, Ruvuma, Pwani, Tanga, Lindi na Mtwara;

iv. Imekusanya aina 35 za kakao katika Mkoa wa Morogoro ili kupanda katika mashamba ya majaribio ya kuzalisha mbegu kwa lengo la kupata vinasaba na ukusanyaji unaendelea;

v. Imepanda miche ya tumbaku katika mikoa ya Tabora na Mbeya kwenye mashamba yenye ukubwa wa ekari 15 kwa ajili ya uzalishaji wa mbegu aina ya K326. Matarajio ya uzalishaji wa mbegu ni tani 4.5 za tumbaku zitakazotosheleza kupandwa kwenye eneo lenye ukubwa wa hekta 607,041; na

vi. Imekamilisha taratibu kwa ajili ya kuwajengea uwezo watafiti watano (5) wa TARI kuhusu

kilimo bora cha chikichi nchini Indonesia. Watafiti hao watasafiri kwenda Indonesia ifikapo Septemba, 2025.

c) Ujenzi wa Miundombinu ya Utafiti

74. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia TARI ilipanga kuendelea na ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji katika mashamba ya utafiti wa mbegu; ujenzi wa uzio na ghala 11; ujenzi wa nyumba nne (4) za watumishi; kulipa fidia kwa wananchi wa Uyole ili kupisha ujenzi wa uzio; na kuchimba kisima katika Kituo cha Utafiti wa Kahawa cha Mwayaya (Buhigwe).

75. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa,

i. Ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji ulioanza mwaka 2022/2023 katika eneo lenye ukubwa wa hekta 874.9 umefikia wastani wa asilimia 40.2 (TARI Selian hekta 120 asilimia 83), (TARI Kihinga hekta 150 asilimia 25), (TARI Ilonga hekta 200 asilimia 46), (TARI Hombolo hekta 70 asilimia 47), (TARI Uyole hekta 60 asilimia 27), (TARI Kibaha hekta 20 asilimia 44), (TARI Maruku hekta 32 asilimia 28), (TARI Tengeru hekta 50 asilimia 22), (TARI Kifyulilo hekta 66.5 asilimia 26), (TARI Dakawa hekta 50 asilimia 24) na (TARI Ifakara hekta 36.4 asilimia 73);

Miundombinu ya Umwagiliaji katika shamba la utafiti TARI Selian.

ii. Ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji ulioanza mwaka 2023/2024 katika eneo lenye ukubwa wa hekta 246 umefikia wastani wa asilimia 10 katika vituo vya TARI Tumbi hekta 60 (asilimia 10), TARI Naliendele hekta 37 (asilimia 20), TARI Mikocheni hekta 60 (asilimia 5), TARI Ukiriguru hekta 47 (asilimia 5), TARI Mlingano hekta 20 (asilimia 10) na TARI Uyole - Ismani hekta 22 (asilimia 10);

iii. Mkandarasi wa ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji katika eneo lenye ukubwa wa hekta 1,000 katika vituo vya TARI Ukiriguru hekta 200 na TARI Uyole hekta 800 amekabidhiwa maeneo kwa ajili ya kuanza ujenzi;

iv. Ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji katika kituo cha TARI Ilonga (hekta 15) umekamilika;

v. Ujenzi wa ghala tano (5) za kuhifadhi mbegu katika vituo vitano (5) zenye uwezo wa kuhifadhi tani 2,075 ulioanza mwaka 2022/2023 umefikia wastani wa asilimia 50 ambapo Dakawa (asilimia 25), Naliendele (asilimia 95), Selian (asilimia 50), na Hombolo (asilimia 25). Aidha, ujenzi wa ghala katika kituo cha TARI Tumbi umekamilika;

vi. Ujenzi wa ghala tano (5) za kuhifadhi mbegu zenye uwezo wa kuhifadhi tani 2,075 (tani 415 kila moja) ulioanza mwaka 2023/2024 umefikia wastani wa asilimia 15 katika vituo vya TARI Ukiriguru (asilimia 25), TARI Maruku (asilimia 25) na TARI Uyole yenye ghala 3 (asilimia 40);

vii. Mkandarasi kwa ajili ya ujenzi wa ghala katika vituo vya TARI Uyole, Ilonga, Ifakara na Kihinga amepatikana na kukabidhiwa eneo kwa ajili ya kuanza ujenzi;

viii. Upembuzi yakinifu na usanifu wa kina kwa ajili ya kuanza ujenzi wa Kituo cha Sayansi za Kibaolojia (Bioscience) katika Mkoa wa Morogoro umekamilika na zabuni za kumpata mkandarasi wa ujenzi imetangazwa. Ujenzi wa kituo hicho utawezesha utoaji wa huduma za kisasa za kisayansi katika utafiti wa mbegu, wadudu, magonjwa, uhimilivu wa tabianchi, udongo, uhandisi wa kibaiolojia na kanzidata za taarifa za kibaiolojia;

ix. Upembuzi yakinifu na usanifu wa kina kwa ajili ya kuanza ujenzi wa Benki ya Mbegu (Gene Bank) itakayotumika kutunza mbegu katika kituo cha TARI Selian umekamilika. Aidha, zabuni kwa ajili ya kumpata mkandarasi wa ujenzi imetangazwa;

x. Ujenzi wa maabara ya kuzalisha miche ya migomba kwa njia ya chupa katika kituo cha TARI – Maruku umefikia asilimia 30;

xi. Ujenzi wa maabara ya patholojia ya TARI – Naliendele kwa ajili ya utafiti wa kudhibiti visumbufu vya mimea na mazao umefikia asilimia 55;

xii. Ujenzi wa ofisi ya TARI Makao Makuu - Njedengwa umefikia asilimia 75 na ujenzi wa ofisi na nyumba nne (4) za watumishi katika kituo cha TARI Kihinga umekamilika;

xiii. Ujenzi wa uzio katika shamba la utafiti la Uyole umefikia asilimia 40;

xiv. Mkandarasi kwa ajili ya ujenzi wa maabara ya kuzalisha miche kwa njia ya chupa katika kituo cha TARI Tengeru amepatikana na kukabidhiwa eneo kwa ajili ya kuanza ujenzi;

xv. Imefanya tathmini kwa ajili ya malipo ya fidia kwa wananchi watakaopisha ujenzi wa uzio katika shamba la Uyole. Aidha, taratibu za malipo ya fidia zinaendelea;

xvi. Mkandarasi kwa ajili ya ujenzi wa uzio katika mashamba ya utafiti ya vituo vya TARI Mlingano, TARI Tumbi na TARI Ukiriguru amepatikana na kukabidhiwa maeneo kwa ajili ya kuanza ujenzi. Pia, ujenzi wa uzio katika mashamba ya utafiti umefikia wastani wa asilimia 45 katika vituo vya TARI Kifyulilo (asilimia 30), Hombolo (asilimia 60), Maruku (asilimia 40), Kihinga (asilimia 30), Dakawa (asilimia 60) na Ifakara (asilimia 50); na

xvii. Mkandarasi wa ujenzi wa nyumba nne (4) za watumishi na kuchimba kisima katika Kituo cha Utafiti wa Kahawa cha Mwayaya (Buhigwe) amepatikana na kukabidhiwa maeneo kwa ajili ya kuanza kazi.

4.1.2 Uzalishaji na Usambazaji wa Mbegu na Miche Bora kwa Mpango wa Ruzuku kwa baadhi ya Mazao

76. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2024/2025 Bunge lako Tukufu liliidhinisha matumizi ya Shilingi Bilioni 44.42 kwa ajili ya kuimarisha upatikanaji na usambazaji wa mbegu na miche bora. Hadi Aprili 2025, Shilingi Bilioni 18.2 sawa na asilimia 41 ya fedha zilizoidhinishwa zimetolewa kwa ajili ya utekelezaji wa shughuli hizo.

77. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara ilipanga kuongeza upatikanaji wa mbegu bora nchini kufikia tani 80,000; ASA kuipatia Sekta binafsi mashamba yenye ukubwa wa hekta 4,914; kufanya marekebisho ya tindikali ya udongo kwa kuweka chokaa mazao katika mashamba matano ya mbegu; na kuendelea na ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji katika mashamba ya mbegu yenye ukubwa wa hekta 1,075

78. ***Mheshimiwa Spika,*** ASA ilipanga kufanya upembuzi yakinifu na usanifu wa kina kwa ajili ya ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji (hekta 3,000); kujenga uzio katika mashamba ya mbegu na miundombinu ya kukausha na kuhifadhi mbegu, ghala, karakana, ofisi na kukarabati karakana; kujenga na kukarabati nyumba 49; na kununua matrekta, magari madogo, malori, pikipiki na mitambo ya kuchakata na kuvunia mbegu.

a) Uzalishaji na Usambazaji wa Mbegu na Miche Bora

79. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa, hadi Aprili 2025:-

i. Upatikanaji na usambazaji wa mbegu bora umefikia tani 79,700.62 sawa na asilimia 99.6 ya lengo la kuzalisha na kuthibitisha tani 80,000 za mbegu dhidi ya mahitaji ya tani 127,650. Kati ya hizo, tani 63,526.54 zimezalishwa nchini na tani 16,174.08 zimeingizwa kutoka nje ya nchi. Kati ya mbegu zilizozalishwa nchini tani 4,510 zimezalishwa na ASA na tani 59,016.54 zimezalishwa na sekta binafsi. Upatikanaji na uzalishaji wa mbegu bora nchini umeoneshwa kwenye **Jedwali Na.4**;

ii. ASA imeipatia sekta binafsi mashamba yenye ukubwa wa hekta 5,038 sawa na asilimia 102 ya lengo la hekta 4,914 kwa ajili ya kuzalisha mbegu za mazao ya mahindi, mpunga, alizeti, ngano, maharage na ufuta;

iii. Marekebisho ya tindikali ya udongo yamefanyika ambapo jumla ya tani 1,100.2 za chokaa mazao zimenunuliwa na kutumika katika mashamba tisa (9) ya mbegu ya Mbozi (hekta 260), Dabaga (hekta 400), Kilimi (hekta 400), Msungura (hekta 100), Mwele (hekta 300), Bugaga (hekta 120), Arusha (hekta 450), Namtumbo (hekta 1,384) na Kilangali (hekta 400). Aidha, marekebisho ya tindikali ya udongo yanaendelea katika shamba la mbegu la Luhafwe (hekta 150);

iv. Tani 700 za mbegu bora za alizeti na tani 500 za mbegu bora za ngano zenye thamani ya Shilingi 17,380,000,000 zimesambazwa kwa wakulima katika maeneo ya uzalishaji kupitia mpango wa ruzuku;

v. Tani 9,639.63 za mbegu bora za mahindi zenye thamani ya ruzuku ya Serikali ya Shilingi 10,473,750,000 zimesambazwa kwa wakulima katika maeneo ya uzalishaji kupitia mpango wa ruzuku; na

vi. Mbegu bora za kahawa tani 9.9 zikiwemo tani 5 za arabika na tani 4.9 za robusta zimezalishwa. Kati ya hizo, tani 9.2 zimesambazwa kwa wakulima katika maeneo ya uzalishaji na usambazaji unaendelea.

Uzalishaji wa mbegu bora za mahindi katika shamba la wakala wa mbegu za kilimo (ASA), Iringa.

Jedwali Na. 4: Upatikanaji wa Mbegu Bora Nchini (Tani) mwaka 2024/2025

Zao	Uagizaji Nje ya Nchi	Uzalishaji Ndani ya Nchi	Jumla Ndogo
Mahindi	15,214.74	29,078.16	44,292.90
Mpunga	116.08	716.59	832.67
Mtama	18.01	174.52	192.53
Alizeti	121.54	1641.96	1,763.50
Mboga	696.33	136.811	833.14
Njegere	0.20	286.02	286.22
Maharage	2.62	448.99	451.61
Pamba	-	28,800.00	28,800.00
Choroko	-	15.78	15.78
Mbaazi	-	105.44	105.44
Karanga	-	72.89	72.89
Ufuta	-	23.48	23.48
Ngano	3.97	1670.03	1,674.00
Kunde	-	316.99	316.99
Njugu mawe	-	8.89	8.89
Ulezi	-	1.20	1.20
Tumbaku	0.59	0.04	0.63
Maharage ya Soya	-	28.74	28.74
Jumla Kuu	**16,174.08**	**63,526.54**	**79,700.62**

Chanzo: *Wizara ya Kilimo, 2025*

b) Ujenzi wa Miundombinu kwenye Mashamba ya Mbegu

i. Ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji katika mashamba ya uzalishaji wa mbegu bora yenye ukubwa wa hekta 580 kati ya hekta 805.5 ulioanza katika mwaka 2022/2023 umefikia

wastani wa asilimia 74 katika mashamba ya Msimba - Morogoro (hekta 200 asilimia 70), Arusha (hekta 200 asilimia 82) na Kilimi - Tabora (hekta 180 asilimia 70). Kukamilika kwa ujenzi huo kutawezesha uzalishaji wa mbegu kwa mwaka mzima.

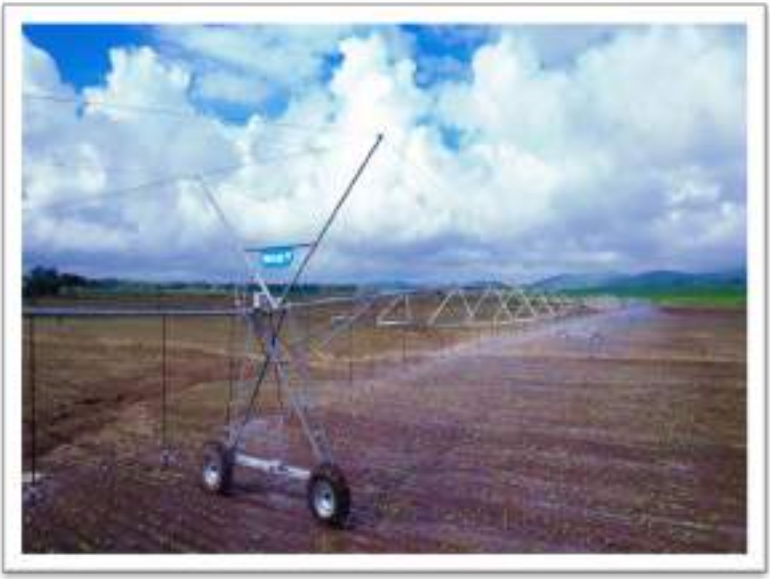

Miundombinu ya umwagiliaji katika shamba la mbegu Arusha.

ii. Mshauri elekezi ameanza kazi ya usanifu wa mradi wa ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji katika mashamba ya uzalishaji wa mbegu bora uliopangwa kuanza mwaka 2023/2024 yenye ukubwa wa hekta 300 (Msimba - Morogoro hekta 100, Mbozi - Songwe hekta 100 na Arusha hekta 100);

iii. Upembuzi yakinifu na usanifu wa kina umekamilika kwa ajili ya ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji kwenye mashamba ya mbegu yenye jumla ya hekta 3,000 katika mashamba ya Namtumbo - Ruvuma (hekta 1,000), Mbozi – Songwe (hekta 500), Msimba - Morogoro (hekta 200), Kilimi - Tabora (hekta 160), Arusha (hekta 240), Msungura – Pwani (hekta 100) na Luhafwe - Katavi (hekta 800);

iv. Mkandarasi wa ujenzi wa uzio katika shamba la mbegu la Mwele - Tanga (hekta 874) amekabidhiwa eneo kwa ajili ya kuanza ujenzi na mkandarasi wa ujenzi wa uzio katika shamba la mbegu la Kilangali – Morogoro (hekta 1,200) amepatikana. Aidha, tathmini ya kumpata mkandarasi wa ujenzi wa uzio katika mashamba ya mbegu ya Arusha (hekta 618.5) na Namtumbo – Ruvuma (hekta 3,580.4) imekamilika;

v. Ujenzi wa miundombinu ya kukausha na karakana katika shamba la Kilimi umekamilika. Aidha, ujenzi wa ghala umefikia asilimia 8;

vi. Ukarabati wa nyumba tano (5) za watumishi katika shamba la Msimba umefikia wastani wa asilimia 70 na mkandarasi kwa ajili ya ujenzi wa ofisi na nyumba nne (4) za watumishi katika shamba la Kilimi amepatikana;

vii. Wakandarasi kwa ajili ya ujenzi wa nyumba za watumishi katika mashamba ya mbegu ya Mwele (4) na Msungura (3) wamekabidhiwa maeneo kwa ajili ya kuanza ujenzi;

viii. Wakandarasi kwa ajili ya ukarabati wa nyumba katika mashamba ya mbegu ya Arusha (10), Mbozi (6), Namtumbo (3) na Luhafwe (2) wamekabidhiwa maeneo kwa ajili ya kuanza ukarabati; na

ix. ASA imenunua malori matatu (3) ya tani kumi kila moja na mawili (2) ya tani 30 kila moja kwa ajili ya kusambaza mbegu, matrekta matatu (3), pikipiki tatu (3), mitambo miwili (2) ya kuchakata mbegu, mtambo mmoja (1) wa kuvunia mbegu na mitambo miwili (2) ya kukausha mbegu. Upatikanaji wa magari na mitambo hiyo utasaidia usambazaji na kuimarisha uzalishaji wa mbegu bora.

Kiwanda cha kuchakata mbegu kinachomilikiwa na Wakala wa Mbegu za Kilimo (ASA) Msimba Kilosa Mkoani Morogoro.

80. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2024/2025, Wizara kupitia Bodi za mazao, Wakala na Taasisi zake kwa kushirikiana na sekta binafsi ilipanga kuzalisha na kusambaza jumla ya miche 47,500,000 ya mazao ikiwemo miche ya kahawa (20,000,000), korosho (1,000,000), zabibu (500,000), minazi (10,000,000), migomba (2,000,000), parachichi (6,000,000), chikichi (2,000,000), chai (3,000,000) na mkonge (3,000,000). Pia, kuzalisha na kusambaza pingili za muhogo 6,290,000 na vipando vya viazi vitamu 450,000 katika maeneo ya uzalishaji wa mazao hayo.

81. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa, jumla ya miche 24,426,895 ya mazao mbalimbali imezalishwa sawa na asilimia 51 ya lengo la kuzalisha miche 47,500,000 na uzalishaji unaendelea. Miche iliyozalishwa ni kahawa (19,881,703), korosho (1,300,000), zabibu (318,283), minazi (300,000), migomba (121,000), parachichi (569,500), chikichi (636,415) na mkonge (1,300,000). Aidha, miche iliyozalishwa imesambazwa kwa wakulima kwa mpango wa ruzuku katika maeneo ya Zanzibar, Kagera, Kigoma, Iringa, Njombe, Manyara, Arusha, Dodoma, Ruvuma, Kilimanjaro, Morogoro, Tanga, Manyara, Songwe, Pwani, Dar es Salaam, Lindi, Mtwara na Mbeya.

82. ***Mheshimiwa Spika,*** vilevile, pingili za muhogo 5,012,442 aina ya TARICASS4 sawa na asilimia 79.7 ya lengo la kuzalisha pingili 6,290,000 zimezalishwa na kusambazwa kwa wakulima katika mikoa ya Kigoma, Tabora, Katavi, Singida, Mwanza na Mara. Pia, vipando vya viazi vitamu 55,800 vimezalishwa na kusambazwa kwa wakulima katika maeneo ya uzalishaji.

c) Uthibiti wa Ubora wa Mbegu

83. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia TOSCI ilipanga kukagua mashamba ya mbegu yenye jumla ya hekta 55,285; kuchukua sampuli 4,185 za mbegu; kukagua maduka ya mbegu 2,420 na ghala 130 za kuhifadhi mbegu; kusajili kampuni 30 na wafanyabiashara 500; kutoa lebo 32,000,000 za mbegu bora; na kutoa mafunzo kwa wakaguzi 90 wa mbegu.

84. ***Mheshimiwa Spika,*** TOSCI ilipanga kufanya majaribio ya utambuzi wa aina mpya za mbegu (DUS tests) kwa aina 150 za mbegu na Majaribio ya Kitaifa ya Umahiri wa aina mpya za mbegu (NPT) kwa aina 50 za mbegu; majaribio ya uhalisia wa mbegu zilizopo katika uzalishaji (Control plot testing) kwa sampuli za mazao 250; na kuweka utaratibu wa kikanuni wa kusimamia bei ya mbegu na kutangaza bei elekezi tarehe 01 Septemba ya kila mwaka.

85. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa, TOSCI imekagua mashamba ya mbegu yenye ukubwa wa hekta 45,652.3 sawa na asilimia 82.6 ya lengo la kukagua hekta 55,285 na kubaini kuwa mashamba hayo yamekidhi vigezo vya kuzalisha mbegu bora. Vilevile, maduka ya mbegu 3,155 sawa na asilimia 130.4 ya lengo la kukagua maduka 2,420 na ghala 135 sawa na asilimia 104 ya lengo la kukagua ghala 130 za kuhifadhi mbegu yamekaguliwa kwa ajili ya uthibiti wa mbegu.

86. ***Mheshimiwa Spika,*** maduka ya mbegu 3,155 yaliyokaguliwa, maduka 234 sawa na asilimia 7.41 hayakukidhi vigezo. Hivyo, wamiliki walipewa amri ya kusitisha mauzo (stop sale order) na kupatiwa mafunzo kuhusu biashara ya mbegu pamoja na kukamilisha

taratibu za usajili. Aidha, Kampuni 35 na wafanyabiashara 704 wa mbegu wamesajiliwa kwenye mfumo wa kielektroniki kwa ajili ya kusambaza mbegu za mahindi kupitia mpango wa ruzuku.

87. ***Mheshimiwa Spika,*** kadhalika, lebo 15,094,169 sawa na asilimia 47.2 ya lengo la kutoa lebo 32,000,000 za mbegu bora zimetolewa. Vilevile, mafunzo kuhusu ukaguzi wa mbegu kwa wakaguzi 55 wa mbegu bora katika mikoa 11 ya Tanzania Bara yametolewa ili kuimarisha uwezo wa ukaguzi. Aidha, majaribio ya utambuzi wa aina 69 za mbegu mpya (DUS tests) yamekamilika na kufaulu na majaribio ya kitaifa ya umahiri wa aina mpya 28 za mbegu (NPT) yanaendelea. Pia, sampuli za mbegu 2,642 za mazao jamii ya nafaka, mikunde na mboga zimechukuliwa na kuthibitishwa ubora.

88. ***Mheshimiwa Spika,*** majaribio ya uhalisia wa mbegu za mazao kwa sampuli 250 zilizopo katika uzalishaji (Control plot testing) yanaendelea kwa lengo la kuhakikisha mbegu husika zinaendelea kutunza uhalisia wake. Aidha, utaratibu wa kikanuni wa kusimamia bei ya mbegu umewekwa na bei elekezi za mbegu kwa msimu wa kilimo 2024/2025 zimetangazwa tarehe 01 Septemba 2024.

d) Ushiriki wa Sekta Binafsi katika Kuimarisha Upatikanaji wa Mbegu Bora

89. ***Mheshimiwa Spika,*** TARI kwa kushirikiana na World Vegetable Center imetoa mafunzo kuhusu ukusanyaji wa taarifa kwa njia ya kidijiti kwa kutumia vishikwambi kwa wakulima 784 na Maafisa Ugani 31 katika mikoa ya Arusha, Kilimanjaro, Lindi na Mtwara. Vilevile, TARI imefanya majaribio ya aina mpya za

mchicha, mgagani na nyanya chungu katika mikoa ya Lindi na Mtwara kwa lengo la kujenga uwezo wa muda mrefu katika uhifadhi wa mbegu na matumizi ya mazao ya mboga za asili ya Afrika.

90. ***Mheshimiwa Spika,*** sekta binafsi imeendelea kuimarisha upatikanaji wa mbegu bora nchini ambapo katika mwaka 2024/2025 imezalisha mbegu tani 59,016.54 ikilinganishwa na mbegu tani 25,555.04 zilizozalishwa katika mwaka 2023/2024 kama inavyooneshwa kwenye **Kielelezo Na. 1 na 2.**

Kielelezo Na. 1: Mchango wa kampuni za ndani katika uzalishaji wa mbegu bora mwaka 2023/2024

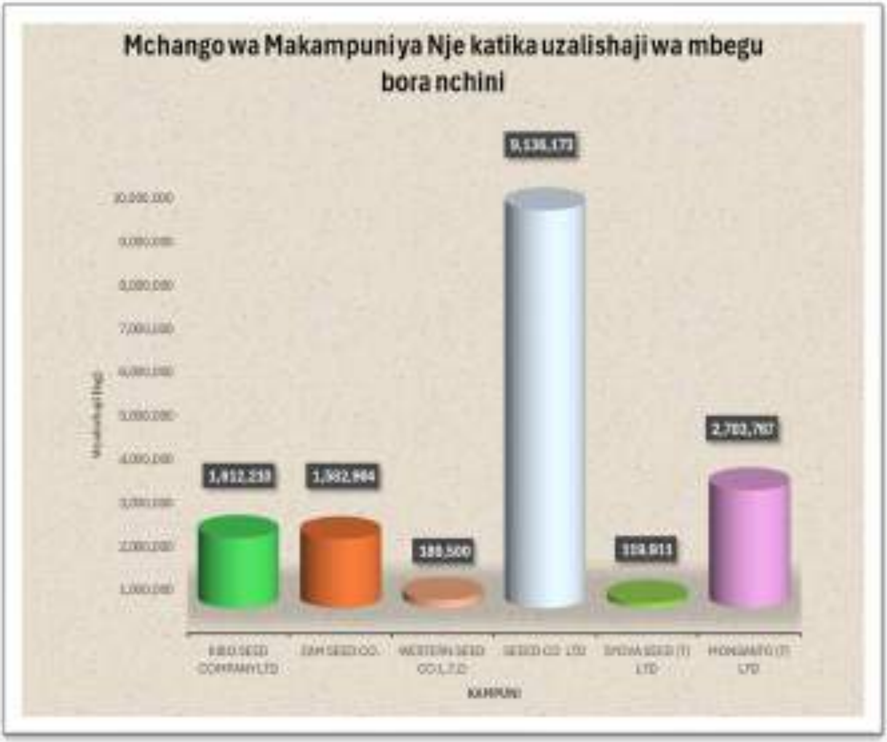

Kielelezo Na. 2: Mchango wa kampuni za nje katika uzalishaji wa mbegu bora mwaka 2023/2024

4.1.3 Uwekezaji kwenye Utoaji wa Ruzuku ya Mbolea na Viuatilifu

a) Upatikanaji wa Mbolea

91. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2024/2025 ilipanga kuratibu upatikanaji wa tani 1,500,000 za mbolea na kuzisambaza kwa wakulima kwa mpango wa ruzuku; kukamilisha vigezo muhimu katika mfumo mfumo wa ruzuku ya pembejeo za kilimo; kusajili wakulima, waagizaji na wasambazaji wa mbolea

katika mfumo wa kielektroniki; TFC kununua tani 100,000 za mbolea na kusambaza kwa wakulima; kujenga kiwanda cha kuchanganya mbolea; kununua magari kwa ajili ya kuwezesha usambazaji wa mbolea na kukarabati ghala saba (7) kwa ajili ya kuhifadhi mbolea.

92. ***Mheshimiwa Spika,*** TFC ilipanga kuingia makubaliano na kiwanda cha *Tanzania Biotech Products Limited* (TBPL) kwa ajili ya kuanza kuzalisha na kusambaza mbolea zisizo na kemikali; kuunda na kufunga mfumo wa kidijiti katika ghala/vituo vya mauzo ya mbolea kwa ajili kusimamia na kuhakiki mauzo ya mbolea na viuatilifu katika vituo vya mauzo na mawakala; na TFC kununua *Point of Sale Machines* (POS) 40.

93. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, Wizara kupitia TFRA imeratibu upatikanaji wa mbolea na visaidizi vya mbolea tani 1,213,729 sawa na asilimia 80.9 ya lengo la tani 1,500,000 ambapo tani 542,096 zenye thamani ya ruzuku ya Shilingi 182,125,280,724 zimesambazwa kwa wakulima kupitia mpango wa ruzuku na usambazaji unaendelea. Aidha, kati ya kiasi cha mbolea kilichozalishwa, tani 158,628 zimezalishwa nchini.

94. ***Mheshimiwa Spika***. vilevile, ili kuimarisha upatikanaji wa mbolea TFC imenunua mbolea tani 59,127 (tani 10,075.75 - CAN, tani 2,041.25 - UREA na tani 47,010 – NPK) na kusambaza kwa wakulima wa tumbaku kupitia mpango wa ruzuku. Pia, imenunua mbolea tani 15,000 aina ya DAP kwa ajili ya kusambaza kwa wakulima wa mazao mengine.

95. ***Mheshimiwa Spika***, ukarabati wa ghala lenye uwezo wa kuhifadhi mbolea tani 15,000 katika Mkoa wa Ruvuma umekamilika. Ghala hilo litaongeza uwezo wa TFC kuhifadhi mbolea na kusambaza kwa wakulima. Aidha, taratibu za kuwapata wakandarasi kwa ajili ya ukarabati wa ghala tano (5) katika mikoa ya Mwanza, Tabora, Rukwa, Njombe na Mbeya zinaendelea.

96. ***Mheshimiwa Spika,*** ili kuongeza uzalishaji na upatikanaji wa mbolea ndani ya nchi, usimikaji wa mitambo ya kiwanda cha mbolea cha TFC chenye uwezo wa kuchanganya mbolea tani 120 kwa saa umefikia asilimia 30 katika eneo la Kurasini Mkoa wa Dar es Salaam. Aidha, TFC imenunua malori matano (5) yenye uwezo wa kubeba tani 15 kila gari kwa ajili ya kuwezesha usambazaji wa mbolea. Pia, uundaji wa mfumo wa kidijiti kwa ajili ya kusimamia na kuhakiki mauzo ya mbolea na viuatilifu katika vituo vya mauzo na mawakala umefikia asilimia 80. Mfumo huo utafungwa katika ghala na vituo vyote vya mauzo ya mbolea vya TFC.

97. ***Mheshimiwa Spika,*** TFC imeingia makubaliano na kiwanda cha *Tanzania Biotech Products Limited* (TBPL) kwa ajili ya kusambaza mbolea zisizo na kemikali (Bio - fertilizers) zitakazozalishwa na kiwanda hicho. Aidha, TFC imepokea POS 42 ili kurahisisha ukusanyaji wa mapato na maduhuli.

b) **Upatikanaji wa Viuatilifu na Udhibiti wa Visumbufu vya Mazao na Mimea**

98. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia TPHPA ilipanga kununua na kusambaza lita 95,000 za viuatilifu kwa ajili ya kudhibiti nzige, viwavijeshi vamizi, panya, kweleakwelea, nzi wa matunda na visumbufu vya parachichi; kununua magari saba (7) na ndege moja (1); kuzalisha wadudu rafiki na kusajili viuatilifu hai; kununua vifaa vya maabara ya karantini ya Taifa ya mimea na maabara ya uchambuzi wa viuatilifu; kukarabati ofisi mbili (2) za kanda; kununua maeneo matatu (3) kwa ajili ya kujenga ofisi; na kujenga ofisi na maabara ndogo 12 kwenye vituo vya ukaguzi mipakani.

99. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa, TPHPA imenunua ndege moja (1) kwa ajili ya huduma za anga za udhibiti wa visumbufu vya mimea na mazao, magari 10 na pikipiki 19 kwa ajili ya kuimarisha ukaguzi na shughuli za udhibiti wa visumbufu. Pia, wadudu rafiki wamezalishwa na aina 20 za viuatilifu hai vimesajiliwa kwa ajili ya udhibiti wa wadudu waharibifu wa mazao kama njia mbadala ya matumizi ya viuatilifu vya viwandani na hatua za kutangazwa kwenye gazeti la Serikali zinaendelea.

100. ***Mheshimiwa Spika***, TPHPA imenunua vifaa vya maabara ya karantini ya Taifa ya mimea na maabara ya uchambuzi wa viuatilifu zilizopo katika Mkoa wa Arusha ikiwemo mashine za kisasa tano (5) (GC intuvo - 1, GC Ms/Ms - 2, LC Ms/Ms - 2 na jenereta 2 za kuzalishia hewa ya oxygen).

101. ***Mheshimiwa Spika***, wakandarasi kwa ajili ya ukarabati wa ofisi mbili (2) za kanda (Kurasini na Tengeru) wamepatikana na wamekabidhiwa maeneo kwa ajili ya kuanza kazi. Aidha, maeneo mawili (2) kwa ajili ya kujenga maabara katika Mkoa wa Njombe (hekta 0.82) na ofisi katika Mkoa wa Tabora (hekta 0.17) yamenunuliwa na hati za maeneo hayo zimepatikana. Vilevile, upatikanaji wa eneo kwa ajili ya ujenzi wa ofisi ya Mtwara unaendelea na wakandarasi kwa ajili ya ujenzi na ukarabati wa ofisi pamoja na maabara ndogo 16 kwenye vituo vya ukaguzi mipakani wamepatikana na wamekabidhiwa maeneo kwa ajili ya kuanza ujenzi. Kukamilika kwa ujenzi wa vituo hivyo kutaimarisha biashara ya mazao ya kilimo mipakani.

102. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia TPHPA ilipanga kukagua vifaa vya kunyunyizia viuatilifu; kuimarisha usajili wa miundo mipya ya vifaa vya kunyunyizia viuatilifu na ufuatiliaji wa athari za viuatilifu kwa binadamu na mazingira; kuimarisha ukusanyaji, uhifadhi na utumiaji wa rasilimali za kijenetiki za mimea; kuimarisha usimamizi na uratibu wa kudhibiti milipuko ya visumbufu vya mimea; kuimarisha kituo cha ufuatiliaji wa magonjwa; kupima masalia ya mabaki ya viuatilifu katika mazao ya bustani na nafaka. Vilevile, TPHPA ilipanga kutoa mafunzo ya matumizi sahihi ya viuatilifu na afya ya mimea kwa wakulima 4,000 na wafanyabiashara 500.

103. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa, ukaguzi wa vifaa vya kunyunyizia viuatilifu katika maduka 155 ya pembejeo za kilimo umefanyika katika mikoa ya Ruvuma na Dodoma na kubaini kuwa vifaa vilivyokaguliwa kwa ajili ya kunyunyizia viuatilifu vinafaa kwa matumizi. Aidha,

usimamizi na uratibu wa kudhibiti milipuko ya visumbufu vya mimea umeimarishwa ambapo takriban ekari 438,271 zimeokolewa na kuwezesha kuokoa takriban tani 1,000,000 za nafaka katika mikoa ya Morogoro, Dodoma na Manyara.

104. ***Mheshimiwa Spika,*** mifumo ya GIS na *Remote Sensing* kwa ajili ya ukusanyaji na uhifadhi wa takwimu imefungwa katika kituo cha ufuatiliaji wa magonjwa (BBTD observatory system) ili kudhibiti visumbufu vya mimea na mazao kwa wakati. Aidha, ufuatiliaji wa athari za viuatilifu kwa binadamu na mazingira umefanyika katika mikoa ya Arusha, Kilimanjaro, Dar es Salaam, Morogoro, Dodoma na Mbeya na kubaini baadhi ya wakulima kutozingatia matumizi sahihi ya viuatilifu. Katika kukabiliana na changamoto hiyo, mafunzo kuhusu matumizi sahihi na salama ya viuatilifu na afya ya mimea yametolewa kwa wakulima 253 na wafanyabiashara 310 ili kupunguza athari za viuatilifu kwenye afya ya binadamu na mazingira na kuongeza tija katika kilimo.

105. ***Mheshimiwa Spika,*** TPHPA imesajili miundo mipya 17 ya vifaa vya kunyunyizia viuatilifu ili kuimarisha shughuli za udhibiti wa visumbufu. Pia, ukusanyaji, uhifadhi na utumiaji wa rasilimali za kijenetiki za mimea umeimarishwa kwa kutengeneza kanzidata za kijenetiki kwa ajili ya utafiti wa mimea na mazao.

106. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia TPHPA ilipanga kukagua maduka 4,000 ya viuatilifu nchini. Ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, maduka 819 ya viuatilifu katika mikoa ya Morogoro, Mbeya, Dodoma, Ruvuma na Tabora yamekaguliwa

na kubaini baadhi ya wafanyabiashara wa viuatilifu wanafanya biashara hiyo bila vibali ambapo ni kinyume cha Sheria Na. 4 ya Afya ya Mimea ya mwaka 2020. Kutokana na ukaguzi huo, TPHPA imetoa mafunzo kuhusu biashara ya viuatilifu kwa wauzaji wa maduka hayo ili kukidhi vigezo vya kuendesha biashara ya viuatilifu. Vilevile, jumla ya maduka 364 katika mikoa ya Mbeya (105), Dodoma (126), Ruvuma (133) yamesajiliwa kwa ajili ya biashara ya viuatilifu.

4.1.4 Uwekezaji kwenye Miundombinu ya Umwagiliaji

107. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2024/2025, Wizara kupitia Tume ya Taifa ya Umwagiliaji ilitengewa jumla ya Shilingi Bilioni 393.435 kwa ajili ya utekelezaji wa miradi ya umwagiliaji 780 yenye jumla ya hekta 543,366.46 iliyoanza kutekelezwa mwaka 2022/2023, 2023/2024 na 2024/2025 kama ifuatavyo:-

i. Kujenga skimu mpya 63 zenye jumla ya hekta 148,283.46;

ii. Kukarabati skimu 48 zenye jumla ya hekta 81,972;

iii. Kufanya upembuzi yakinifu na kujenga mabwawa 114 yenye takriban mita za ujazo 1,180,570,701;

iv. Kufanya upembuzi yakinifu na kujenga miundombinu ya umwagiliaji katika mabonde ya kimkakati 22 yenye takriban hekta 306,361;

v. Kufanya upembuzi yakinifu na usanifu pamoja na kujenga mashamba ya pamoja (Block farms) sita (6) yenye jumla ya hekta 79,518.46;

vi. Kufanya upembuzi yakinifu na usanifu wa kina wa skimu 527 zenye takriban hekta 290,095 kwa ajili ya ujenzi na ukarabati;

vii. Kununua magari 13 na pikipiki kwa ajili ya ofisi za umwagiliaji za wilaya;

viii. Kununua mitambo 30 ya kuchimba visima na mitambo mitatu (3) kwa ajili ya uchimbaji wa mabwawa ya umwagiliaji;

ix. Kuanza ujenzi wa ofisi 19 na ukarabati wa ofisi sita (6) za umwagiliaji za mikoa; na

x. Kutoa mafunzo ya uendeshaji, usimamizi na matunzo ya miundombinu ya umwagiliaji kwa watumishi na wakulima katika skimu.

Skimu ya Umwagiliaji ya Madibira

108. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa, Wizara kupitia Tume ya Taifa ya Umwagiliaji imetekeleza yafuatayo:-

i. Imekamilisha ujenzi wa skimu mpya tatu (3) za Magurukenda yenye ukubwa wa hekta 150, Sukuma hekta 350 (Buchosa) na Tlawi hekta 350 (Mbulu). Ujenzi unaendelea katika skimu mpya 55 na umefikia wastani wa asilimia 52. Aidha, taratibu za ununuzi kwa ajili ya ujenzi wa skimu tano (5) za Kalupale (Sikonge), Igwisi, Mwamabondo (Uyui), Iloba (Mpanda) na Nyamgongwa (Nyang'wale) zinaendelea kama inavyoonekana kwenye **Kiambatisho Na. 1**;

ii. Imekamilisha ukarabati wa skimu saba (7) za Madibira hekta 3,200 (Mbarali), Mgambalenga awamu ya kwanza hekta 3,000 (Kilolo), Myamba hekta 1,470 (Same), Muhukuru hekta 300 (Songea), Idudumo awamu ya kwanza hekta 400 (Nzega), Mbaka hekta 600 (Busokelo) na Mtula hekta 75 (Mufindi). Ukarabati unaendelea katika skimu 41 na umefikia wastani wa asilimia 60 kama inavyoonekana kwenye **Kiambatisho Na. 2**;

iii. Imekamilisha ujenzi wa bwawa la Tlawi (Mbulu) lenye mita za ujazo 1,100,000 na ukarabati wa bwawa la Ulyanyama (Sikonge) lenye mita za ujazo 2,070,000. Ujenzi wa mabwawa 19 yenye mita za ujazo 326,449,973.00 unaendelea na umefikia wastani wa asilimia 57.2. Aidha, taratibu za ununuzi wa kuwapata wakandarasi kwa ajili ya ujenzi wa mabwawa 28 zinaendelea na upembuzi yakinifu na usanifu wa kina wa

mabwawa 65 unaendelea kama inavyoonekana kwenye **Kiambatisho Na. 3**;

iv. Imekamilisha upembuzi yakinifu na usanifu wa kina wa mabonde 14 kati ya 22 ya kimkakati na upembuzi unaendelea katika mabonde nane (8). Aidha, ujenzi wa skimu 19 zenye jumla ya hekta 17,848 katika mabonde matatu (3) ya kimkakati ya Mkomazi, Lukuledi na Mtambo umeanza na umefikia wastani wa asilimia 10. Taratibu za ununuzi kwa ajili ya kuwapata wakandarasi wa ujenzi wa skimu katika mabonde 10 ya kimkakati zinaendelea kama inavyoonekana kwenye **Kiambatisho Na. 4**;

v. Imekamilisha upembuzi yakinifu na usanifu wa kina wa mashamba matatu (3) ya pamoja na kuanza ujenzi katika mashamba hayo ambayo ni Membe, Ndogowe na Chinangali kati ya mashamba sita (6) ambapo ujenzi umefikia wastani wa asilimia 60 kama inavyoonekana kwenye **Kiambatisho Na. 5**;

vi. Imekamilisha upembuzi yakinifu na usanifu wa kina wa skimu 98 kati ya skimu 527 kwa ajili ya ujenzi wa skimu mpya na ukarabati wa skimu. Kazi ya upembuzi yakinifu na usanifu inaendelea katika skimu 429 kama inavyoonekana kwenye **Kiambatisho Na. 6**;

vii. Tume imenunua magari 10 na pikipiki 23 kwa ajili ya kuimarisha shughuli za umwagiliaji katika mikoa ya Dodoma, Morogoro, Njombe, Tanga, Arusha, Tabora, Mwanza, Mbeya na Singida. Kadhalika, zabuni kwa ajili ya ununuzi wa pikipiki 100 imetangazwa;

viii. Imenunua mitambo 18 ya kuchimba visima vya kati na virefu kwa ajili ya shughuli za umwagiliaji;

ix. Wakandarasi kwa ajili ya ujenzi wa ofisi 13 za wilaya na ofisi tatu (3) za mikoa ya Kilimanjaro, Iringa na Ruvuma wamepatikana na wamekabidhiwa maeneo ili kuanza ujenzi. Aidha, ujenzi wa ofisi ya Makao Makuu ya Tume ya Taifa ya Umwagiliaji umefikia asilimia 85; na

x. Tume imesajili Vyama vya Umwagiliaji 120 hivyo kufanya vyama vilivyosajiliwa kuwa 902. Aidha, Tume imetoa mafunzo ya uendeshaji, usimamizi na matunzo ya miundombinu ya umwagiliaji kwa watumishi 152, wakulima viongozi 506 na wakulima 3,735 ili kuhakikisha uendelevu wa miundombinu ya umwagiliaji.

109. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2024/2025, Tume ilipanga kukamilisha upembuzi yakinifu na usanifu wa kina wa bonde la mto Rufiji; kuanza ujenzi wa mabwawa mawili (2) ya Mbakiamtuli na Ngorongo; kufanya upembuzi yakinifu wa kutumia maji ya ziwa Victoria na Tanganyika kwa ajili ya umwagiliaji.

110. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, Wizara kupitia Tume ya Taifa ya Umwagiliaji imekamilisha upembuzi yakinifu na usanifu wa kina wa bonde la mto Rufiji lenye ukubwa wa hekta 64,800 na wakandarasi wamepatikana kwa ajili ya kuanza ujenzi wa mabwawa mawili (2) ya Mbakiamtuli na Ngorongo. Aidha, Mkandarasi kwa ajili ya ujenzi wa mradi wa Bugwema (Mara) amepatikana na kandarasi ya ujenzi wa mradi katika bonde la mto Ngono (Kagera) imetangazwa.

Vilevile, zabuni ya kumpata mshauri elekezi kwa ajili ya kufanya upembuzi yakinifu wa kutumia maji ya Ziwa Victoria na Tanganyika kwa ajili ya shughuli za kilimo imetangazwa.

4.1.5 Usajili wa Wakulima na Urasimishaji wa Shughuli za Kilimo

111. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2024/2025, Wizara kwa kushirikiana na Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi ilipanga kuanza kupima ardhi ya wakulima wadogo 10,000 katika mikoa yote nchini na kuhakikisha wanapatiwa hati za hakimiliki bila gharama yoyote ikiwa ni sehemu ya urasimishaji. Aidha, ilipanga kusajili wafanyabiashara wa mazao ya kilimo na watoa huduma za ugani, ghala na pembejeo za kilimo.

112. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, Wizara kwa kushirikiana na Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi imepima ardhi kwa wakulima 9,117 na kuwapatia hati za hakimiliki katika Halmashauri ya Iramba (Singida), Mbinga (Ruvuma), Songwe (Songwe) pamoja na Chamwino (Dodoma) na upimaji unaendelea.

113. ***Mheshimiwa Spika,*** vilevile, ukamilishaji wa vigezo muhimu kwenye mfumo wa ruzuku ya pembejeo za kilimo umefanyika na kuwezesha kusajili wakulima 677,842 na kufanya idadi ya wakulima waliosajiliwa kufikia 4,522,011. Aidha, mfumo huo umetumika kusajili waagizaji 64, wasambazaji wa mbolea 7,147 na Vyama vya Ushirika 720 kwa lengo la kuimarisha usambazaji wa mbolea nchini tangu kazi ya usajili ianze

mwaka 2023/2024. Pia, ghala 1,738 na wafanyabiashara 518 wamesajiliwa kupitia mfumo wa *Crop Stock Dynamics System* - CSDS ili kurasimisha biashara ya mazao ya kilimo na usajili unaendelea.

Afisa Ugani akichukua taarifa za Mkulima kwa ajili ya Usajili.

4.1.6 Kuwekeza kwenye Ujuzi kwa Wataalam wa Ndani

114. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2024/2025, Wizara ilipanga kuwawezesha wataalam 485 kupata mafunzo ya muda mrefu na mfupi ndani na nje ya nchi. Kati ya hao, Shahada ya Uzamivu ni 33, Shahada ya Uzamili 124, Shahada 52, Stashahada mmoja (1) na mafunzo ya ujuzi maalum 275. Lengo la

mafunzo hayo ni kuongeza ufanisi katika utekelezaji wa majukumu ikiwemo kuhaulisha teknolojia na kutoa mafunzo kwa wakulima.

115. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa, jumla ya wataalam 258 wamewezeshwa kupata mafunzo ya muda mrefu na mfupi ndani na nje ya nchi kwa ajili ya kuongeza ujuzi na ufanisi katika utendaji kazi. Kati ya hao 208 mafunzo ya muda mrefu (shahada ya Uzamivu 41, Shahada ya Uzamili 113, Shahada 51 na Stashahada 03) na mafunzo ya muda mfupi 50.

4.1.7 Uwekezaji kwenye Huduma za Ugani

116. ***Mheshimiwa Spika***, Wizara katika mwaka 2024/2025, ilipanga kununua na kusambaza magari 50, pikipiki 600 na vipima afya ya udongo 43; kujenga nyumba 50 za Maafisa Ugani; kujenga na kukarabati vituo vitano (5) vya Rasilimali za Kilimo vya Kata; kujenga miundombinu kwenye viwanja vya maonesho ya wakulima Nanenane katika mikoa ya Dodoma na Mbeya; kuendelea kuimarisha mfumo wa ufuatiliaji wa vitendea kazi; na kuunganisha mfumo wa M-Kilimo na mfumo wa usajili wa wakulima.

117. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa, Wizara imenunua na kusambaza pikipiki 555 kwa Maafisa Ugani na kufanya pikipiki zote zilizonunuliwa na kusambazwa kuanzia mwaka 2022/2023 kufikia 6,444. Vilevile, imenunua na kusambaza magari 44 kwa Maafisa Ugani ngazi ya Mkoa 15, Halmashauri 14 na magari 15 katika Vituo vya Uhaulishaji wa Teknolojia za Kilimo (MATI). Lengo

la kununua vitendea kazi hivyo ni kuimarisha utoaji wa huduma za ugani kwa wakulima nchini.

118. ***Mheshimiwa Spika,*** pia, magari 14 yapo kwenye hatua ya ukaguzi kwa ajili ya kusambazwa na taratibu za ununuzi wa magari mengine 50 na vipima afya ya udongo 43 zinaendelea. Pia, ujenzi wa nyumba 50 za Maafisa Ugani umefikia wastani wa asilimia 80 na ukarabati wa vituo vitano (5) vya Rasilimali za Kilimo vya Kata (Ward Resource Centres - WARCs) katika mikoa ya Singida, Kilimanjaro, Kigoma, Dodoma na Iringa umefikia wastani wa asilimia 35.

Nyumba ya Afisa Ugani

119. ***Mheshimiwa Spika***, ujenzi wa miundombinu kwenye viwanja cha maonesho ya wakulima Nanenane Nzuguni (Dodoma) umefikia asilimia 75 ya awamu ya kwanza. Aidha, wakandarasi kwa ajili ya ujenzi wa miundombinu kwenye kiwanja cha maonesho ya wakulima Nanenane John Mwakangale (Mbeya) wamepatikana na wamekabidhiwa eneo kwa ajili ya kuanza ujenzi. Pia, uunganishaji wa mfumo wa M-Kilimo na mfumo wa usajili wa wakulima umefanyika na umeanza kutumika kwa ajili ya usajili wa Maafisa Ugani ambapo jumla ya Maafisa Ugani 6,063 wamesajiliwa na usajili unaendelea. Kati ya hao, Maafisa Ugani kilimo wa Serikali ni 5,796 na Maafisa Ugani kilimo wa sekta binafsi ni 267.

120. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara ilipanga kufanya mabadiliko ya mfumo wa utoaji wa mafunzo katika Vyuo vya Mafunzo ya Kilimo (MATIs); kuandaa mkakati wa mafunzo kwa wakulima na kutekeleza programu za uhaulishaji wa teknolojia zinazogunduliwa na watafiti kwa kuwanufaisha wakulima 5,000; na kukarabati miundombinu ya vituo 12 vya uhaulishaji wa teknolojia za kilimo.

121. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa, Wizara imeanza kufanya mabadiliko ya mfumo wa utoaji wa mafunzo katika Vyuo vya Mafunzo ya Kilimo (MATIs) ambapo vituo hivyo kwa sasa vinatoa mafunzo ya uhaulishaji wa teknolojia zinazotokana na tafiti za kilimo, kuwajengea uwezo Maafisa Ugani na baadhi ya vituo kuvifanya kuwa vituo mahiri kwa aina mahsusi za mazao. Jumla ya wakulima 11,874 wamepatiwa mafunzo kuhusu kilimobiashara na Maafisa Ugani 1,701 kupatiwa mafunzo kuhusu kilimo kinachohimili mabadiliko ya

tabianchi na matumizi ya TEHAMA katika kutoa huduma za ugani. Aidha, Wizara inaendelea kuboresha miundombinu katika Vituo vya kuhaulisha teknolojia za kilimo vya Mkindo, Bihawana, MATI Igurusi, MATI Mlingano na MATI Mtwara ambapo wakandarasi wamepatikana kwa ajili ya kuanza ukarabati.

4.1.8 Kupima Afya ya Udongo kwa Wakulima

122. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara ilipanga kupima afya ya udongo kwa kutumia *soil scanners* zilizosambazwa katika Halmashauri; kubuni na kuhamasisha matumizi ya teknolojia sahihi za utunzaji wa maji na udongo mashambani; kununua *mobile soil laboratory van* kwa ajili ya kupima afya ya udongo; na kukamilisha upimaji wa afya ya udongo katika mikoa ya Tanzania bara.

123. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa, wakulima 54,188 katika Halmashauri 141 wenye jumla ya eneo la ukubwa wa hekta 328,659 wamepimiwa afya ya udongo kwa kutumia *soil scanners* na kupatiwa matokeo ya vipimo vya afya ya udongo. Matokeo hayo yanawezesha wakulima kupanda mazao na kutumia aina na kiwango sahihi cha mbolea.

124. ***Mheshimiwa Spika,*** upimaji wa afya ya udongo umefanyika katika eneo lenye ukubwa wa hekta 8,869,026.81 katika mikoa ya Ruvuma (hekta 3,815,075), Arusha (hekta 958,096.74), Kilimanjaro (hekta 864,276.57), Simiyu (hekta 206,843.5) na Manyara (hekta 3,024,735). Mchanganuo wa ukubwa wa maeneo yaliyopiwa afya ya udongo ni kama inavyoonekana kwenye **Kiambatisho Na. 7**. Aidha, kazi

ya kupima afya ya udongo inaendelea nchini kwa ajili ya kuandaa ramani ya awali itakayoonesha afya ya udongo kwa kila Mkoa itakayosaidia matumizi sahihi ya teknolojia za uzalishaji wa mazao. Pia, Wizara imetoa mafunzo kuhusu matumizi ya teknolojia sahihi za utunzaji wa maji na udongo mashambani kwa wakulima 5,429 katika mikoa ya Morogoro, Dodoma, Simiyu na Mbeya.

4.1.9 Uanzishaji wa Vituo vya Kutoa Huduma na Ununuzi wa Zana za Kilimo

125. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2024/2025 ilipanga kuanzisha vituo 10 vya kuhifadhi na kutoa huduma za zana za kilimo na ununuzi wa matrekta makubwa 553 na matrekta madogo (power tiller) 800. Hadi Aprili 2025, Wizara kwa kushirikiana na wadau wa zao la pamba imenunua matrekta makubwa 500 na matrekta madogo (power tiller) 800 na inaendelea na taratibu za ukamilishaji wa vituo jumuishi 45 vya kutoa huduma za zana za kilimo katika mikoa ya Tanga, Tabora, Mwanza, Morogoro, Mtwara, Njombe, Lindi, Simiyu, Dodoma, Mbeya, Geita, Kilimanjaro, Arusha, Kagera na Kigoma. Pia, taratibu za usambazaji wa matrekta 500 na zana zake katika vituo hivyo unaendelea ili kuwawezesha wakulima wadogo kupata huduma za zana za kilimo kwa bei ya ruzuku.

126. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara imeendelea kushirikiana na sekta binafsi ambayo imeingiza nchini jumla ya matrekta makubwa 3,055 na matrekta madogo (power tiller) 4,401 kwa ajili ya kilimo. Uingizaji huo, umeongeza idadi ya matrekta makubwa na madogo kufikia 28,693 na 23,315 mtawalia. Hatua

hiyo, imechangia ongezeko la matumizi ya matrekta nchini kutoka asilimia 25 mwaka 2023/2024 hadi asilimia 26 mwaka 2024/2025 sawa na wastani wa matumizi ya trekta moja kwa hekta 500.

Zana za kilimo zilizozinduliwa siku ya kufunga maonesho ya kilimo Nanenane Jijini Dodoma

Mikakati ya Kuongeza Uzalishaji wa Mazao ya Kilimo

Zao la Pamba

127. ***Mheshimiwa Spika***, Wizara kupitia Bodi ya Pamba Tanzania katika msimu wa kilimo wa 2024/2025 ilipanga kununua, kuchakata na kusambaza mbegu bora za pamba tani 28,000; chupa (acrepacks) 10,000,000 na vinyunyizi 100,000 kwa wakulima wa pamba; kununua ndege nyuki 40; mitambo mikubwa ya kunyunyizia viuatilifu 3,000; mitambo mitano (5) ya kuchimba mabwawa ya umwagiliaji; na mitambo 10 ya kuongeza thamani katika zao la pamba.

128. ***Mheshimiwa Spika***, Bodi kwa kushirikiana na wadau ilipanga kujenga kiwanda cha vifaa tiba vinavyotumia pamba kama malighafi katika Wilaya ya Maswa; kujenga kiwanda kikubwa cha kusindika mafuta ya pamba katika Wilaya ya Bariadi; na kuendelea na mpango wa kujenga *serviced industrial park* kwa ajili ya uwekezaji na uongezaji thamani wa zao la pamba.

129. ***Mheshimiwa Spika***, Wizara kupitia Bodi ya Pamba Tanzania hadi kufikia Aprili 2025, imenunua, kuchakata na kusambaza kwa wakulima mbegu bora za pamba tani 28,800, chupa (acrepacks) 10,000,000 na vinyunyizi 100,000 vyenye thamani ya Shilingi Bilioni 50.11 katika maeneo ya uzalishaji, ndege nyuki 60 na mitambo mikubwa 216 ya kunyunyizia viuatilifu (high presure boom sprayers) kwa ajili ya kudhibiti visumbufu vya zao la pamba na kunyunyizia (Self propelled boom sprayers) kwenye mashamba makubwa

ya pamba katika mikoa ya Simiyu, Shinyanga na Tabora.

Ndege nyuki kwa ajili ya kunyunyizia Viuatilifu vya mazao.

130. ***Mheshimiwa Spika***, Bodi kwa kushirikiana na sekta binafsi imezalisha na kusambaza mbolea hai lita 408,000 kwa wakulima wa pamba kwa mpango wa ruzuku katika Wilaya ya Meatu ili kuongeza tija na uzalishaji. Vilevile, katika kuimarisha huduma za ugani katika zao la pamba, Bodi imewapatia wakulima wawezeshaji baiskeli 2,500 katika Kata na Vijiji ili

kuwawezesha kuwafikia wakulima na kutoa elimu ya kilimo bora cha zao la pamba.

131. ***Mheshimiwa Spika***, Bodi imesaini mkataba na Mkandarasi kwa ajili ya ununuzi wa mitambo mitatu (3) ya kuchimba mabwawa ya umwagiliaji kwa wakulima wa pamba kwa lengo la kuwawezesha wakulima wa zao la pamba kuongeza uzalishaji kupitia kilimo cha umwagiliaji. Vilevile, ujenzi wa kiwanda cha kusindika mafuta ya pamba chenye uwezo wa kusindika tani 600 kwa saa katika Wilaya ya Bariadi umekamilika na kimeanza uzalishaji. Aidha, Bodi imeainisha maeneo yanayopatikana katika Mkoa wa Shinyanga, Mwanza na Simiyu kwa ajili ya ujenzi wa *serviced industrial park* na uongezaji thamani wa zao la pamba. Pia, inaendelea kufanya tathmini ya ardhi kwa ajili ya kulipa fidia kwa wananchi watakaopisha ujenzi wa kongani hiyo. Pia, Serikali imelipa Shilingi 24,791,570,661 ya madeni ya wanunuzi wa pamba ya mwaka 2019/2020 na kufanya jumla ya madeni yaliyolipwa hadi Aprili, 2025 kufikia Shilingi 60,280,109,504.40 dhidi ya deni lililohakikiwa la Shilingi 93,097,976,640.20. Aidha, deni liliobaki litaendelea kulipwa kulingana na upatikanaji wa fedha.

Zao la Mkonge

132. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Bodi ya Mkonge Tanzania ilipanga kununua mashine ya kuchakata mkonge; kukarabati miundombinu ya shamba la Kibaranga - Tanga; kuwezesha umiliki wa ardhi ya kilimo yenye ukubwa wa hekta 6,000; kuratibu usambazaji wa miche ya mkonge 3,000,000; na kutoa mafunzo kuhusu uzalishaji wa mkonge kwa wadau 100,000 na Maafisa Ugani 500.

133. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Bodi ya Mkonge kwa kushirikiana na Chuo cha Sayansi na Teknolojia cha Nelson Mandela (NM – AIST) ilipanga kujenga kituo cha uzalishaji wa nzi chuma kwa kutumia mabaki ya mkonge ili kutengeneza protini; na kwa kushirikiana na watafiti kutoka Chuo Kikuu cha Dar es Salaam (UDSM), TARI, NM – AIST na Kampuni ya Carbonovia UK ya Oxford Uingereza kuzalisha protini kutokana na hewa ukaa.

134. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Bodi ya Mkonge Tanzania hadi Aprili 2025, imenunua mashine ya kuchakata mkonge yenye uwezo wa kuchakata tani tatu (3) kwa siku itakayosimikwa katika kijiji cha Taula Wilaya ya Handeni. Vilevile, ukarabati wa mashine za kuchakata mkonge (dikotiketa) katika shamba la Kibaranga umefikia asilimia 70. Aidha, umiliki wa ardhi ya kilimo yenye ukubwa wa hekta 3,000 umewezeshwa kwa wawekezaji 12 kwa ajili ya kuanzisha mashamba makubwa ya pamoja katika Mkoa wa Morogoro.

135. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Bodi imesambaza miche ya mkonge 84,000 katika maeneo ya uzalishaji na usambazaji unaendelea; imetoa mafunzo kuhusu kanuni za kilimo bora cha zao la mkonge na fursa zitokanazo na zao hilo kwa wadau 6,067 na Maafisa Ugani 359 kutoka katika mikoa ya Tanga, Kilimanjaro, Pwani, Dodoma, Singida, Arusha, Shinyanga, Mara na Manyara.

136. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kuongeza thamani ya zao la mkonge, mkandarasi kwa ajili ya ujenzi wa kituo cha uzalishaji wa nzi chuma (Blacksoldier flies) kwa kutumia mabaki ya mkonge amepatikana na taratibu za kuanza ujenzi zinaendelea.

Aidha, Bodi kwa kushirikiana na watafiti kutoka UDSM, TARI Mlingano, NM – AIST inaendelea kutafiti ili kuangalia uwezekano wa kuzalisha protini kutokana na mabaki ya mkonge itakayotumika katika kutengeneza chakula cha mifugo.

Zao la Kahawa

137. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Bodi ya Kahawa Tanzania katika mwaka 2024/2025 ilipanga kutoa mafunzo kuhusu kanuni za kilimo bora cha kahawa na mbinu za kukabiliana na mabadiliko ya tabianchi kwa wakulima 48,000 na Maafisa Ugani 511; kuzalisha na kusambaza miche 20,000,000 ya kahawa; kuboresha mfumo wa ununuzi wa kahawa kuwa wa kidigiti; kushirikiana na wadau kuratibu na kushiriki Mkutano wa Tatu wa Kahawa Afrika (Third African Coffee Summitt); na kujenga miundombinu ya umwagiliaji katika mashamba ya kahawa yenye ukubwa wa hekta 4,000.

138. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kuimarisha uzalishaji wa zao la kahawa, Wizara kupitia Bodi ya Kahawa Tanzania hadi Aprili 2025, imezalisha na kusambaza miche 19,881,703 sawa na asilimia 99.4 ya lengo la kuzalisha miche 20,000,000 kwa wakulima katika mikoa ya Kagera, Kigoma, Iringa, Njombe, Ruvuma, Kilimanjaro, Tanga, Manyara, Songwe na Mbeya. Aidha, Bodi imetoa mafunzo kuhusu kanuni za kilimo bora cha zao la kahawa na mbinu za kukabiliana na mabadiliko ya tabianchi kwa wakulima 5,831 na Maafisa Ugani 219. Vilevile, Bodi imeboresha mfumo wa ununuzi wa kahawa kuwa wa kidijiti ili kupunguza gharama kwa wanunuzi na kurahisisha malipo kwa wakulima wa kahawa. Pia, ujenzi wa miundombinu ya

umwagiliaji katika mashamba ya kahawa yenye ukubwa wa hekta 46.53 katika Wilaya ya Muleba Mkoa wa Kagera umefikia asilimia 35.

139. ***Mheshimiwa Spika,*** Bodi imeratibu Mkutano wa Tatu wa Kahawa Afrika uliofanyika Februari, 2025 Jijini Dar es Salaam ambapo wanachama waliridhia na kupitisha Azimio la Dar es Salaam ambalo linasisitiza uongezaji thamani wa zao la kahawa barani Afrika. Vilevile, Shirika la *Inter African Coffee Organisation* - IACO limeahidi kujenga Kituo cha Umahiri cha Maendeleo ya Kahawa Jijini Dodoma na Kituo cha Utafiti wa Kahawa barani Afrika nchini Tanzania.

Mkutano wa nchi 25 zinazozalisha zao la kahawa Barani Afrika (G25 COFFEE SUMMIT)

Zao la Chai

140. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Bodi ya Chai Tanzania katika mwaka 2024/2025 ilipanga kuwezesha upatikanaji wa hati ya Kimataifa kwa ajili ya uendeshaji wa mashamba ya Kilolo na Lupembe; kutoa mafunzo kuhusu kilimo bora cha chai kwa wakulima wadogo wa chai 32,000; kujenga miundombinu ya umwagiliaji katika mashamba ya chai ya wakulima wadogo; kuanzisha maeneo mapya kwa ajili ya uzalishaji wa mashamba ya chai; na kuanzisha viwanda viwili (2) vya kusindika chai.

141. ***Mheshimiwa Spika,*** ninapenda kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, katika kuimarisha Tasnia ya chai, kiwanda kilichoanzishwa wakati wa J. K. Nyerere na baadae kufa, kimepata mwekezaji (Kampuni ya Hong Din Xin Investment Limited) kwa ajili ya kuendeleza kiwanda hicho cha kuchakata chai maalum (Othodox Tea) chenye uwezo wa kuchakata tani 20 kwa siku kilichopo katika Wilaya ya Kilolo. Vilevile, Bodi imenunua mashine mbili (2) za kuchanganya chai zenye uwezo wa kuchanganya tani moja (1) za chai kwa saa kila moja. Mashine hizo, zitasimikwa kwenye ghala la Kipawa Jijini Dar es Salaam na Halmashauri ya Korogwe (Tanga) kwa ajili ya wakulima wadogo wa zao la chai.

142. ***Mheshimiwa Spika,*** zabuni kwa ajili kumpata mkandarasi wa ujenzi wa viwanda viwili (2) vya kusindika chai kati ya lengo la kuanzisha viwanda saba (7) nchini imetangazwa. Pia, mkandarasi kwa ajili ya ujenzi wa viwanda vidogo viwili (2) vya kuchanganya chai nchini amepatikana. Pia, Serikali imeanza kubadili

mfumo wa wakulima wadogo kuuza chai ya majani mabichi na kuanza kuuza chai nyeusi.

143. ***Mheshimiwa Spika,*** zabuni kwa ajili ya kumpata mkandarasi wa ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji katika mashamba ya chai ya wakulima wadogo katika Mkoa wa Njombe yenye ukubwa wa hekta 1,000 imetangazwa. Vilevile, maeneo mapya matatu (3) yaliyopo katika Halmashauri za Kilolo, Korogwe na Lushoto yameanzishwa kwa ajili ya uzalishaji wa miche ya chai ambapo miche 1,500,000, 1,000,000 na 500,000 imezalishwa katika maeneo hayo mtawalia.

144. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Bodi imeendelea kutoa mafunzo kuhusu kilimo bora cha zao la chai kwa wakulima wadogo wa chai 17,041 na kuwezesha upatikanaji wa hati ya Kimataifa (Ithibati) ya *Rain Forest Alliance* kwa ajili ya uendeshaji wa mashamba ya chai yaliyopo Lupembe kwa wakulima 4,041. Aidha, mzabuni kwa ajili ya kusambaza mashine ya kuchakata chai nyeusi amepatikana na zabuni ipo katika hatua ya kusaini mkataba kati ya Bodi ya Chai Tanzania na Kampuni ya *Colmat General Supplies Co. Ltd*.

Zao la Tumbaku

145. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Bodi ya Tumbaku Tanzania katika mwaka 2024/2025 ilipanga kuhamasisha wakulima kujenga na kuboresha mabani ya kukaushia tumbaku; kuanzisha mashamba mawili (2) ya mfano; kutoa mafunzo kuhusu kanuni za kilimo bora cha zao la tumbaku kwa Maafisa Ugani, kukamilisha ujenzi na ununuzi wa vifaa katika ofisi ya Bodi iliyopo

Tabora na kuanza ujenzi wa ofisi mpya za Bodi katika Wilaya za Urambo, Kaliua, Sikonge na Songea; na kuratibu upatikanaji wa tani 127,316 za mbolea, viuatilifu lita 236,329 na pakiti 1,664,286, vifungashio belo 11,709 na nyuzi kilo 166,429 kwa ajili ya kuimarisha uzalishaji wa tumbaku.

146. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Bodi ya Tumbaku Tanzania hadi kufikia Aprili 2025, imeendelea kuratibu uzalishaji wa zao la tumbaku kwa kutoa mafunzo ya kanuni za kilimo bora cha zao la tumbaku, kujenga na kuboresha mabani ya kukaushia tumbaku kwa wakulima 88,762. Vilevile, imeanzisha shamba la mfano lenye ukubwa wa hekta 40 katika Wilaya ya Mvomero kwa ajili ya wakulima kujifunza kukausha tumbaku kwa kutumia jua. Pia, imetoa mafunzo kuhusu kanuni za kilimo bora cha zao la tumbaku kwa Maafisa Ugani 500 katika maeneo ya uzalishaji.

147. ***Mheshimiwa Spika,*** ili kuongeza uzalishaji wa tumbaku Bodi ya Tumbaku imesambaza kwa wakulima tani 124,771.05 za mbolea, viuatilifu lita 72,418, chupa 1,627,839, pakiti 772,913 vyenye thamani ya Shilingi Bilioni 7.69, vifungashio (magunia 1,242,126 na Jute Twine kilo 383,220) na nyuzi kilo 84,301.5 vyenye thamani ya Shilingi Bilioni 13.3 kwa mpango wa ruzuku. Vilevile, katika kupunguza matumizi ya kuni na kutunza mazingira mkandarasi kwa ajili ya ujenzi wa mabani ya kisasa 573 katika Halmashauri 25

amesaini mkataba wa ujenzi. Pia, ujenzi wa ofisi mpya ya Bodi katika Wilaya ya Urambo umekamilika na ujenzi wa Ofisi ya Bodi iliyopo katika Manispaa ya Tabora umefikia asilimia 95.

Zao la Korosho

148. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Bodi ya Korosho Tanzania katika mwaka 2024/2025, ilipanga kununua na kusambaza viuatilifu vya korosho tani 30,000 za *sulphur* na lita 3,800,000 za viuatilifu vya maji; kuzalisha miche 1,000,000; kuanzisha kitalu cha Taifa cha uzalishaji wa miche ya korosho; kuzalisha mbegu tani 100; kusajili wakulima na kutambua mashamba yao; kubadili mfumo wa kuuza korosho; kutoa mafunzo kwa wakulima 1,300 na Maafisa Ugani 300; kuandaa mashamba darasa 15 ya korosho; kuendelea na ujenzi wa viwanda vya kubangua korosho pamoja na kuongeza thamani na viwanda vingine vya mazao ya mafuta; na kukamilisha ujenzi wa ghala lenye uwezo wa kuhifadhi tani 3,000 za korosho.

149. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, Wizara kupitia Bodi ya Korosho Tanzania imenunua viuatilifu vya korosho tani 29,408.03 za *Sulphur* na lita 2,689,581 za viuatilifu vya maji vyenye jumla ya thamani ya Shilingi 208,902,762,216.95 kwa ajili ya kudhibiti visumbufu vya zao la korosho. Aidha, tani 41,263 za *Sulphur* ya unga na lita 2,689,581 za viuatilifu vya maji vimesambazwa kwa wakulima kupitia mpango wa ruzuku na usambazaji unaendelea.

150. ***Mheshimiwa Spika,*** Bodi kwa kushirikiana na TARI imezalisha miche 1,300,000 ya korosho na mbegu za korosho tani 11.51 na kusambaza kwa wakulima katika maeneo ya uzalishaji. Vilevile, katika kuimarisha uzalishaji wa miche ya korosho TARI imeanzisha kitalu cha Taifa cha uzalishaji wa miche hiyo katika kituo cha TARI Naliendele. Pia, Bodi imesajili wakulima 598,246 na kutambua mashamba yao ili kurahisisha utoaji wa huduma za ugani.

151. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kuimarisha mfumo wa uuzaji wa zao la korosho, Wizara kwa kushirikiana na wadau imeratibu matumizi ya mfumo wa Soko la Bidhaa Tanzania (TMX) katika msimu wa mauzo kwa mwaka 2024/2025 kupitia Vyama vya Ushirika na Stakabadhi ya Ghala na kuwezesha bei ya juu kufikia Shilingi 4,195 na bei ya chini Shilingi 1,110. Hatua hiyo, imewezesha kuongeza uwazi, mapato na faida kwa wakulima ambapo tani 406,362 zimeuzwa zenye thamani ya Shilingi 1,461,679,068,453.50.

152. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kuhakikisha korosho inayozalishwa inabanguliwa nchini, Wizara kupitia Bodi ya Korosho Tanzania imelipia fidia ya Shilingi 635,211,217.70 ya eneo lenye ukubwa wa ekari 1,572 kwa wakulima 387 kwa ajili ya ujenzi wa mradi wa kongani ya korosho. Vilevile, Bodi imeendelea kuratibu ujenzi awamu ya kwanza wa kongani la viwanda vya kubangua na kuongeza thamani mazao ya korosho katika eneo la ekari 354 Maranje katika Halmashauri ya Nanyamba ambapo ujenzi umefikia asilimia 50. Aidha, mwekezaji (Kampuni ya Mateak Holdings Ltd) atakayejenga kiwanda chenye uwezo wa kubangua korosho ghafi tani 100,000 kwa mwaka amepatikana.

153. ***Mheshimiwa Spika,*** ili kuwezesha ujenzi wa viwanda vya kubangua na kuongeza thamani mazao ya korosho, Bodi imechimba kisima kimoja (1); inajenga ghala mbili (2) zenye uwezo wa kuhifadhi tani 10,000 kila moja; na imekamilisha ujenzi wa miundombinu ya umeme. Vilevile, ujenzi wa barabara na uzio unaendelea. Aidha, katika kuimarisha uhifadhi wa korosho, Bodi imekamilisha ujenzi wa ghala lenye uwezo wa kuhifadhi tani 3,000 za korosho katika Wilaya ya Manyoni katika Mkoa wa Singida.

Shughuli za ubanguaji wa korosho cha Chama Kikuu cha Ushirika cha Tandahimba na Newala (TANECU) zikiendelea katika kiwanda cha kubangua korosho kilichopo Mtwara

Zao la Pareto

154. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia COPRA katika mwaka 2024/2025, ilipanga kutoa mafunzo kuhusu kanuni za kilimo bora cha zao la pareto kwa wakulima 10,500 na wakaguzi wa pareto 25; kuratibu usambazaji wa mbegu bora kilo 5,300; kujenga makaushio 100 katika maeneo ya uzalishaji; na kuratibu vituo 450 vya ukaguzi wa pareto.

155. ***Mheshimiwa Spika,*** ninapenda kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, mafunzo kuhusu kanuni za kilimo bora cha zao la pareto yametolewa kwa wakulima 16,000 na wakaguzi wa pareto 25 katika mikoa ya Mbeya, Songwe, Njombe, Manyara na Arusha. Vilevile, mbegu bora kilo 900 zimesambazwa kwa wakulima 3,500 katika mikoa ya Manyara, Arusha, Mbeya na Songwe na usambazaji unaendelea.

156. ***Mheshimiwa Spika***, ukaguzi umefanyika katika vituo 200 vya pareto katika mikoa ya Mbeya, Songwe, Njombe, Iringa, Manyara na Arusha na kubaini kuwa vituo 40 havijakidhi vigezo vya kununua maua ya pareto na hivyo kupatiwa mafunzo kuhusu vigezo muhimu kwa ajili ya ununuzi wa maua ya pareto. Pia, ujenzi wa makaushio 100 katika Wilaya za Mbeya (25), Makete (20), Ludewa (10), Ileje (20), Arusha (10) na Mbulu (15) umefikia wastani wa asilimia 80.

Zao la Kakao

157. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2024/2025, Wizara kwa kushirikiana na wadau wa kakao ilipanga kutoa mafunzo kuhusu kanuni za kilimo bora kwa

wakulima na Maafisa Ugani; Tume ya Maendeleo ya Ushirika kwa kushirikiana na wadau kuendelea kufanya maboresho ya mfumo wa uendeshaji wa minada; na kuendelea kutoa elimu ya masoko na fedha kwa wanachama na wakulima 100,000 wa kakao.

158. ***Mheshimiwa Spika***, ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, Wizara kupitia COPRA imetoa mafunzo kuhusu kanuni za kilimo bora cha kakao kwa wakulima 274 na Maafisa Ugani 30 katika Halmashauri za Kyela, Rungwe, Busokelo, Mlimba na Mvomero. Vilevile, kwa kushirikiana na wadau, maboresho ya mfumo wa uendeshaji wa minada umefanyika na kuongeza uwazi na uwajibikaji kwa kufanya minada ya kidijiti kupitia Soko la Bidhaa Tanzania (TMX).

159. ***Mheshimiwa Spika***, hatua hiyo imewezesha jumla ya tani 11,362.40 za kakao zenye thamani ya Shilingi 213,330,436,629.10 kuuzwa kupitia mfumo huo kwa wastani wa bei ya Shilingi 18,775.12 kwa kilo ikilinganishwa na wastani wa bei ya Shilingi 4,869.27 kwa kilo mwaka 2022/2023. Pia, Tume ya Maendeleo ya Ushirika imetoa elimu ya masoko na fedha kwa wanachama na wakulima 88,951 wa kakao sawa na asilimia 88.95 ya lengo la wakulima 100,000 ili kuwawezesha wakulima hao kupata mikopo kwenye taasisi za fedha nchini.

Mazao ya Bustani

160. ***Mheshimiwa Spika***, Wizara kupitia COPRA kwa kushirikiana na wadau imewezesha wakulima kuzalisha tani 7,518,560.84 za mazao ya bustani katika mwaka 2023/2024 sawa na asilimia 83.54 ya

lengo la kuzalisha tani 9,000,000. Uzalishaji huo umefikiwa kwa kutoa mafunzo kuhusu kilimo bora cha mazao ya bustani kwa Maafisa Ugani 250 na wakulima 1,200 katika maeneo ya uzalishaji.

161. ***Mheshimiwa Spika***,, Wizara imefanya tathmini ya awali kwa ajili ya kuanzisha mashamba makubwa ya pamoja yenye ukubwa wa hekta 949 kwa ajili ya kilimo cha biashara cha migomba katika Wilaya ya Rombo. Aidha, taratibu za kuanzisha mashamba hayo zinaendelea.

Zao la Parachichi

162. ***Mheshimiwa Spika***, Wizara kupitia COPRA kwa kushirikiana na wadau imeendelea kuratibu uzalishaji wa parachichi nchini, ambapo mauzo ya parachichi nje ya nchi yameongezeka kutoka tani 26,826.3 kwa mwaka 2022/2023 hadi tani 35,627.02 kwa mwaka 2023/2024 sawa na asilimia 118.76 ya lengo la kuzalisha tani 30,000. Kadhalika, katika kuimarisha upatikanaji wa miche ya parachichi, Wizara kupitia TARI imezalisha na kusambaza miche 569,500 ya parachichi kwa wakulima kupitia mpango wa ruzuku.

163. ***Mheshimiwa Spika***, ili kuongeza ubora, uzalishaji na uwezo wa kuhimili athari za mabadiliko ya tabianchi katika zao la parachichi, Wizara inaendelea na uwekezaji wa miundombinu ya umwagiliaji ikiwemo uchimbaji wa visima kwa wakulima wa parachichi katika Mkoa wa Njombe. Pia, vifaa viwili (2) vya kupima ubora wa parachichi (dry matter machine) zimenunuliwa ili kupima ubora wa parachichi zinazozalishwa na wakulima kabla ya kuuza kwa ajili

ya kulinda soko la zao hilo ndani na nje ya nchi. Aidha, katika kuhakikisha uzalishaji wenye tija wa zao la parachichi, TARI kwa kushirikiana na kiwanda cha ITRACOM inaendelea na utafiti wa mbolea zinazofaa kwa uzalishaji wa zao hilo.

Mazao yenye mahitaji makubwa

164. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara imeendelea kuratibu uzalishaji wa mazao yenye mahitaji makubwa ambayo ni ngano, miwa na mazao ya mafuta yanayoagizwa kutoka nje ya nchi.

Zao la Ngano

165. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2024/2025, ilipanga kuzalisha ngano tani 150,000; kuongeza upatikanaji wa mbegu bora za ngano tani 18,000; kuzalisha tani 864 za mbegu za Msingi; kuwezesha uwekezaji katika mashamba ya West Kilimanjaro na Hanang; na TARI kutoa mafunzo ya uzalishaji wa mbegu za kuazimia ubora (QDS) kwa wakulima 500.

166. ***Mheshimiwa Spika***, ilipanga kukamilisha taratibu za kuchukua mashamba yaliyo chini ya Ofisi ya Msajili wa Hazina na kuyakabidhi kwa wazalishaji; kutambua na kupima maeneo yenye ukubwa wa hekta 20,000 yanayofaa kwa kilimo cha ngano nchini; kujenga miundombinu ya umwagiliaji kwenye mashamba ya utafiti na uzalishaji wa mbegu za ngano; na kutafiti mbegu za ngano zenye kukidhi sifa za mahitaji ya soko na tija katika uzalishaji.

167. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa Wizara imeendelea kuimarisha uzalishaji wa ngano nchini kwa kuongeza upatikanaji wa mbegu bora za ngano kufikia tani 1,274.4 na TARI imezalisha mbegu za msingi tani 100.3 kwa ajili ya kuzalisha mbegu bora. Vilevile, Wizara kupitia COPRA imeingia makubaliano ya hakikisho la ununuzi wa ngano na kampuni sita (6) zinazohusika na usambazaji, usindikaji na uchakataji wa zao la ngano nchini ili kununua ngano yote itakayozalishwa na wakulima kabla ya kuagiza kutoka nje ya nchi.

168. ***Mheshimiwa Spika,*** TARI imeendelea na utafiti wa mbegu za ngano zenye kukidhi sifa ya mahitaji ya soko na tija katika uzalishaji. Aidha, ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji kwenye mashamba ya utafiti na uzalishaji wa mbegu za ngano yenye ukubwa wa hekta 120 umefikia asilimia 30. Kukamilika kwa ujenzi wa miundombinu hiyo kutaiwezesha TARI kutafiti na kuzalisha mbegu za ngano bila kusubiri mvua za masika na hivyo kuimarisha upatikanaji wa mbegu bora.

169. ***Mheshimiwa Spika,*** katika jitihada za kuongeza eneo kwa ajili ya uzalishaji wa ngano, Wizara imeomba mashamba yaliyo chini ya Ofisi ya Msajili wa Hazina ili iweze kuyakabidhi kwa wazalishaji.

Zao la Miwa na Uzalishaji wa Sukari

170. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2024/2025 kupitia Bodi ya Sukari Tanzania, ililenga kuhakikisha uzalishaji wa zao la miwa unafikia tani 5,200,000 zitakazozalisha sukari tani 520,000; kusimamia upanuzi wa kiwanda cha sukari cha Mtibwa na

mashamba ya miwa ya Dakawa; kusimamia upanuzi wa mashamba yenye ukubwa wa hekta 13,000 ya kiwanda cha sukari Kagera; kusimamia upanuzi wa kiwanda cha sukari cha Kilombero; kuzalisha miche ya miwa 2,520 kwenye mashamba yenye ukubwa wa hekta 56; na kuanzisha vitalu vya mbegu za miwa katika eneo la ekari 20 katika bonde la Kilombero.

171. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, Wizara imeendelea kuratibu uzalishaji wa zao la miwa ambapo uzalishaji wa miwa umeongezeka kutoka tani 4,215,555.27 zilizozalisha sukari tani 395,292.55 mwaka 2023/2024 hadi kufikia takriban tani 4,713,907.89 mwaka 2024/2025 iliyozalisha sukari tani 431,736.74 sawa na ongezeko la asilimia 9.22.

172. ***Mheshimiwa Spika,*** Serikali imeendelea kuhamasisha uwekezaji katika kilimo cha miwa na uzalishaji wa sukari ambapo viwanda vya sukari vya Mkulazi na Bagamoyo vimeanza uzalishaji. Hadi kufikia Aprili 2025, uzalishaji katika viwanda vya Mkulazi na Bagamoyo umefikia tani 19,124 sawa na asilimia 95.6 ya lengo la tani 20,000 na tani 16,556 sawa na asilimia 47.3 ya lengo la tani 35,000 mtawalia.

173. ***Mheshimiwa Spika***, Wizara kupitia Bodi ya Sukari Tanzania imeendelea kutengeneza mtambo wa kutibu mbegu za miwa (hot water treatment plant) na ujenzi wa kiwanda kidogo cha sukari ambapo hadi Aprili 2025, utekelezaji umefikia asimilia 99 na 80 mtawalia. Aidha, ili kuongeza eneo linalolimwa miwa, Bodi imeratibu upanuzi wa mashamba ya miwa ya *Mtibwa Sugar Estate* katika eneo lenye ukubwa wa hekta 4,900 sawa na asilimia 40.8 ya lengo la hekta

12,000 zinazofaa kwa kilimo cha miwa na upanuzi unaendelea.

174. ***Mheshimiwa Spika***, upanuzi wa mashamba ya miwa ya Dakawa yaliyochini ya Kiwanda cha Mtibwa umefanyika katika eneo lenye ukubwa wa hekta 4,700 na upanuzi unaendelea. Aidha, upanuzi wa mashamba ya miwa ya kiwanda cha sukari Kagera umefanyika katika eneo lenye ukubwa wa hekta 9,592 sawa na asilimia 73.7 ya lengo la hekta 13,000 na upanuzi unaendelea; upanuzi wa kiwanda cha sukari cha Kilombero umefikia asilimia 92.9; na usimikaji wa miundombinu ya umwagiliaji katika shamba lenye ukubwa wa hekta 100 kwenye mashamba ya pamoja ya wakulima wadogo Kilombero umefikia asilimia 42.

175. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia TARI kwa kushirikiana na wakulima imepanda miche ya miwa katika shamba lenye ukubwa wa hekta 22.7 katika mikoa ya Kagera (hekta 12.3) na Morogoro (hekta 10.4) inayotarajiwa kuzalisha tani 2,240 za mbegu bora za miwa.

176. ***Mheshimiwa Spika,*** pia, TARI imepanda miche ya miwa katika eneo lenye ukubwa wa hekta 8.1 (Kilombero hekta 4.05 na Mkulazi hekta 4.05), eneo hilo linatosha kuzalisha mbegu tani 800 ambazo zinatosha kupanda hekta 64.8 za mashamba ya wakulima wadogo. Pia, mafunzo ya kanuni za kilimo bora cha miwa yametolewa kwa wakulima 150 kupitia maonesho na makongamano mbalimbali kwa lengo la kuongeza tija na uzalishaji wa miwa.

Mazao ya Mafuta

177. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara ilipanga kuongeza uzalishaji wa mazao ya mafuta kutoka tani 2,143,098.70 mwaka 2022/2023 hadi kufikia tani 2,200,000 kwa kuwezesha upatikanaji wa mbegu bora za alizeti tani 5,000 na kusambaza kwa wakulima kwa mpango wa ruzuku; kuzalisha na kusambaza mbegu bora za karanga tani 150 na mbegu za ufuta tani 150; kuzalisha na kusambaza miche ya chikichi 2,000,000 kwa wakulima katika maeneo ya uzalishaji; kuzalisha mbegu za ufuta tani 108; kutoa mafunzo ya kilimo bora cha zao la ufuta kwa wakulima 2,000 na Maafisa Ugani 500; na kuandaa mashamba ya mfano 105.

178. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, Wizara imeendelea kuratibu uzalishaji wa mazao ya mafuta nchini ambapo uzalishaji umeongezeka kutoka tani 2,143,098.70 mwaka 2022/2023 hadi tani 2,181,747.65 mwaka 2023/2024 sawa na asilimia 99 ya lengo la kuzalisha tani 2,200,000. Vilevile, Wizara imesambaza mbegu bora za alizeti tani 700 kwa wakulima kwa mpango wa ruzuku. Mbegu bora za karanga tani 72.89 na ufuta tani 23.48 zimezalishwa na kusambazwa kwa wakulima katika maeneo ya uzalishaji ili kuimarisha upatikanaji wa mbegu na kuongeza uzalishaji wa mafuta ya kula.

179. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara imeratibu uzalishaji na usambazaji wa miche ya chikichi 636,415 kwa wakulima katika mikoa ya Kigoma, Rukwa, Mtwara, Kagera, Pwani, Geita, Morogoro na Tanga ili kuimarisha uzalishaji wa chikichi na kuongeza uzalishaji wa mafuta ya kula nchini. Pia, TARI imeandaa mashamba

yenye ukubwa wa hekta 80.9 yenye uwezo wa kuzalisha mbegu za ufuta tani 50 kwa ajili ya kuongeza uzalishaji wa mbegu za zao hilo.

4.1.10 Kuendeleza Kanda za Kilimo na Uzalishaji

180. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2024/2025 imeanzisha Kanda nne (4) za Kuendeleza Kilimo Tanzania kupitia shoroba za Kilimo (Agriculture Growth Corridor of Tanzania -AGCOT), zilizozinduliwa na Mheshimiwa Kassim Majaliwa Majaliwa (Mb.), Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania tarehe 27 Aprili, 2025. Kanda hizo, zitasimamiwa na Ofisi ya Mageuzi ya Kilimo (Agriculture Transformation Office - ATO) na Serikali itatenga fedha ili kuwezesha shoroba hiyo. Pia, zitaimarisha uzalishaji na tija, masoko ya mazao ndani na nje ya nchi, mitaji, kuongeza thamani ya mazao ya kilimo na upatikanaji wa pembejeo. Kanda hizo ni Kanda ya Kati, Kanda ya Kusini, Kanda ya Mtwara na Kanda ya Kaskazini.

Shoroba nne (4) za Kilimo Tanzania.

4.2 Kuongeza Ajira zenye Staha na Ushiriki wa Vijana na Wanawake kwenye Kilimo

181. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika kuhakikisha upatikanaji wa ajira zenye staha na ushiriki wa vijana na wanawake kwenye kilimo imeendelea na utekelezaji wa Programu ya Jenga Kesho Iliyobora (Building a Better Tommorrow – BBT) inayotekelezwa kupitia miradi mitano (5) ambayo ni Mashamba Makubwa ya Pamoja; Upatikanaji wa mitaji kwa vijana na wanawake; Huduma za Ugani; Uongezaji thamani ya mazao ya kilimo; na kuwezesha upatikanaji wa miundombinu ya umwagiliaji kwa wakulima wadogo.

Mashamba Makubwa ya Pamoja (Block Farms)

Shamba la Chinangali

182. ***Mheshimiwa Spika,*** katika Utekelezaji wa Mradi wa Mashamba Makubwa ya Pamoja, Wizara imeendelea na Uwekezaji katika shamba la pamoja ya Chinangali lenye ukubwa wa ekari 1,772 ambalo lina jumla ya vijana 261 (Ke 105, Me 156). Vijana hawa wamekabidhiwa kila mmoja ekari 5 na wanaendelea na shughuli za uzalishaji chini ya Chama chao cha Ushirika cha BBT Chinangali AMCOS LTD chenye usajili Na. PRI-DOM-CHM-DC-2023-6213.

183. ***Mheshimiwa Spika,*** katika msimu wa pili (2024/2025) vijana wa BBT Chinangali wanafanya uzalishaji kama ifuatavyo: Uzalishaji wa mbegu ya Alizeti aina ya RECORD katika eneo la ekari 550 kwa makubaliano na Wakala wa mbegu za Kilimo (ASA); Uzalishaji wa pilipili aina ya Loleza katika eneo la ekari 20; Uzalishaji wa mbegu ya Mtama (Masia) katika eneo la ekari 20; na Uzalishaji wa mazao ya bustani ikiwemo

matango na hoho za rangi kwa kutumia vitalu nyumba vitano (5).

184. ***Mheshimiwa Spika,*** kwa awamu ya kwanza, kazi ya uwekaji wa miundombinu ya umwagiliaji kwa njia ya matone unaendelea katika eneo la ekari 220 kati ya ekari 1,772 na umefikia asilimia 80 ambapo visima vitano (discharge 8,000 – 30,000/ saa) vimechimbwa; ujenzi wa bwawa lenye ujazo wa lita 27,000,000 limekamilika; na *pump house* 1 imejengwa. Pia, ujenzi wa vitalu nyumba vitano (5) kwa ajili ya kuzalisha mazao ya bustani na miche ya mbogamboga umekamilika.

185. ***Mheshimiwa Spika,*** awamu ya pili inayohusisha ufungaji wa miundombinu ya umwagiliaji (center pivot) katika eneo la ekari 1,552 unaendelea; visima vinne (4) kati ya 29 vimechimbwa; ujenzi wa bwawa 1 kati ya 2 umefanyika; na ujenzi wa uzio katika shamba umefikia asilimia 89. Pia, upembuzi yakinifu na usanifu wa kina wa kutoa maji katika bwawa la Hombolo kwa ajili ya umwagiliaji katika mashamba ya Chinangali unaendelea.

Shamba la Mlazo/Ndogowe

186. ***Mheshimiwa Spika,*** Shamba la Mlazo/Ndogowe lina jumla ya ekari 11,453 ambapo jumla ya ekari 5,700 zimeandaliwa kwa awamu ya kwanza na vijana 342 wameanza uzalishaji katika msimu wa kilimo 2024/2025. Aidha, kila kijana amepewa shamba lenye ukubwa wa ekari 10 kwa ajili ya uzalishaji chini ya Chama chao cha Ushirika cha BBT Ndogowe AMCOS LTD chenye usajili Na. PRI-DOM-CHM-DC-2025-6983.

187. ***Mheshimiwa Spika,*** uwekezaji wa miundombinu ikiwemo ya umwagiliaji katika shamba hili unaendelea. Ujenzi wa nyumba 53 umekamilika na nyumba saba (7) umefikia wastani wa asilimia 92. Aidha, kati ya ekari 11,453, ekari 5,700 tayari zimesafishwa ambapo ekari 4,200 kati ya hizo ni za vijana na inahusisha miundombinu ya shamba ikiwemo ghala na barabara za shambani. Vilevile, ekari 1,000 zimekabidhiwa kwa Serikali ya Vijiji vya Mlazo na Ndogowe ikiwa ni mpango wa kuhakikisha wananchi wanafaidika na miradi inayotekelezwa katika maeneo yao. Ekari 2,500 amepewa Mwekezaji (Kampuni ya Longping Agriscience Tanzania Ltd) ambaye tayari ameanza uwekezaji, na atakuwa na jukumu la kutoa huduma ya teknolojia na soko kwa vijana na wakulima katika shamba hilo.

188. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kuimarisha miundombinu ya umwagiliaji, uchimbaji wa visima 11 umefanyika na ufungaji wa pampu kwa ajili ya kupeleka maji kwenye mabwawa (reseviour) umefikia asilimia 89. Kazi ya ujenzi wa mabwawa 8 (reservoir) zipo katika hatua ya kuweka *damliner* na umefikia asilimia 93. Usimikaji na utandazaji wa mfumo wa umwagiliaji umefikia asilimia 65 na mtandao wa barabara za mashambani zenye urefu wa kilomita 18.6 zinaendelea kujengwa ambapo ujenzi wa *calvate* na *drainage system* unaendelea. Pia, usimikaji wa miundombinu ya umeme na minara ya mawasiliano umekamilika.

Shamba la Mapogoro (Chunya - Mbeya)

189. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kutekeleza programu ya mashamba makubwa ya pamoja katika Mkoa wa Mbeya, Serikali imesaini makubaliano ya kupokea

fedha kiasi cha Dola za Marekani Milioni 129 kutoka Benki ya Maendeleo ya Afrika kwa ajili ya kuanza kutekeleza mradi wa Mapogoro kwa kuanzia na hekta 20,000. Hadi Aprili 2025, Wizara imekamilisha upimaji wa afya ya udongo na kufanya utafiti wa maji chini ya ardhi katika shamba hilo. Pia, imefanya tathmini ya athari za mazingira na kijamii katika mradi na kupata hati za umiliki wa shamba.

Mashamba ya pamoja ngazi ya Halmashauri

190. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara imeendelea kutekeleza Programu ya BBT katika ngazi ya Halmashauri ambapo utekelezaji umehusisha upimaji wa afya ya udongo; upatikanaji wa hati za umiliki; usafishaji wa mashamba; na ekari 148,563.91 zimetengwa katika mikoa tisa (9) ya Kagera, Mbeya, Dodoma, Njombe, Kigoma, Singida, Mara, Tabora na Pwani.

Upatikanaji wa mitaji kwa vijana na wanawake

191. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia AGITF katika mwaka 2024/2025 ilipanga kuongeza mikopo yenye riba nafuu kufikia Shilingi Bilioni 10; kusimamia AGITF na TADB kukamilisha makubaliano ya mashirikiano (MoU) ili kutumia mifumo ya dhamana kuzisaidia taasisi za fedha ziweze kuwakopesha vijana kwa kutumia dhamana zitakazosimamiwa na TADB; na kukamilisha majadiliano na IFAD kwa ajili ya kuanzisha mradi wa upatikanaji wa mitaji wenye thamani ya Dola za Marekani milioni 40.

192. ***Mheshimiwa Spika,*** ninapenda kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa kupitia AGITF mikopo yenye riba nafuu isiyozidi asilimia 4.5 kwa vijana na

wanawake waliopo kwenye shughuli za kilimo na uongezaji thamani mazao imeongezeka kutoka Shilingi Bilioni 2 mwaka 2023/2024 hadi Shilingi Bilioni 5.7 mwaka 2024/2025 sawa na asilimia 57 ya lengo la Shilingi Bilioni 10. Aidha, mikopo yenye thamani ya Shilingi Milioni 503.5 imetolewa kwa wanufaika 49 (vijana na wanawake).

193. ***Mheshimiwa Spika,*** AGITF na TADB zimesaini hati ya makubaliano (MoU) ya kutumia mifumo ya dhamana ili kuzisaidia taasisi za fedha ziweze kuwakopesha vijana kwa kutumia dhamana zitakazosimamiwa na TADB. Pia, maombi 1,546 yenye thamani ya Shilingi Bilioni 21.3 kwa ajili ya mikopo kwa vijana na wanawake yamepokelewa na yapo kwenye hatua mbalimbali za kutolewa.

194. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kwa kushirikiana na Wizara ya Fedha kupitia Mradi wa BBT project 1 unaofadhiliwa na AfDB inakamilisha majadiliano ya Dola za Marekani Milioni 35 kwa ajili ya dhamana na mikopo yenye riba nafuu kwa Vijana na Wanawake. Aidha, tathmini itafanyika kwa ajili ya kuona uwezekano wa AGITF kutoa huduma hiyo kupitia Benki ya Ushirika Tanzania.

Mradi wa Huduma za Ugani (BBT – Ugani)

195. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kuimarisha utoaji wa huduma za ugani nchini, Wizara kwa kushirikiana na Chuo Kikuu cha Sokoine cha Kilimo (SUA), sekta binafsi na bodi za mazao ilipanga kutekeleza mradi wa huduma za ugani (BBT – Agricultural Extension Enterpreneurship Scheme) kwa kuajiri vijana 300. Kupitia mradi huo, Serikali kwa kushirikiana na wadau

inaajiri wahitimu wa ngazi ya stashahada na shahada katika fani za kilimo na kuwapatia mafunzo maalum ili waweze kutoa huduma za ugani kwa wakulima.

196. ***Mheshimiwa Spika,*** ninapenda kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa, jumla ya wahitimu wa vyuo vya kilimo 1,261 wamepata ajira ya kutoa huduma za ugani kwa wakulima. Kati ya hao, vijana 761 wanatoa huduma za ugani katika zao la pamba na vijana 500 katika zao la korosho. Pia, kupitia Bodi ya Kahawa Tanzania imeajiri vijana 108 kwa ajili ya kufundisha wakulima. Vilevile, Bodi ya Tumbaku Tanzania imeanzisha shamba darasa kwa vijana 20 katika eneo lenye ukubwa wa ekari 100 lililopo Dakawa katika Halmashauri ya Mvomero ili kutoa mafunzo kwa vitendo.

Baadhi ya vijana walioajiriwa katika zao la Pamba.

Mradi wa Visima katika ngazi ya Halmashauri

197. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2024/2025 imeendelea kutekeleza mradi wa visima kwa wakulima wadogo kwa lengo la kuimarisha kilimo cha umwagiliaji. Ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, Wizara imebainisha maeneo ya kuchimba visima 39 kwa ajili ya umwagiliaji vinavyotarajiwa kunufaisha wakulima wakiwemo vijana zaidi ya 1,100. Vilevile, imetangaza zabuni kwa ajili ya kununua unit 250 za pampu, jenereta na mipira kwa ajili ya kilimo cha umwagiliaji kwa wakulima waliopo kandokando ya Ziwa Victoria. Mradi huo unatarajiwa kunufaisha wakulima 10,000. Aidha, uwekaji wa miundombinu ya umwagiliaji katika shamba lenye ukubwa wa ekari 21 kwa wakulima 17 katika Kijiji cha Manchali kilichopo Halmashauri ya Chamwino umekamilika.

198. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara imetangaza zabuni kwa ajili ya kununua unit 250 za pampu, jenereta na mipira kwa ajili kilimo cha umwagiliaji katika maeneo yenye vyanzo vya maji. Aidha, mikataba ya ujenzi wa miradi midogo ya umwagiliaji (Community Irrigation) katika eneo lenye ukubwa wa ekari 4,000 yenye thamani ya Shilingi Bilioni 12.68 inatekelezwa katika majimbo 62 na Halmashauri 58. Aidha, Tume ya Taifa ya Umwagiliaji imenunua mitambo 17 ya uchimbaji wa visima. Pia, Tume imeanza uchimbaji wa visima 127 kwa kutumia wachimbaji wa ndani katika mikoa 16 ya Lindi, Mtwara, Pwani, Tanga, Dodoma, Manyara, Singida, Morogoro, Mara, Simiyu, Kagera, Geita, Kigoma, Ruvuma, Njombe na Songwe.

Mradi wa Uongezaji Thamani ya Mazao

199. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara imeendelea kutekeleza Programu ya BBT kupitia mradi wa uongezaji thamani ya mazao ambapo kupitia Bodi ya Mkonge imeanzisha Kituo Atamizi cha BBT Mkonge katika Mkoa wa Tanga ili kuwawezesha wanawake, vijana na watu wenye mahitaji maalum kuzalisha bidhaa mbalimbali kwa kutumia singa za mkonge. Mradi huo unahusisha pande mbili (2) za Muungano za Tanzania Bara na Zanzibar.

200. ***Mheshimiwa Spika,*** vijana 344 wanaendelea na mafunzo kwenye vituo atamizi katika Mkoa wa Tanga na Zanzibar kwa ajili ya utekelezaji wa mradi wa uongezaji thamani wa zao la mkonge. Aidha, tani 9 za singa zimetolewa kwa vijana hao ambapo tani 4 zimetumika kwa ajili ya kutengeneza bidhaa mbalimbali za utalii. Mradi huo, unasaidia Serikali kutatua changamoto ya ukosefu wa ajira hasa kwa makundi ya wanawake na vijana, kuinua hali za kimaisha na kipato cha familia husika na kuongeza matumizi ya mkonge ndani ya nchi na hivyo kukuza soko la ndani la mkonge.

201. ***Mheshimiwa Spika***, vilevile, mashine 66 zenye uwezo wa kubangua korosho kilo 20 kwa siku kwa kila moja zimesambazwa katika vikundi 12 vya wakulima katika maeneo ya uzalishaji wa korosho. Pia, mikopo mitano (5) yenye thamani ya Shilingi 104,725,000 imetolewa na AGITF kwa vijana na wanawake kwa ajili ya usindikaji wa mazao ya mahindi, mpunga na alizeti.

4.3 Kuimarisha Usalama wa Chakula na Lishe

202. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara ilipanga kuwekeza kwenye miundombinu ya uhifadhi wa chakula; kuiongezea NFRA uwezo wa kuhifadhi chakula; kuimarisha usimamizi wa mazao ya nafaka na mazao yasiyo ya nafaka; na kuhamasisha uzalishaji na matumizi ya mazao yaliyoongezewa virutubishi ili kukabiliana na matatizo ya lishe nchini.

4.3.1 Uwekezaji kwenye Miundombinu ya Uhifadhi

203. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, ujenzi wa ghala 28 zenye uwezo wa kuhifadhi tani 1,000 kila moja katika Mkoa wa Ruvuma umekamilika. Aidha, mkandarasi kwa ajili ya kukamilisha ujenzi wa miundombinu yenye uwezo wa kuhifadhi tani 165,000 amepatikana. Vilevile, mkandarasi kwa ajili ya ujenzi wa ghala 10 zenye uwezo wa kuhifadhi jumla ya tani 95,000 amekabidhiwa eneo kwa ajili ya kuanza kazi katika mikoa ya Morogoro (ghala 3), Tabora (ghala 1), Shinyanga (ghala 1), Rukwa (ghala 3), Manyara (ghala 1) na Dodoma (ghala 1).

204. ***Mheshimiwa Spika,*** miradi hiyo ikikamilika itaongeza uwezo wa NFRA wa kuhifadhi kufikia tani 1,036,000 ambayo ni sawa na asilimia 34.53 ya lengo la kuhifadhi tani 3,000,000 ifikapo 2030.

4.3.2 Kuiongezea NFRA uwezo wa Kununua Mazao ya Wakulima ili kuongeza Hifadhi ya Chakula

205. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia NFRA ilipanga kununua tani 1,150,000 za nafaka kwa lengo la kuimarisha usalama wa chakula nchini; kuuza

chakula kwa maombi maalum na kutoa chakula cha msaada pale itakapohitajika ndani na nje ya nchi; na kukamilisha majadiliano na Benki ya NBC kuanzisha Hati Fungani ya Usalama wa Chakula.

206. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, NFRA imenunua tani 444,440.95 za nafaka (mahindi tani 407,727.089, mpunga tani 28,511.394, dengu tani 2,018.579 na mbaazi tani 6,183.885) kwa lengo la kumhakikishia mkulima soko, kulinda uchumi na kuisaidia nchi kufanya biashara. Ununuzi huo, umewezesha kuongezeka kwa hifadhi ya chakula na kufikia jumla ya tani 776,000. Aidha, ili kumlinda mkulima NFRA ilinunua mpunga kwa bei ya wastani wa Shilingi 900 kwa kilo ikilinganishwa na bei ya soko ya wastani wa Shilingi 600 kwa kilo na mahindi ilinunua kwa bei ya wastani wa Shilingi 700 kwa kilo ikilinganishwa na bei ya soko ya wastani wa Shilingi 450 kwa kilo.

207. ***Mheshimiwa Spika***, Wizara kupitia NFRA imeuza tani 195,000 za nafaka katika nchi ya Zambia; tani 10,904 nchini Malawi; na tani 35,000 kwa Shirika la Mpango wa Chakula Duniani (The World Food Programme - WFP) na kuipatia mapato ya Dola za Marekani 89,275,124. Aidha, NFRA na benki ya NBC itazindua hati Fungani ya Usalama wa Chakula (Food security bond) yenye thamani ya Shilingi 463,823,435,500. Hati fungani hiyo itahusisha wadau wa ndani na nje ya nchi.

4.3.3 Kuimarisha Usimamizi wa Mazao ya Nafaka na Yasiyo Nafaka

208. ***Mheshimiwa Spika,*** ili kutekeleza jukumu la msingi la kusimamia mazao ya nafaka na yasiyo nafaka, Wizara ilifanya marekebisho ya Sheria ya Usalama wa Chakula ya mwaka 1991 kupitia Sheria ya Nafaka na Mazao Mchanganyiko ya Mwaka 2009. Marekebisho hayo yalianzisha Mamlaka ya Udhibiti wa Nafaka na Mazao Mchanganyiko (COPRA) na kuipa majukumu mbalimbali yakiwemo utoaji wa vibali vya kusafirisha mazao, kuandaa kanuni za kuwezesha biashara za mazao ya kilimo; kusajili ghala, masoko na wafanyabiashara, kutoa mafunzo kwa wadau na kushirikiana na WRRB na Tume ya Maendeleo ya Ushirika kusimamia mfumo wa Stakabadhi za Ghala.

209. ***Mheshimiwa Spika,*** COPRA imetoa vibali vya kusafirisha mazao ya kilimo yenye jumla ya tani 3,704,097 ambapo vibali 929 kwa ajili ya kusafirisha mchele tani 564,592, vibali 1,189 kwa ajili ya kusafirisha mahindi tani 3,026,623 na vibali 540 kwa ajili ya kusafirisha maharage tani 112,882.

210. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, jumla ya ghala 1,734, masoko 378 na vituo vya ukaguzi 155 vimesajiliwa kupitia mfumo wa *Crop Stock Dynamics Systems* katika mikoa yote na usajili unaendelea. Lengo la usajili huo ni kutambua idadi ya ghala za sekta ya umma na binafsi na kiasi cha mazao kilichohifadhiwa kwa lengo la kuimarisha usalama wa chakula na lishe. Vilevile, wafanyabiashara 616 wamesajiliwa katika mfumo huo ambapo kati ya hao, wafanyabiashara 239 walishiriki katika ununuzi wa mazao kupitia mfumo

Stakabadhi za Ghala kwa njia ya minada ya kidijiti (TMX).

211. ***Mheshimiwa Spika***, Kanuni tatu (3) zinazohusu usimamizi wa nafaka na mazao mchanganyiko ambazo ni Udhibiti Ubora (Quality Control Regulation), Usajili na Utoaji wa Vibali (Registration and Permit Regulation) na Kilimo cha Mkataba (Contract Farming Regulation) zinaendelea kuandaliwa. Kanuni hizo zinatarajiwa kukamilika ifikapo Juni, 2025. Pia, COPRA imetoa mafunzo kwa wadau 1,000 kuhusu shughuli inazozitekeleza ili kujenga uelewa kwa wadau kuhusu majukumu ya COPRA.

4.3.4 Kuhamasisha Matumizi ya Mazao yaliyoongezewa Virutubishi ili Kukabiliana na Matatizo ya Lishe nchini.

212. ***Mheshimiwa Spika,*** ili kukabiliana na matatizo ya lishe nchini na kuondoa utegemezi wa mazao yaliyoongezewa virutubishi kutoka nje ya nchi, Wizara kupitia TARI ilipanga kuzalisha mbegu mama 350,000 za viazi lishe zenye uwezo wa kuzalisha vipando 7,000,000 vilivyoongezewa virutubishi na kuvisambaza katika mikoa ya Mwanza, Geita, Tabora, Katavi, Kigoma, Shinyanga, Simiyu, Kagera na Mara; kutoa mafunzo kuhusu kanuni za kilimo bora kwa wakulima wawezeshaji na wazalishaji wa mbegu 150 katika wilaya za Bukombe, Geita, Misungwi, Misenyi na Bukoba; na kuhaulisha na kusambaza mbegu za viazi lishe, mahindi na maharage zilizoongezewa viinilishe kibaiolojia.

213. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, mbegu mama 250,000 za viazi lishe zimezalishwa sawa na asilimia 71.4 ya lengo la kuzalisha mbegu 350,000 na kusambazwa katika mikoa ya Mwanza, Geita, Shinyanga, Simiyu, Kagera na Mara na uzalishaji unaendelea. Vilevile, wakulima 2,577 wamehamasishwa kuzalisha mazao ya kilimo yenye virutubisho vya lishe yaliyofanyiwa utafiti na wataalam wa hapa nchini. Aidha, mafunzo kuhusu kanuni za kilimo bora kwa wakulima wawezeshaji 2,525, maafisa ugani 280 na wazalishaji wa mbegu 52 yametolewa katika Wilaya za Bukombe, Geita, Misungwi, Misenyi na Bukoba.

214. ***Mheshimiwa Spika,*** mbegu za viazi lishe 983,637 zilizoongezewa viinilishe kibaiolojia zimehaulishwa na kusambazwa katika mikoa ya uzalishaji ili kuboresha lishe kwa walaji. Vilevile, imezuia uingizaji wa vyakula vilivyoongezewa virutubishi kutoka nje ya nchi na kuhamasisha wadau wote kutumia mazao yaliyoongezewa virutubishi ndani ya nchi.

Mheshimiwa Spika, ninapenda kulihakikishia Bunge lako Tukufu kuwa, tunazo mbegu za maharage, mahindi na viazi zilizoongezewa virutubishi kibailojia na watafiti wetu wa ndani. Hatutaruhusu zao lolote au chakula chochote ambacho kimeongezewa virutubishi nje ya nchi kuingia ndani ya nchi yetu. Hivyo, nitoe rai kwa wadau wote wanaotaka kutoa misaada ya vyakula vilivyoongezewa virutubishi nje ya nchi washirikiane na wazalishaji wa ndani kuongeza virutubishi hivyo ndani ya nchi yetu

4.4 Kuimarisha Upatikanaji wa Masoko, Mitaji na Mauzo ya Mazao Nje ya Nchi

215. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2024/2025 ilipanga kuendelea kuimarisha masoko ya mazao ya kilimo ndani na nje ya nchi kwa kuongeza mauzo ya mazao; kuwekeza kwenye miundombinu ya masoko ya mazao ya kilimo; kuimarisha uongezaji thamani; kuimarisha upatikanaji wa mitaji na kuziwezesha maabara za Serikali na sekta binafsi ziweze kufikia viwango vya ubora vinavyotakiwa Kimataifa.

4.4.1 Kujenga Miundombinu ya Masoko ya Mazao ya Kilimo kwa Ajili ya Wakulima katika Halmashauri Mbalimbali;

Masoko ya kimkakati

216. ***Mheshimiwa Spika,*** ujenzi wa masoko matano (5) ya kimkakati umefikia wastani wa asilimia 65 ambapo Kabanga Wilaya ya Ngara (asilimia 50), Nkwenda (asilimia 75) na Murongo (asilimia 55) yaliyopo Wilaya ya Kyerwa, Sirari (asilimia 80) lililopo Tarime na Busoka (asilimia 65) lililopo katika Manispaa ya Kahama. Ujenzi wa masoko hayo utawezesha kuendeleza biashara ya mazao ya kilimo katika mipaka ya nchi za Uganda, Kenya, Rwanda na Burundi.

Ujenzi wa Masoko (Market sheds)

217. ***Mheshimiwa Spika,*** mkandarasi kwa ajili ya ujenzi wa soko la Rombo (Mamsera) amepatikana na zabuni kwa ajili ya ujenzi wa soko la Hai (Mula) imetangazwa. Aidha, upembuzi yakinifu na usanifu wa

kina katika soko la Kigoma (Kibondo) unaendelea. Ujenzi wa masoko hayo utawawezesha wakulima kuuza mazao ya kilimo katika masoko yanayotambuliwa.

4.4.2 Kuimarisha Uongezaji Thamani na Uhifadhi kwa Kushirikisha Sekta Binafsi

218. ***Mheshimiwa Spika,*** ujenzi wa kituo mahiri cha usimamizi wa mazao baada ya kuvuna kilichopo Kongwa katika Mkoa wa Dodoma umekamilika na kukabidhiwa kwa NFRA kwa ajili ya uendeshaji. Vilevile, ujenzi wa vituo jumuishi vya kuhifadhi na kuchakata mazao ya bustani vya Iringa (Mufindi) na Mbeya (Rungwe) umefikia wastani wa asilimia 15.

219. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara imeingia ubia na TAHA kwa ajili ya kuendesha kituo cha kufungasha na kuhifadhi mazao ya bustani cha Nundu kilichopo Halmashauri ya Njombe Mji Kata ya Yakobi Mkoa wa Njombe.Vilevile, TAHA wametafuta mwekezaji ambaye ni kampuni ya Avocado Avenue Tanzania Ltd ambaye amejenga kiwanda cha kufungasha na kukamua mafuta ya parachichi. Pia, TAHA imejenga vituo vitano (5) vya kukusanya na kuhifadhi parachichi katika Halmashauri za Wanging'ombe (2) na Njombe (3). Vituo hivyo vina uwezo wa kuhifadhi tani 25 – 30 za parachichi kila kimoja.

220. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara imeanza mchakato wa kuifumua na kuiunda upya CPB kutoka kuwa Bodi kwenda kuwa Kampuni ya Mazao ili kuweza kupunguza changamoto ya kufanya biashara katika muundo wa sasa. Katika muundo mpya, CPB itajikita katika uongezaji wa thamani wa mazao matano (5) ya kipaumbele ambayo ni mahindi, mpunga, mazao ya

mafuta ya kula, muhogo na ngano. Uwekezaji huu utajumuisha ujenzi wa viwanda na ghala kwa ajili ya zao la muhogo katika Halmashauri za Kibondo na Kakonko.

4.4.3 Kuongeza Mauzo ya Mazao ya Kilimo Ndani na Nje ya Nchi

221. ***Mheshimiwa Spika,*** thamani ya mauzo ya mazao ya kilimo nje ya nchi imeongezeka kutoka takriban Dola za Marekani Bilioni 1.2 mwaka 2019/2020 hadi takriban Dola za Marekani Bilioni 3.54 mwaka 2023/2024. Ongezeko hilo limetokana na mauzo ya mazao mbalimbali ikiwemo korosho, parachichi, ufuta, mbaazi, pamba, kahawa na tumbaku. Pia, mwenendo wa thamani ya mauzo nje ya nchi ni kama inavyooneshwa kwenye **Kiambatisho Na. 8.**

222. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia TPHPA kwa kushirikiana na wadau imeanza taratibu za kufungua masoko mapya kwa mazao (9) katika nchi 14 ambazo ni China (Vanilla na Nanasi), India (Vanila na Nanasi), Indonesia (Karafuu), Singapore (Karafuu), Israel (Parachichi), Malaysia (Parachichi), Canada (Pilipili Manga), Uturuki (Nanasi), Brazil (Nanasi), USA (Kakao), South Africa (Ndizi), Zambia (Viazi mviringo), Pakistan (Tumbaku) na Iraq (Tumbaku). Taratibu zikikamilika zitaongeza wigo wa mazao yetu kuuzwa nje ya nchi na kuchochea ukuaji wa pato la mkulima.

223. ***Mheshimiwa Spika,*** ninapenda kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa zuio la kibiashara kwa mazao ya kilimo lililokuwepo kati ya Tanzania na Malawi limeondolewa na kusaini tamko la pamoja la kibiashara

na hivyo kuruhusu biashara kuendelea kama ilivyokuwa awali. Vilevile, Serikali inawahakikishia wananchi wote kuwa inaendelea na majadiliano na nchi ya Afrika Kusini ili kuondoa zuio la kibiashara.

Mheshimiwa Spika, ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa, kama Afrika Kusini haitatufungulia masoko ya mazao yetu kama ilivyoelezwa na Waziri wetu wa Wizara ya Mambo ya Nje na Ushirikiano wa Afrika Mashariki basi hatutaruhusu mazao yao kuingia nchini. Ninapenda kuwahakikishia wakulima na wafanyabiashara wa mazao kuwa tutalinda maslahi yao

4.4.4 Kuimarisha Upatikanaji wa Mitaji

224. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2024/2025 ilipanga kufanya majadiliano na Taasisi mbalimbali za fedha kwa ajili ya kuongeza mikopo kwenye sekta ya kilimo; TADB kuongeza idadi ya taasisi zinazotumia mfuko wa dhamana kutoka 17 hadi 21; kuwezesha miradi mipya 34 katika mnyororo wa thamani; kutoa mikopo ya pembejeo kwenye miradi 24 ya kilimo; na kuwajengea uwezo wakulima wadogo 1,450 na vikundi 16 vya wanawake na vijana.

225. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara imechukua hatua mbalimbali kuhakikisha upatikanaji wa mikopo katika sekta ya kilimo unaongezeka. Hadi Aprili 2025, mikopo katika sekta ya kilimo imeongezeka kutoka Shilingi Trilioni 4.29 mwaka 2023/2024 hadi Shilingi Trilioni 5.18 mwaka 2024/2025. Aidha, Benki ya Maendeleo ya Kilimo Tanzania (TADB) imetoa mikopo yenye thamani ya Shilingi Bilioni 265.052 katika sekta

ya kilimo mazao kwa njia ya moja kwa moja (direct lending) na Shilingi Bilioni 137.494 kupitia mfuko wa dhamana ya mikopo wa wakulima wadogo (Smallholder Credit Guarantee Scheme).

226. ***Mheshimiwa Spika,*** Benki ya CRDB imetoa mikopo yenye thamani ya Shilingi Trilioni 2.23 katika sekta ya kilimo; Benki ya NMB imetoa mikopo yenye thamani ya Shilingi Trilioni 1.17 katika sekta ya kilimo; Benki ya Taifa ya Biashara (NBC) imetoa mikopo yenye thamani ya Shilingi Bilioni 314.8 katika sekta ya kilimo; na Benki ya Equity imetoa mikopo yenye thamani ya Shilingi Bilioni 15 katika sekta ya kilimo.

227. ***Mheshimiwa Spika,*** kati ya mikopo iliyotolewa na TADB kwa njia ya moja kwa moja, Shilingi Bilioni 59.806 zimetolewa kwa ajili ya ununuzi wa pembejeo; Shilingi Bilioni 41.773 zimetolewa kwa ajili ya ujenzi wa viwanda vya kuchakata mazao ya nafaka, mbegu za mafuta, zabibu, mkonge pamoja na utengenezaji wa vifungashio; na Shilingi Bilioni 13.555 zimetolewa kuwezesha shughuli za uendelezaji wa mazao na ununuzi wa malori ya usafirishaji wa mazao.

228. ***Mheshimiwa Spika,*** Shilingi Bilioni 6.470 zimetolewa kwa ajili ya ujenzi wa ghala na vihenge kwa lengo la kupunguza upotevu wa mazao baada ya kuvuna; Shilingi Bilioni 2.231 zimetolewa kwa ajili ya kuwezesha uwekaji wa mifumo ya umwagiliaji kwenye mashamba; Shilingi Bilioni 2.176 zimetolewa kwa ajili ya ununuzi wa zana za kilimo; na Shilingi Bilioni 139.041 imetolewa kwa Vyama vya Ushirika, kampuni na watu binafsi kwa ajili ya kufanikisha ununuzi wa mazao ya kahawa, pamba, korosho, miwa, parachichi,

mahindi na mpunga katika mikoa ya Kagera, Mara, Katavi, Mwanza, Manyara, Ruvuma na Mbeya.

229. ***Mheshimiwa Spika,*** kati ya Shilingi Bilioni 137.494 zilizotolewa kupitia mfuko wa dhamana ya mikopo kwa wakulima wadogo, Shilingi Bilioni 50.396 zimetolewa kuwezesha ununuaji na uuzaji wa mazao; Shilingi Bilioni 34.207 zimetolewa kwa ajili ya ununuzi wa pembejeo za kilimo na uendelezaji wa shughuli za kilimo; Shilingi Bilioni 28.169 zimetolewa kwa ajili ya ununuzi wa zana za kilimo; na Shilingi Bilioni 11.655 zimetolewa kwa ajili ya miradi ya uchakataji wa mazao.

230. ***Mheshimiwa Spika,*** kiasi cha Shilingi Bilioni 11.191 zimetolewa kwa ajili ya mradi wa ujenzi wa miundombinu mbalimbali katika mnyororo wa thamani wa kilimo; kiasi cha Shilingi Bilioni 1.774 zimetolewa kwa ajili ya ujenzi na ukarabati wa ghala kwa lengo la kupunguza upotevu wa mazao baada ya kuvuna; na kiasi cha Shilingi Milioni 100 zimetolewa kufanikisha miradi midogo ya umwagiliaji.

231. ***Mheshimiwa Spika,*** taasisi za fedha zinazotumia mfuko wa dhamana kupitia Benki ya Maendeleo ya Kilimo Tanzania (TADB) zimeongezeka kutoka taasisi 17 hadi 18. Hatua hiyo, imewanufaisha wakulima 577,609, biashara ndogo na za kati za kilimo (SMEs) 520, Vyama vya Msingi (AMCOS) na Vyama vya Ushirika 538.

232. ***Mheshimiwa Spika,*** miradi mipya 35 ya uchakataji, ghala sita (6), chumba cha ubaridi na miundombinu ya umwagiliaji 16 imewezeshwa na Benki ya TADB. Aidha, TADB imenunua matrekta 23 na *combine harvester* nne (4), imetoa mikopo ya

pembejeo kwenye miradi 39 ya kilimo na kuwajengea uwezo kuhusu elimu ya fedha na mikopo wakulima wadogo 3,686 na vikundi 47 vya wanawake na vijana katika mikoa 13 ili kuwawezesha kuongeza uzalishaji na tija ya mazao.

4.4.5 Kuziwezesha Maabara za Serikali na Sekta Binafsi kufikia Viwango vya Ubora Unaotakiwa Kimataifa

233. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia TPHPA ilipanga kuendelea kuimarisha maabara ya afya ya mimea; kukamilisha usimikaji wa mashine na kununua vitendanishi vya kituo cha udhibiti wa visumbufu vya mimea kibaiolojia (National Biological Control Unit). Vilevile, Wizara kupitia TOSCI ilipanga kufanya upanuzi wa maabara kuu ya mbegu ya Taifa; kujenga maabara katika ofisi za kanda; kukarabati maabara ya mbegu ya kanda ya kaskazini; na kukamilisha ujenzi wa maabara kuu ya kilimo Mtumba.

234. ***Mheshimiwa Spika,*** ili kufungua masoko ya kimataifa nchi lazima iwe na maabara zenye viwango vinavyotambulika kimataifa. Wizara imewezesha upatikanaji wa cheti cha ithibati na ubora wa kimataifa wa maabara ya udongo na mimea ya TRIT yenye Na. ISO/ICE 17025:2017; ujenzi wa Maabara Kuu ya Kilimo iliyopo Mtumba katika Mkoa wa Dodoma umefikia asilimia 98. Kukamilika kwa maabara hizo kutasaidia kuimarisha ubora wa mbegu na mazao ya kilimo; na Wizara kupitia TPHPA imenunua mashine mpya tano (5) za kisasa za maabara (GC MS/MS -2, GC -1 na HPLC – 2) kwa ajili ya kuthibitisha ubora wa viuatilifu ili kudhibiti na kuratibu biashara ya viuatilifu nchini.

235. ***Mheshimiwa Spika,*** ukarabati wa maabara kuu ya mbegu ya Taifa iliyopo Morogoro umefikia asilimia 20 upembuzi yakinifu na usanifu wa kina kwa ajili ukarabati wa maabara ya mbegu ya TOSCI kanda ya kaskazini iliyopo katika Mkoa wa Arusha unaendelea. Pia, cheti cha tathmini ya athari ya mazingira (Environmental Impact Assessment - EIA) kwa ajili ya ujenzi wa maabara ya mbegu katika ofisi ya kanda ya TOSCI iliyopo katika Mkoa wa Mwanza kimepatikana na taratibu za kuanza ujenzi zinaendelea.

4.5 Kuimarisha Maendeleo ya Ushirika

236. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Tume ya Maendeleo ya Ushirika katika mwaka 2024/2025 ilipanga kuwezesha uwekezaji katika mifumo ya kidijiti kwenye Vyama vya Ushirika na Mamlaka za Usimamizi; kuimarisha usimamizi na udhibiti wa Vyama vya Ushirika; kuwezesha Vyama vya Ushirika kujiendesha kibiashara na kuviwezesha kupata mitaji; na kuhamasisha ushirika kwenye sekta mbalimbali na makundi maalum. Utekelezaji wa mikakati hiyo ni kama ifuatavyo:-

4.5.1 Kuwezesha Uwekezaji katika mifumo ya Kidijiti kwenye Vyama vya Ushirika na Mamlaka za Usimamizi

237. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Tume ilipanga kuimarisha matumizi ya mifumo ya Kidijiti kwa kununua na kusambaza kompyuta mpakato 129; na kuwezesha Vyama vya Ushirika kupata mikopo yenye riba nafuu kwa ajili ya ununuzi wa mizani ya kidijiti 1,500 katika Vyama vya Ushirika wa mazao.

238. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, Wizara kupitia Tume imeendelea kuimarisha matumizi ya mifumo ya kidijiti katika kusimamia na kuendesha Vyama vya Ushirika ambapo imenunua na kusambaza kompyuta mpakato 64 kwa Maafisa Ushirika. Vilevile, Tume kwa kushirikiana na CRDB Foundation imewezesha Vyama vya Ushirika vya msingi 992 kupata mikopo yenye riba nafuu yenye thamani ya Shilingi Bilioni 13.268. Kiasi hicho, kimewezesha Vyama hivyo kununua mizani ya kidijiti 3,760. Aidha, Vyama hivyo vinajishughulisha na mazao ya korosho, ufuta, mbaazi, soya na kahawa kwenye mikoa ya Mtwara, Lindi, Pwani, Ruvuma na Kagera.

4.5.2 Kuimarisha Usimamizi na Udhibiti wa Vyama vya Ushirika

239. ***Mheshimiwa Spika,*** Tume ilipanga kufanya ukaguzi wa mara kwa mara kwa Vyama vya Ushirika 5,482; COASCO kukagua Vyama vya Ushirika 5,000; Tume kukagua sifa za watendaji kwenye Vyama Vikuu na SACCOS 118 nchini; na kuratibu na kusimamia taratibu zote za ajira katika Vyama vya Ushirika ili kuhakikisha vyama vinapata watendaji wenye sifa stahiki.

240. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, Wizara kupitia Tume imekagua (Inspection) Vyama vya Ushirika 3,415 sawa na asilimia 62.3 ya lengo la kukagua vyama 5,482. Ukaguzi huo umebaini kuwa baadhi ya viongozi hawazingatii miongozo inayotolewa na Mrajis, hivyo Tume imetoa mafunzo kwa viongozi kuhusu uongozi bora.

241. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2023/2024, COASCO imekagua (Audit) Vyama vya Ushirika 4,760 sawa na asilimia 95.2 ya lengo la kukagua Vyama 5,000. Kati ya vyama vilivyokaguliwa, vyama 631 vimepata hati safi, vyama 2,871 vimepata hati zenye shaka, vyama 263 vimepata hati isiyoridhisha na vyama 995 vimepata hati mbaya. Ukaguzi huo, umebaini vyama 1,258 kushindwa kuandika vitabu vya hesabu kwa usahihi. Hatua zilizochukuliwa baada ya ukaguzi huo ni kutoa mafunzo kuhusu uongozi, uandaaji wa hesabu na uandishi wa vitabu vya hesabu.

242. ***Mheshimiwa Spika,*** Tume imefanya ukaguzi katika Vyama Vikuu 44, miradi ya pamoja 15 na SACCOS Daraja B 113 ambapo jumla ya watendaji 118 walibainika kutokuwa na sifa stahiki. Kati ya hao, watendaji 62 ni kutoka SACCOS Daraja B na watendaji 56 ni kutoka Vyama Vikuu na miradi ya pamoja. Aidha, Tume imetoa maelekezo kwa Vyama vyenye watumishi wasiokuwa na sifa kuchukua hatua kwa mujibu wa Sheria. Pia, Tume imeendelea kusimamia taratibu za ajira katika vyama ili kuhakikisha vyama vinaajiri watendaji wenye sifa ambapo watendaji 89 wameajiriwa.

4.5.3 Kuhamasisha Vyama vya Ushirika kujiendesha kibiashara na kuviwezesha kupata Mitaji

243. ***Mheshimiwa Spika,*** Tume ilipanga kukamilisha kuanzisha Benki ya Ushirika Tanzania; kufungua matawi matatu (3) ya Benki hiyo katika mikoa ya Dodoma, Mtwara na Kilimanjaro; kutoa elimu kwa vyama kuhusu umuhimu wa mfuko wa Kinga za Akiba na Amana za SACCOS; na kufungua akaunti maalum itakayotumika kukusanya fedha za Mfuko.

244. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa, Wizara kupitia Tume imeanzisha Benki ya Ushirika Tanzania ambayo imezinduliwa na Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania tarehe 28 Aprili 2025. Benki hiyo imeanza na mtaji wa Shilingi Bilioni 58, kufungua matawi manne (4) katika mikoa ya Dodoma, Tabora, Mtwara na Kilimanjaro na kusajili Vyama Vikuu vya Ushirika 58 kuwa mawakala.

245. ***Mheshimiwa Spika***, Tume imehamasisha Vyama vya Ushirika kuongeza uwekezaji hadi kufikia Shilingi Bilioni 13.2 katika Benki hiyo sawa na asilimia 22.76. Pia, imeanzisha dirisha maalum la *guarantee Scheme* na *equity fund*. Vilevile, hati ya makubaliano kati ya Benki ya Ushirika Tanzania na AGITF imesainiwa na kuwezesha kufungua akaunti ya dhamana kwenye benki hiyo. Aidha, Tume imetoa mafunzo kuhusu umuhimu wa Mfuko wa Kinga za Akiba na Amana za SACCOS kwa viongozi 24 na watendaji 37.

Jengo la Makao Makuu ya Benki ya Ushirika Tanzania lililopo katika Mkoa wa Dodoma.

Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania akizindua Benki ya Ushirika Tanzania katika Mkoa wa Dodoma.

246. ***Mheshimiwa Spika,*** pia, Tume ilipanga kuimarisha mifumo rasmi na jumuishi ya biashara na masoko kwa mazao; kuhamasisha Vyama vya Ushirika kuwa Mawakala wa kusambaza mbolea kwa mpango wa ruzuku; kuratibu na kusimamia Vyama Vikuu kujenga viwanda vya kuchakata mazao ya kilimo; kufufua viwanda vya kuchambua pamba na kukamua mafuta vya Manawa na Mhunze; na kuratibu utambuzi na uthaminishaji wa mali za vyama vya ushirika na kutafuta wawekezaji wa kimkakati.

247. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa, Tume kwa kushirikiana na wadau imeendelea kuratibu na kusimamia mauzo ya mazao ya wakulima kupitia mifumo rasmi na jumuishi ya biashara na masoko. Hadi Aprili 2025, tani

2,225,397.56 za mazao zenye thamani ya Shilingi Trilioni 4.225 zimekusanywa kupitia Ushirika na kuuzwa kwa mfumo rasmi ikilinganishwa na tani 1,643,318.00 zilizouzwa kwa thamani ya Shilingi Trilioni 1.977 mwaka 2023/2024.

248. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kuhamasisha Vyama vya Ushirika kuuza mazao na bidhaa zinazozalishwa na Vyama hivyo nje ya nchi, Tume imewezesha Vyama vya Ushirika vya Kahawa kuuza nje ya nchi kahawa aina ya Arabika na Robusta tani 15,851.561 zenye thamani ya Dola za Marekani 73,678,065.68 katika nchi za Ufaransa, Ujerumani, Italia na Ubeligiji. Vilevile, Vyama vya Ushirika vya Pamba vimechakata na kuuza marobota ya pamba 29,161 yenye thamani ya Shilingi Bilioni 4.61 katika nchi za India na China. Vyama vilivyouza marobota hayo ni KACU Ltd, CCU Ltd, MBCU Ltd na SIMCU Ltd.

249. ***Mheshimiwa Spika,*** Tume imeunganisha Vyama vya Ushirika 52 na wafanyabiashara kutoka nchi za India, Falme za Kiarabu, China na Ubeligiji ikiwa ni sehemu ya utekelezaji wa mpango wa utafutaji wa masoko mapya kwa ajili ya kuuza mazao na bidhaa moja kwa moja. Vilevile, ili kurahisisha usambazaji wa mbolea, Vyama vya Ushirika 720 vimehamasishwa na kuwa mawakala wa usambazaji wa mbolea kwa wakulima kwa mpango wa ruzuku.

250. ***Mheshimiwa Spika,*** hatua hiyo, imewezesha kununua na kusambaza mbolea ya ruzuku yenye thamani ya Shilingi Bilioni 4.3 kwa wakulima. Vyama vya Ushirika vilivyosambaza mbolea hiyo ni pamoja na IFCU Ltd, WAMCU Ltd, RIVACU Ltd, GCU Ltd, CCU Ltd,

MBCU Ltd na TANCOOPs Ltd vilivyopo katika mikoa ya Shinyanga, Geita, Singida, Manyara, Mara na Iringa.

251. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Tume imeratibu Vyama Vikuu vya Ushirika kujenga viwanda vitano (5) vya kuchakata mazao ya wakulima. Viwanda hivyo ni pamoja na kiwanda cha WAMACU Ltd kwa ajili ya kukoboa kahawa (Mara), kiwanda cha TANECU kwa ajili ya kubangua Korosho (Mtwara), kiwanda cha RUNALI kwa ajili ya kukamua mafuta ya alizeti na ufuta (Lindi), kiwanda cha CHUTCU Ltd kwa ajili ya kukoboa mahindi ya wakulima (Mbeya) na kiwanda cha WETCU Ltd kwa ajili ya kukoboa na kusaga nafaka za wakulima (Tabora).

252. ***Mheshimiwa Spika,*** Tume kwa kushirikiana na Chama Kikuu cha Ushirika Nyanza na Ofisi ya Mkuu wa Mkoa wa Mwanza, inaendelea kuratibu mpango wa ufufuaji wa Kiwanda cha kuchambua pamba na kukamua mafuta cha Manawa kinachomilikiwa na Chama Kikuu cha Ushirika Nyanza. Vilevile, Chama Kikuu cha Ushirika Chato (CCU) kinaendelea na taratibu za kufufua kiwanda cha kukamua mafuta ya pamba. Pia, Tume kwa kushirikiana na Bodi ya Pamba Tanzania na Wizara ya Viwanda na Biashara inaendelea kufanya tathmini ya gharama za ufufuaji wa kiwanda cha kuchambua pamba kinachomilikiwa na Chama kikuu cha Ushirika SHIRECU Ltd.

253. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, Tume imeratibu utambuzi na uthaminishaji wa mali 4,348 za Vyama vya Ushirika 673 zenye thamani ya soko ya Shilingi Trilioni 1.318 na kuingizwa kwenye Mfumo wa Usimamizi wa Vyama vya Ushirika (MUVU). Aidha,

utambuzi na uthaminishaji wa mali za Vyama vya Ushirika unaendelea.

4.5.4 Kuhamasisha Ushirika kwenye sekta mbalimbali na makundi maalum

254. ***Mheshimiwa Spika,*** Tume ilipanga kuhamasisha vikundi 520 vinavyotekeleza shughuli mbalimbali za kiuchumi katika sekta za kilimo, mifugo, uvuvi, madini, viwanda na fedha pamoja na wanawake, vijana na watu wenye ulemavu 20,000 ili kujiunga na kuanzisha Vyama vya Ushirika. Vilevile, Tume kwa kushirikiana na wadau ilipanga kuunganisha vyama vipya vya ushirika wa mbogamboga na masoko na kuwajengea uwezo viongozi na wanachama wa Vyama hivyo kuhusu uendeshaji wa Vyama vya Ushirika na kuendelea kuhamasisha uanzishaji wa Vyama vya Ushirika vya mazao ya bustani (Horticulture).

255. ***Mheshimiwa Spika***, ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, Wizara kupitia Tume imehamasisha vikundi 415 vya makundi maalum na kuanzisha Vyama vya Ushirika 49 vyenye wanachama 4,177. Kati ya vyama vilivyoanzishwa, 32 ni vyama vya vijana na 17 ni vyama vya wanawake. Vilevile, Tume kwa kushirikiana na wadau zikiwemo Bodi za Mazao, TMX, WRRB na Sekretarieti za Mikoa na Serikali za Mitaa, imeendelea kuratibu mauzo ya mazao ya wakulima kwa njia ya kidijiti kupitia Vyama vya Ushirika vikiwemo vya mazao ya bustani. Aidha, mafunzo rejea kuhusu taratibu za uendeshaji wa vyama yametolewa kwa watendaji wa vyama 1,256 katika mikoa ya Pwani (112), Lindi (475), Mtwara (457), Ruvuma (140) na Dodoma (72).

4.6 Kuimarisha Matumizi ya Mifumo ya TEHAMA katika Uendelezaji wa Sekta ya Kilimo

256. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2024/2025 imeendelea kuimarisha matumizi ya mifumo ya TEHAMA katika Sekta ya Kilimo kwa kutekeleza mikakati ifuatayo:-

4.6.1 Kuimarisha Mifumo ya Kidijiti itakayowezesha Upatikanaji wa Taarifa Sahihi kwa Wakati

257. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2024/2025 ilipanga kuunganisha mifumo ya ndani ya Wizara na taasisi zake ili kuwa na mfumo mmoja ambao utaweza kusomana na mifumo ya nje ya Wizara ikiwemo mifumo ya NBS, Benki Kuu na TRA.

258. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, Wizara imeunda mfumo jumuishi (e – Kilimo) unaounganisha mifumo ya ndani na Taasisi zake katika maeneo mbalimbali yakiwemo, usajili wa wakulima, huduma za ugani, utoaji wa vibali na leseni za kilimo, usimamizi wa miradi, usimamizi wa mbolea na usimamizi wa Vyama vya Ushirika.

259. ***Mheshimiwa Spika***, mfumo huo umeunganishwa na mifumo mingine ya Serikali ambayo ina muingiliano katika kufanikisha huduma za kilimo ikiwemo *Government Electronic Payment Gateway* - GePG, *Business Registrations* and *Licensing Agency* - BRELA, *National Idenfitification Authority* – NIDA, *Tanzania Revenue Authority* - TRA-TANCIS, *Human Capital Management Information Systems* – HCMIS (e – Watumishi) na *Government Mobile Platform* - mGOV. Aidha,

uungasnishaji wa mfumo (e-Kilimo), TRA-TIN na *Tanzania Meteorological Authority* - TMA upo katika hatua ya kusaini mikataba ya kubadilishana taarifa.

4.6.2 Kuwekeza kwenye Matumizi ya Mifumo ya Kidijiti katika Sekta ya Kilimo

260. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2024/2025 ilipanga kutoa mafunzo kuhusu matumizi ya mifumo ya kidijiti kwa wadau wa kilimo; kujenga miundombinu ya kisasa ya kidijiti; kuwawezesha vijana na wanawake kutumia elimu ya uvumbuzi katika kilimo na kusaidia kukuza teknolojia mpya za kilimo; na kujenga kituo cha ubunifu wa teknolojia katika Mkoa wa Dodoma na kuweka teknolojia wezeshi.

261. ***Mheshimiwa Spika*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, Wizara imetoa mafunzo kuhusu matumizi ya mifumo ya kidijiti kwa watumishi 500 wa Wizara ya kilimo na Taasisi zake. Aidha, mafunzo hayo yanaendelea kutolewa kwa wadau wengine. Vilevile, ujenzi wa miundombinu ya kisasa ya kidijiti kwa ajili ya uendelezaji wa kilimo kwa kutumia teknolojia za *Internet of Things* (IoT), Akili Mnemba (AI), vitambuzi visivyotumia waya (Sensor) na uchambuzi wa taarifa umefikia asilimia 50. Pia, ujenzi na uwekaji wa teknolojia wezeshi katika kituo cha ubunifu wa teknolojia kilichopo Mkoa wa Dodoma umefikia asilimia 20.

MAENEO MENGINE MUHIMU YALIYOTEKELEZWA NA WIZARA

i. Kupitia Sera, Sheria za Kilimo, Makubaliano na Miongozo ya Uendeshaji wa Shughuli za Kilimo

262. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2024/2025, ilipanga kuendelea na maboresho ya Sheria ya Vyama vya Ushirika Na.6 ya Mwaka 2013; kukamilisha uanzishaji wa Mpango Kabambe wa Mageuzi ya Kilimo - 2050 (Agricultural Transformation Master Plan – 2050); kuhamasisha matumizi ya zana bora za kilimo; usimamizi wa kilimo cha mkataba; na kuanzisha *compact* ambayo itasainiwa na wadau wa maendeleo ambao watatakiwa kutekeleza miradi ya vipaumbele vya Wizara.

263. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, Wizara imekamilisha kuandaa Mpango Kabambe wa Mageuzi ya Kilimo wa mwaka - 2050 ambao unatoa dira ya kilimo kwa kipindi cha muda mfupi, kati na mrefu; imefanya marekebisho ya Sheria ya Sukari Na.6 ya mwaka 2001 kupitia Sheria ya fedha ya mwaka 2024 na kuipa NFRA mamlaka ya kununua na kuhifadhi sukari kisheria. Vilevile, imefanya marekebisho ya Sheria ya Tasnia ya Korosho Na.18 ya mwaka 2009 kupitia sheria ya fedha ya mwaka 2024 na kuwezesha asilimia 100 ya mapato yanayotokana na mauzo ya korosho ghafi (export levy) kwenda Bodi ya Korosho Tanzania.

264. ***Mheshimiwa Spika***, vilevile, marekebisho ya Sheria ya Vyama vya Ushirika Na.6 ya Mwaka 2013 yamekamilika na kutangazwa kwenye Gazeti la Serikali

Na.11 la tarehe 14 Machi, 2025. Marekebisho hayo yamempa Mrajis mamlaka ya kuchukua hatua za haraka anapoona ubadhilifu mara baada ya kupokea taarifa ya ukaguzi. Aidha, marekebisho ya Sheria ya Tasnia ya Pamba yamepitishwa na Bunge tarehe 29 Januari, 2025 ili kuimarisha usimamizi na usahihi katika takwimu za ununuzi wa pamba, ubora wa pamba inayouzwa ndani na nje ya nchi na kuimarisha upatikanaji wa mbegu za pamba.

265. ***Mheshimiwa Spika,*** pia, marekebisho ya Sheria ya Umwagiliaji yamefanyika ambapo ofisi za umwagiliaji za Wilaya zimetambuliwa rasmi kisheria. Aidha, Vyama vya Umwagiliaji vimepewa hadhi kisheria kuwa *corporate bodies* ambapo pamoja na mambo mengine vimepewa uwezo wa kumiliki mali, kununua na kuuza kisheria.

266. ***Mheshimiwa Spika,*** mapendekezo ya marekebisho ya Sheria ya Tasnia ya Chai, Sura ya 275 kwa ajili ya kuunganisha Wakala wa Wakulima Wadogo wa Chai Tanzania na Bodi ya Chai Tanzania kuwa Taasisi moja (Bodi ya Chai Tanzania) yameidhinishwa na Baraza la Mawaziri. Aidha, uandishi wa marekebisho ya Sheria unakamilishwa na Ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali.

267. ***Mheshimiwa Spika,*** taratibu za kuunganisha Taasisi za utafiti za kahawa, chai na tumbaku kuwa sehemu ya muundo wa TARI zinaendelea. Pia, taratibu za kufuta Bodi ya Pareto Tanzania na majukumu yake kuhamishiwa COPRA zinaendelea.

ii. Kuongeza Matumizi ya Teknolojia na Mbinu za Kilimo Kinachohimili Mabadiliko ya Tabianchi na Uhifadhi wa Mazingira

268. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2024/2025, ilipanga kuendelea kutekeleza Mkakati wa Kitaifa wa Mazingira katika Sekta ya Kilimo; kufanya tathmini ya athari za mazingira na jamii kwenye mashamba makubwa 10 yaliyo kwenye programu ya BBT; kuendelea na uhamasishaji wa kilimo chenye kutunza mazingira kwenye mashamba ya BBT; kusambaza Mkakati wa Kilimo Ikolojia Hai kwa njia ya mafunzo kwa Maafisa Ugani 120 katika Halmashauri 30; kupitia TARI kutafiti teknolojia za utunzaji wa mazingira: na tafiti ambazo zitazalisha teknolojia zinazostahimili mabadiliko ya tabianchi.

269. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, jumla ya miti 10,000 imepandwa kwenye shamba la BBT la Chinangali ili kuhifadhi mazingira katika mashamba ya programu ya BBT. Vilevile, mafunzo kuhusu matumizi ya teknolojia, mbinu za kilimo kinachohimili mabadiliko ya tabianchi na uhifadhi wa mazingira yametolewa kwa wakulima na Maafisa Ugani 368 katika Halmashauri za Manyoni, Singida, Ikungi, Iramba, Uyui, Nzega na Igunga.

270. ***Mheshimiwa Spika,*** vilevile, mpango wa udhibiti husishi wa visumbufu vya mazao (Intergrated Pest Management Plan) umeandaliwa kwa lengo la kudhibiti visumbufu vya mazao katika mnyororo wa thamani wa mazao ya alizeti, ngano na mpunga; na Mpango wa Utunzaji Mazingira na Jamii (Environmental and Social Management Plan) umeandaliwa ili

kuhakikisha utekelezaji wa mradi wa TAISP unafuata sera, sheria, miongozo, taratibu na kanuni za utunzaji wa mazingira.

iii. Jinsia

271. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2024/2025 ilipanga kuhakikisha uzingatiaji wa masuala ya jinsia katika kilimo cha mazao kwa kuwezesha uandaaji wa Mpango Kazi wa Kijinsia (Gender Action Plan) ambao utatekelezwa na Mradi wa TAISP; kuhakikisha kuwa masuala ya kijinsia yanazingatiwa katika utoaji wa pembejeo za kilimo ikiwemo utoaji wa ruzuku ya mbegu na mbolea; kutoa mafunzo kupitia vikundi vya wakulima katika mashamba darasa ya mradi; na kupitia programu na miradi ya BBT, AFDP, TANIPAC na TFSRP ilipanga kutekeleza shughuli zake kwa kuzingatia masuala ya jinsia.

272. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa hadi Aprili 2025, Wizara kupitia Mradi wa TAISP imetathmini masuala ya kijinsia katika mikoa 14 na kuandaa Mpango Kazi wa Kijinsia (Gender Action Plan). Vilevile, utoaji wa ruzuku ya mbolea na mbegu umezingatia masuala ya jinsia ambapo wanaume 1,365,133 na wanawake 805,363 wamenufaika kupitia mpango huo. Pia, mafunzo kuhusu jinsia katika sekta ya kilimo (mazao) yametolewa kwa wakulima 748 (KE - 335, 413 - ME) katika mikoa ya Dodoma, Kagera na Singida.

iv. VVU na UKIMWI

273. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2024/2025 ilipanga; kutoa huduma ya lishe na dawa kwa watumishi wanne (4) wanaoishi na VVU, UKIMWI na Magonjwa Sugu Yasiyoambukiza; kuratibu vikao vinne (4) vya waelimisha rika; Wizara kwa kushirikiana na Wizara yenye dhamana ya masuala ya afya kuendelea kutoa elimu ya VVU, UKIMWI na Magonjwa Sugu Yasiyoambukiza; na kuweka vifaa kinga katika majengo yote ya Wizara na Taasisi zake.

274. ***Mheshimiwa Spika,*** hadi Aprili 2025, Wizara imetoa huduma ya lishe na dawa kwa watumishi tisa (9) wanaoishi na VVU, UKIMWI na Magonjwa Sugu Yasiyoambukiza. Vilevile, imeratibu vikao vinne (4) vya waelimisha rika. Aidha, Wizara kwa kushirikiana na Wizara yenye dhamana ya masuala ya afya imeendelea kutoa elimu ya VVU, UKIMWI na Magonjwa Sugu Yasiyoambukiza kwa watumishi pamoja na vijana wa BBT.

275. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara imeendelea kuweka vifaa kinga katika majengo yote ya Wizara na Taasisi zake; na imeendelea kuhamasisha watumishi kushiriki katika michezo mbalimbali.

5 MPANGO NA BAJETI YA MWAKA 2025/2026

276. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara ya Kilimo inawasilisha Mpango na Bajeti ya mwaka 2025/2026 wakati Taifa linaelekea kwenye Uchaguzi Mkuu na uzinduzi wa Mpango wa Maendeleo wa Miaka 25. Mpango huu wa bajeti umezingatia Dira ya Maendeleo ya Taifa (2025); Mpango wa Maendeleo wa Taifa wa

Miaka Mitano Awamu ya Tatu (2021/2022 – 2025/2026); Ilani ya Chama Cha Mapinduzi kwa ajili ya Uchaguzi Mkuu wa Mwaka 2020; Sera ya Taifa ya Kilimo ya Mwaka 2013; Sera ya Taifa ya Umwagiliaji ya Mwaka 2010; na Sera ya Maendeleo ya Ushirika ya Mwaka 2002.).

277. ***Mheshimiwa Spika,*** mpango umezingatia Malengo Endelevu ya Maendeleo (SDGs); Mpango Kabambe wa Mageuzi ya Kilimo wa Mwaka 2050 (Tanzania Agriculture Master Plan 2050); Mkakati wa Ukuzaji wa Sekta ya Kilimo (Ajenda 10/30 Investment Roadmap); Mkakati wa Kuongeza Fedha za Kigeni 2023/2024 - 2027/2028; Azimio la Kampala kuhusu Programu ya Kuendeleza Kilimo Barani Afrika (CAADP 2026 – 2035); Mwongozo na Mpango wa Bajeti wa Mwaka 2025/2026; Maoni na ushauri wa Kamati za Kudumu za Bunge; Maoni ya Baraza la Rais la Ushauri wa Usalama wa Chakula na Kilimo, wadau wa maendeleo na masuala mtambuka ya jinsia, mazingira, lishe, mabadiliko ya tabianchi, vijana, kutokomeza ajira kwa watoto katika Sekta ya Kilimo, VVU na UKIMWI.

278. ***Mheshimiwa Spika,*** utekelezaji wa Mpango na Bajeti ya mwaka 2025/2026 utazingatia Mpango Kabambe wa Mageuzi ya Kilimo wa Mwaka 2050 (Tanzania Agriculture Master Plan 2050).

279. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2025/2026, Wizara itaendelea kutekeleza vipaumbele sita (6) kwa kuendelea na utekelezaji wa miradi iliyoanza mwaka 2022/2023, 2023/2024 na 2024/2025 na kuanza miradi mipya. Miradi hiyo inajumuisha miradi ya umwagiliaji, vituo vya zana za kilimo, upatikanaji wa pembejeo za kilimo, uhifadhi, uongezaji thamani,

uanzishaji wa mashamba makubwa ya pamoja, uzalishaji, ujenzi wa masoko, utafiti, huduma za ugani na utoaji wa ruzuku ya pembejeo za kilimo.

280. ***Mheshimiwa Spika,*** utekelezaji wa miradi hiyo katika bajeti ya mwaka 2025/2026 unalenga kuongeza ukuaji wa sekta ya kilimo kwa upande wa mazao kufikia asilimia 5; kuongeza uzalishaji wa mazao ya kimkakati kutoka tani 1,451,694.11 hadi tani 2,275,000; utoshelevu wa chakula kwa asilimia 130; thamani ya mauzo ya mazao ya kilimo nje ya nchi kufikia takriban Dola za Marekani Bilioni 4; na kuongeza eneo la umwagiliaji kufikia hekta 1,200,000.

281. ***Mheshimiwa Spika***, malengo hayo yatafikiwa kwa kutekeleza vipaumbele sita (6) na mikakati 30 kama ifuatavyo:-

i. Kuongeza Tija na Uzalishaji;

Mikakati:-

a) Utafiti wa mbegu;

b) Uzalishaji na usambazaji wa mbegu bora na miche na kutoa ruzuku ya mbegu bora na miche kwa baadhi ya mazao;

c) Uwekezaji kwenye utoaji wa ruzuku ya mbolea na viuatilifu;

d) Usajili wa wakulima na urasimishaji wa shughuli za kilimo;

e) Kuweka kwenye ujuzi kwa wataalam wa ndani;

f) Uwekezaji kwenye huduma za ugani;

g) Kupima afya ya udongo kwa wakulima wadogo na wakubwa;

h) Uendelezaji wa kilimo cha umwagiliaji;

i) Kuendeleza Kanda za kilimo na uzalishaji; na

j) Uanzishaji wa Vituo vya kutoa Huduma na Ununuzi wa Zana za Kilimo.

ii. Kuchangia kuongeza ajira zenye staha na ushiriki wa vijana na wanawake kwenye kilimo (Contribute an increase on Decent Jobs and Enhancing Youth and Women Participation in Agriculture Sector)

Mikakati:-

a) Kuwezesha upatikanaji wa ardhi ya kilimo na uanzishaji wa mashamba makubwa ya pamoja;

b) Kuwezesha uendelezaji wa programu ya BBT ngazi ya Halmashauri;

c) Kuwezesha ujenzi wa miuondombinu ya umwagiliaji kwa wakulima wadogo (BBT visima);

d) Kuwezesha upatikanaji wa mikopo kwa vijana na wanawake (BBT mitaji);

e) Kuwezesha vijana na wanawake kuzalisha miche (BBT miche);

f) Kuwezesha vijana na wanawake kuongeza thamani ya mazao; na

g) Kuwezesha vijana na wanawake kutoa huduma za ugani (BBT Ugani).

iii. **Kuimarisha Usalama wa Chakula na Lishe (To Improve Food and Nutrition Security);**

Mikakati:-

a) Uwekezaji kwenye miundombinu ya uhifadhi kuweza kufikia uwezo wa kuhifadhi tani 3,000,000 ifikapo mwaka 2030;

b) Kuiongezea NFRA uwezo wa kununua mazao ya wakulima ili kuongeza hifadhi ya chakula; na

c) Kuhamasisha matumizi ya mazao yaliyoongezewa virutubishi ndani ya nchi ili kukabiliana na matatizo ya lishe nchini.

iv. **Kuimarisha upatikanaji wa masoko, mitaji na mauzo ya mazao nje ya nchi (Strengthen access to market, agriculture financing and crop exports);**

Mikakati:-

a) Kujenga miundombinu ya masoko ya mazao ya kilimo kwa ajili ya wakulima katika Halmashauri mbalimbali;

b) Kuimarisha uongezaji thamani kwa kushirikisha Sekta Binafsi;

c) Kuongeza mauzo ya mazao ya kilimo ndani na nje ya nchi;

d) Kuimarisha upatikanaji wa mitaji; na

e) Kuziwezesha maabara za Serikali na Sekta Binafsi kufikia viwango vya ubora unaotakiwa kimataifa.

v. Kuimarisha Maendeleo ya Ushirika (Strengthening Cooperative Development)

Mikakati:-

a) Kuimarisha usimamizi na udhibiti wa Vyama vya Ushirika;

b) Kuwezesha Vyama vya Ushirika kujiendesha kibiashara na kuvisaidia kupata mitaji; na

c) Kuhamasisha Ushirika kwenye Sekta mbalimbali na makundi maalum.

vi. Kuimarisha Matumizi ya Mifumo ya TEHAMA katika Uendelezaji wa Sekta ya Kilimo (Agriculture Digitalization)

Mikakati:-

a) Kuimarisha mifumo ya kidigiti itakayowezesha upatikanaji wa taarifa sahihi kwa wakati; na

b) Kuwekeza kwenye matumizi ya mifumo ya kidigiti katika Sekta ya Kilimo.

KAZI ZITAKAZOTEKELEZWA KWA KUZINGATIA MIKAKATI YA VIPAUMBELE VYA MWAKA 2025/2026

5.1 Kuongeza Tija na Uzalishaji

5.1.1 Utafiti wa mbegu

282. ***Mheshimiwa Spika***, katika kuendeleza teknolojia za kilimo, Wizara kupitia TARI katika mwaka 2025/2026 itaendelea na utafiti wa mbegu aina 56 za mazao ya kimkakati ya nafaka, jamii ya mikunde na mafuta kwa lengo la kugundua mbegu mpya za mazao hayo. Vilevile, itatafiti teknolojia za afya ya udongo zinazohusu ufanisi wa kiasi na muda wa uwekaji wa mbolea ya Nitrojeni (mpunga), ubora wa udongo

(tende), matumizi ya mbolea ya POLY4 (miwa), matumizi ya aina za mbolea katika zao la alizeti na kilimo mseto cha alizeti na karanga, matumizi ya mbolea mchanganyiko kwenye mazao ya maharage, mpunga, mahindi, mtama na ngano. Kukamilika kwa tafiti hizo kutawezesha mapendekezo ya matumizi sahihi ya mbolea.

283. ***Mheshimiwa Spika,*** TARI itatafiti kiwango sahihi cha uwekaji wa mbolea ya kupandia na kukuzia kwa tumbaku ya mvuke katika maeneo yanayolima tumbaku nchini. Aidha, itaendelea kufanya utafiti wa kutambua gharama za uzalishaji wa tumbaku zinazokaushwa kwa mvuke, moshi, hewa na jua. Aidha, TARI itatoa mafunzo kuhusu kurejesha afya ya udongo iliyoathirika na tindikali kwa wakulima 600 katika mikoa ya Songwe (Mbozi) na Iringa (Kilolo).

284. ***Mheshimiwa Spika,*** TARI itaendelea na utafiti wa magonjwa ya fungashada – BBTV katika zao la migomba, *cashew leaf and nut blight*, ubwiri unga na mnyauko fusari katika zao la korosho ili kudhibiti magonjwa hayo. Aidha, itaendelea na utafiti wa funza wa vitumba na chawa jani katika zao la pamba; *thrips* kwenye zao la miwa; na tafiti za viuatilifu vya visumbufu vya mimea katika zao la mtama ili kuimarisha udhibiti wa visumbufu katika mazao hayo.

285. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kuimarisha kilimo cha chai nchini, TARI itafanya utafiti wa miti ya kivuli kwa lengo la kupata aina bora ya miti ya kivuli na mfumo bora wa upandaji miti hiyo katika mashamba ya chai ili kukabiliana na athari za mabadiliko ya tabianchi.

286. ***Mheshimiwa Spika***, TARI imepanga kutafiti teknolojia saba (7) za kuongeza thamani ya mazao ya mtama, uwele, muhogo, soya na mazao jamii ya mikunde zitakazowezesha kupunguza upotevu wa mazao baada ya kuvuna na kuongeza ushindani wa mazao yanayozalishwa nchini katika soko la kimataifa. Vilevile, ili kuimarisha upatikanaji wa mbegu za asili, TARI itasafisha na kutunza aina 360 za mbegu za asili za mazao ya mpunga (62), ufuta (15), uwele (1), ulezi (6), choroko (10), kunde (15), migomba (91), korosho (85), viazi vitamu (48) pilipili manga (1), tango (1), mbaazi (15) na soya (10).

287. ***Mheshimiwa Spika***, TARI itakusanya na kutunza vinasaba 12,968 vya mazao ya mahindi (50), mpunga (474), ngano (4) maharage (17), pamba (604), viungo (6), alizeti (64), mtama (349), uwele (204), ulezi (243), choroko (43), kunde (2), miwa (150), mazao ya misitu (79), parachichi (6), chikichi (92), migomba (180), korosho (10,000), zabibu (26), viazi vitamu (87), viazi lishe (6), muhogo (134), karanga (16), kakao (25), matunda (47) na mkonge (60). Aidha, itazalisha mbegu za mazao ya kimkakati tani 1,500 zikiwemo mbegu mama (tani 20.01), awali (tani 256.42), msingi (tani 378.81) na zilizothibitishwa (tani 844.76).

288. ***Mheshimiwa Spika***, ili kuimarisha uhifadhi wa mbegu za utafiti zinazozalishwa, TARI itaendelea na ujenzi wa ghala 11 zenye uwezo wa kuhifadhi tani 415 kila moja katika vituo vya TARI Tumbi - Tabora, TARI Selian - Arusha, TARI Hombolo - Dodoma, TARI Dakawa - Morogoro, TARI Naliendele - Mtwara, TARI Uyole - Mbeya, TARI Kifyulilo - Iringa, TARI Ifakara - Morogoro, TARI Ilonga - Morogoro, TARI Ukiriguru - Mwanza na TARI Maruku - Kagera.

289. ***Mheshimiwa Spika***, ili kuongeza uzalishaji wa miche, TARI itaendelea na ujenzi wa maabara za kuzalisha miche kwa njia ya chupa katika vituo vya TARI Tengeru na TARI Maruku. Aidha, katika kuimarisha udhibiti wa visumbufu vya mimea, TARI itaendelea na ujenzi wa maabara ya kudhibiti visumbufu vya mimea katika kituo cha TARI Naliendele.

290. ***Mheshimiwa Spika***, katika kulinda mashamba ya utafiti wa mbegu dhidi ya uvamizi, TARI itaendelea na ujenzi wa uzio katika mashamba ya utafiti wa mbegu katika vituo vya TARI Uyole, TARI Kifyulilo, TARI Dakawa, TARI Hombolo, TARI Maruku, TARI Ifakara, TARI Kihinga, TARI Mlingano, TARI Ukiriguru na TARI Tumbi. Vilevile, italipa fidia kwa wananchi watakaohamishwa katika kituo cha TARI Uyole ili kupisha ujenzi wa uzio. Pia, itahakikisha upatikanaji wa hatimiliki katika vituo 17 na mashamba ya majaribio 18.

291. ***Mheshimiwa Spika***, TARI itaendelea na ujenzi wa kituo cha *Bioscience* katika kituo cha TARI Ilonga Mkoa wa Morogoro kwa ajili ya kutoa huduma za kisasa za kisayansi katika utafiti wa mbegu, wadudu, magonjwa, uhimilivu wa athari za mabadiliko ya tabianchi, udongo, uhandisi wa kibaolojia (Bio - engineering) na kanzidata za taarifa za kibaolojia (Bioinformatics). Aidha, TARI itaendelea na ujenzi wa Benki ya mbegu katika kituo cha TARI Selian kwa ajili ya uhifadhi wa mbegu. Vilevile, TARI itaendelea na ujenzi wa Ofisi ya Makao Makuu (Njedengwa, Dodoma); kukamilisha ukarabati wa nyumba 49 za watumishi katika vituo vya TARI Ilonga (24), TARI Mlingano (15) na TARI Tumbi (10); na ukarabati wa ofisi nne (4) katika vituo vya TARI Ilonga (3) na Tumbi (1). Pia, TARI itajenga ofisi moja (1)

katika kituo cha TARI Hombolo na kununua vifaa vya Ofisi ya TARI Kihinga.

Mchoro unaonesha muonekano wa jengo la Benki ya Taifa ya Mbegu itakayojengwa katika Kituo cha TARI Selian - Arusha

292. ***Mheshimiwa Spika***, TARI itaendelea na ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji yenye jumla ya hekta 1,120.9 katika vituo vya TARI Selian (hekta 120), TARI Kihinga (hekta 150), TARI Ilonga (hekta 200), TARI Hombolo (hekta 70), TARI Uyole (hekta 120), Isimani (hekta (22), TARI Kibaha (hekta 20), TARI Maruku (hekta 32), TARI Tengeru (hekta 50), TARI Kifyulilo (hekta 26.5), TARI Dakawa (hekta 50), TARI Tumbi (hekta 60), TARI Naliendele (hekta 37), TARI Mikocheni (hekta 60), TARI Ifakara (hekta 36.4) TARI Ukiriguru (hekta 47) na TARI Mlingano (hekta 20).

293. ***Mheshimiwa Spika***, TARI itaendelea na ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji kwenye eneo lenye ukubwa wa hekta 1,000 katika vituo vya TARI Uyole (hekta 800) na TARI Ukiriguru (hekta 200). Kukamilika kwa ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji kutaiwezesha TARI kuendelea kuzalisha na kutafiti mbegu mwaka mzima. Pia, itatoa mafunzo kuhusu kanuni za kilimo bora na uongezaji thamani wa mazao ya zabibu na korosho kwa wakulima 800 na Maafisa Ugani 180 katika maeneo ya uzalishaji.

294. ***Mheshimiwa Spika***, Wizara kupitia TARI itaendelea na ujenzi wa nyumba tatu (3) za watumishi, jiko na hosteli katika Kituo cha Utafiti wa Kahawa cha Mwayaya (Buhigwe). Aidha, TARI itanunua mashine ya kukaanga kahawa yenye uwezo wa kukaanga kilo 60 kwa siku na kusimika kwenye maabara ya kutathmini ubora wa kahawa katika kituo hicho.

5.1.2 Uzalishaji na usambazaji wa mbegu na miche bora na kutoa ruzuku ya mbegu na miche bora kwa baadhi ya mazao

295. ***Mheshimiwa Spika***, mahitaji ya mbegu bora kwa mwaka ni tani 127,650. Katika mwaka 2025/2026, uzalishaji wa mbegu bora ndani ya nchi unatarajiwa kuongezeka kutoka tani 63,526.54 hadi tani 90,000. Kati ya mbegu zitakazozalishwa, ASA itazalisha tani 15,000 na tani 75,000 zitazalishwa na sekta binafsi. Aidha, upatikanaji wa mbegu bora nchini unatarajiwa kuongezeka kutoka tani 79,700.62 hadi tani 105,000.

296. ***Mheshimiwa Spika***, Wizara katika mwaka 2025/2026 imepanga kuendelea kutoa ruzuku ya mbegu bora kwenye mazao ya kimkakati ya alizeti tani

5,000 na mahindi tani 52,000. Aidha, katika kuimarisha uzalishaji wa mbegu bora, ASA itajenga na kusimika miundombinu ya umwagiliaji katika mashamba ya mbegu yenye ukubwa wa hekta 3,000 ya Namtumbo (hekta 1,000), Mbozi (hekta 500), Msimba (hekta 200), Kilimi (hekta 160), Arusha (hekta 240), Msungura (hekta 100) na Luhafwe (hekta 800). Vilevile, ASA itaendelea na ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji katika mashamba ya mbegu yenye ukubwa wa hekta 495 ya Kilimi (hekta 100), Mbozi (hekta 100), Arusha (hekta 100) na Msimba (hekta 195).

297. ***Mheshimiwa Spika***, ASA itafunga miundombinu ya umwagiliaji kwa njia ya matone katika kituo cha mauzo ya mbegu Njombe (hekta 0.4) na kiwanja cha maonesho ya Nanenane Morogoro (hekta 2.4). Pia, itakarabati miundombinu ya umwagiliaji kwenye eneo la hekta 568 katika shamba la mbegu Kilangali.

298. ***Mheshimiwa Spika***, ili kulinda mashamba ya mbegu dhidi ya uvamizi, ASA itaendelea na ujenzi wa uzio katika mashamba ya kuzalisha mbegu ya Mwele (km 14), Namtumbo (km 33.3), Kilangali (km 23) na Arusha (km 17). Vilevile, ASA itajenga uzio katika mashamba ya Mbozi (km 40), Dabaga (km 22), Msungura (km 5), Bugaga (km 10) na Luhafwe (km 13). Aidha, itajenga nyumba 29 za watumishi katika mashamba ya mbegu ya Namtumbo (3), Arusha (3), Bugaga (3), Kilangali (3), Mbozi (3), Msimba (3), Dabaga (3), Mwele (3) na Kilimi (5). Pia, itajenga ofisi moja (1), karakana katika shamba la mbegu la Kilimi na Kukarabati ofisi mbili (2) katika mashamba ya mbegu ya Mwele na Mbozi.

299. ***Mheshimiwa Spika***, ASA itajenga ghala mbili (2) zenye uwezo wa kuhifadhi mbegu jumla ya tani 2,500 katika shamba la BBT Ndogowe (tani 1,000) na shamba la mbegu la Arusha (tani 1,500). Vilevile, itanunua na kusimika mitambo minne (4) yenye uwezo wa kuchakata tani 16 za mbegu kwa saa katika mashamba ya mbegu ya Kilimi, Mwele, Arusha na Njombe na mashine moja (1) ya kukausha mbegu katika shamba la Kilimi.

300. ***Mheshimiwa Spika***, ASA itanunua magari matano (5) na lori moja (1) kwa ajili ya usimamizi wa mashamba na usambazaji wa mbegu na kukarabati nyumba za watumishi, karakana na jengo la kuanikia mbegu katika shamba la mbegu Msimba. Aidha, katika kuboresha afya ya udongo kwenye mashamba ya uzalishaji wa mbegu yaliyoathirika na tindikali, ASA itanunua chokaa mazao tani 1,000 na kutumia kwenye mashamba hayo.

301. ***Mheshimiwa Spika***, katika mwaka 2025/2026, Wizara kupitia Bodi za Mazao na Taasisi, itazalisha na kusambaza kupitia mpango wa ruzuku miche 64,183,900 ya mazao ya mkonge (miche 4,000,000), kahawa (miche 30,000,000), parachichi (miche 2,100,000), karafuu (miche 250,000), korosho (miche 10,000,000), nazi (miche 2,000,000), miembe (miche 16,000), zabibu (miche 550,000), chai (miche 2,350,000), migomba (miche 1,917,900), kakao (miche 1,000,000), chikichi (miche 10,000,000) na pingili za muhogo 4,361,600. Aidha, katika kuhakikisha ufanisi wa usambazaji wa miche kwa wakulima, Wizara itaandaa mfumo wa kidijiti utakaosaidia kufanya ufuatiliaji wa usambazaji na maendeleo ya miche iliyosambazwa.

302. ***Mheshimiwa Spika***, ili kuimarisha uthibiti wa ubora wa mbegu, TOSCI itakagua mashamba ya mbegu yenye ukubwa wa hekta 100 ili kuhakiki vigezo vinavyohitajika katika uzalishaji wa mbegu bora. Vilevile, itanunua mtambo wa kuchapisha lebo zinazotumika katika vifungashio vya mbegu na kutoa lebo 32,000,000 za mbegu bora.

303. ***Mheshimiwa Spika***, TOSCI itatoa mafunzo kwa wakaguzi wa mbegu 50 na wakaguzi wa mbegu walioidhinishwa (ASI's) 40 katika mikoa 25 ya Tanzania Bara. Pia, itaendelea na ukarabati wa ofisi za TOSCI Makao Makuu na ofisi za kanda kwa ajili ya kuongeza ufanisi, utendaji wa watumishi na kusogeza huduma kwa wadau wa mbegu.

5.1.3 Uwekezaji kwenye utoaji wa ruzuku ya mbolea na viuatilifu

a) Upatikanaji wa mbolea

304. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2025/2026, Wizara kupitia TFRA itaratibu upatikanaji wa tani 1,500,000 za mbolea na kuzisambaza kwa wakulima kwa mpango wa ruzuku. Vilevile, TFC itanunua na kusambaza mbolea tani 200,000 kwa ajili ya mazao ya chakula na kuanza mchakato wa kujenga kiwanda cha kuzalisha mbolea aina ya (Triple SuperPhosphate – TSP) katika Mkoa wa Songwe. Aidha, TFC itanunua mbolea tani 133,000 kwa ajili ya zao la tumbaku na tani 500 kwa ajili ya zao la chai. Pia, Wizara itanunua tani 200,000 za mbolea na chokaa mazao tani 50,000 katika viwanda vya ndani.

305. ***Mheshimiwa Spika,*** ili kuwezesha usambazaji wa mbolea, Wizara kupitia TFC itanunua malori matano (5) yenye uwezo kubeba tani 15 kila lori. Vilevile, katika kuimarisha uhifadhi wa mbolea, TFC itakamilisha ukarabati wa ghala tatu (3) za kuhifadhi mbolea zilizopo katika mikoa ya Mbeya, Njombe na Ruvuma. Pia, TFC itajenga kiwanda cha kuchakata mbolea kwa kushirikiana na Bodi ya Pamba Tanzania na SHIRECU.

306. ***Mheshimiwa Spika,*** TFC itakamilisha usimikaji wa mitambo ya kuchanganya mbolea (Bulk Blending Facilities) yenye uwezo wa kuchanganya tani 120 kwa saa na kuanzisha mradi wa kuchimba, kufungasha na kusambaza chokaa mazao katika eneo la Visiga Mkoa wa Pwani. Wizara itawezesha ruzuku maalum ya uzalishaji wa mbolea kwa viwanda vya ndani ya nchi na kuviwezesha kuzalisha tani 200,000 na tani 50,000 za chokaa mazao.

b) **Upatikanaji wa Viuatilifu na Udhibiti wa Visumbufu vya mazao na mimea**

307. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia TFC katika mwaka 2025/2026, itanunua na kusambaza viuatilifu vya pamba lita 1,000,000 na tumbaku lita 1,000,000 kwa ajili ya udhibiti wa visumbufu kwenye mazao hayo na kusambaza kwa wakulima kwa mpango wa ruzuku. Vilevile, kupitia TPHPA itanunua na kusambaza lita 125,500 za viuatilifu kwa ajili ya kudhibiti milipuko ya visumbufu vya mimea na mazao kwa mpango wa ruzuku. Viuatilifu hivyo vinahusisha lita 3,000 kudhibiti viuadudu, lita 100,000 kwa ajili ya kudhibiti vivutawadudu, lita 10,000 kwa ajili ya kudhibiti kwelea kwelea, lita 1,000 kwa ajili ya kudhibiti nzige, lita 9,000 kwa ajili ya kudhibiti

viwavijeshi vamizi na lita 2,500 kwa ajili ya kudhibiti nzi wa matunda na kilo 7,500 kwa ajili ya kudhibiti panya.

308. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kuimarisha udhibiti wa visumbufu vya mazao na mimea, Wizara itanunua ndege moja (1) na ndege nyuki 20 kwa ajili ya kunyunyizia viuatilifu. Vilevile, itaendelea kuimarisha matumizi ya njia za kibaolojia kwa kuzalisha wadudu rafiki na kusajili viuatilifu hai kwa ajili ya udhibiti wa wadudu waharibifu wa mazao. Aidha, itajenga Ofisi za TPHPA Makao Makuu ili kuongeza ufanisi kwa watumishi. Pia, TPHPA itakagua maduka 4,000 ya viuatilifu ili kukabiliana na uwepo wa viuatilifu bandia na chakavu nchini. Kadhalika, TPHPA itaanzisha vituo vya kilimo anga katika mikoa ya Mwanza, Dodoma na Mbeya.

5.1.4 Usajili wa Wakulima na Urasimishaji wa Shughuli za Kilimo

309. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2025/2026 itaendelea kurasimisha shughuli za kilimo kwa kusajili wakulima, wafanyabiashara wa mazao ya kilimo, watoa huduma za ugani, ghala na pembejeo za kilimo ili kuweka utaratibu utakaosimamia shughuli zote za wadau hao na kusajili wakulima wadogo watakaopimiwa afya ya udongo katika mashamba yao. Vilevile, Wizara kupitia TFRA itaendelea kutoa hatimiliki na kadi za kielektroniki (smart card) kwa wakulima 10,000 zitakazowawezesha kupata huduma mbalimbali ikiwemo kununua pembejeo za kilimo.

5.1.5 Kuwekeza kwenye ujuzi kwa wataalam wa ndani

310. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2025/2026, kupitia mpango wake wa kuendeleza mafunzo itawawezesha watumishi 151 kupata mafunzo ya muda mrefu na mfupi katika vyuo vya ndani na nje ya nchi ili kuendana na mahitaji ya taaluma. Kati ya hao, Shahada ya uzamivu (22), Shahada ya uzamili (64), Shahada (37) na Stashahada (3) na mafunzo ya ujuzi maalum 25.

5.1.6 Uwekezaji kwenye Huduma za Ugani

311. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2025/2026 itaendelea kuimarisha utoaji wa huduma za ugani kwa kununua na kusambaza vitendea kazi kwa Maafisa Ugani ikiwemo magari 100, vishikwambi 3,000 na mavazi maalum ya utambulisho 5,000. Vilevile, itaendelea na ujenzi wa miundombinu kwenye viwanja vya maonesho ya wakulima ya Nanenane katika viwanja vya Nzuguni (Dodoma) na John Mwakangale (Mbeya) na kuanza ujenzi wa uzio katika viwanja vya Ipuli (Tabora).

312. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara itakamilisha taratibu za uanzishaji wa Wakala wa Huduma za Ugani wa Taifa na kuwa na Maafisa Kilimo waratibu wa Kata. Pia, Wizara itaanzisha mfumo wa huduma za ugani wa kidijiti ili kuwezesha upatikanaji wa huduma za ugani kwa sekta binafsi.

313. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia TARI itaendelea kuimarisha vituo nane (8) mahiri vya usambazaji na uhaulishaji wa teknolojia katika viwanja

vya maonesho ya kilimo Nanenane kwa kuweka miundombinu ya umwagiliaji ili kuwezesha shughuli za kilimo na mafunzo ya kilimo kwa wakulima kufanyika mwaka mzima.

314. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kuwawezesha Maafisa Ugani kuwa karibu na wakulima, Wizara itajenga nyumba 50 za Maafisa Ugani. Vilevile, Wizara itachukua Vituo vyote vya Rasilimali za Kilimo vya Kata (Ward Resource Centres – WARC's) na kuanza kuvikarabati ili kuwezesha wakulima kupata mafunzo ya kilimo kupitia huduma za kilimo katika vituo hivyo. Pia, Wizara kwa kushirikiana na VETA na CAMARTEC itatoa mafunzo kuhusu uhaulishaji na matumizi ya teknolojia za zana za kilimo.

Mheshimiwa Spika, kupitia Bunge lako Tukufu ninaomba kuzitaarifu Halmashauri zote nchini zilizokabidhiwa WARCs na kushindwa kutumia kwa malengo yaliyowekwa ya kutoa mafunzo ya ugani kwa wakulima na kuzifanya kuwa ofisi za Maafisa Watendaji, waanze kuandaa ofisi hizo kwa ajili ya matumizi ya kilimo na tayari bajeti imetengwa kwa ajili ya kuanza ukarabati.

315. ***Mheshimiwa Spika,*** ili kuboresha mazingira ya kufundishia na kujifunzia, Wizara itakarabati miundombinu ya vituo vya uhaulishaji wa teknolojia za kilimo vya KATRIN, Inyala, Igurusi, Mtwara, Mlingano, Tumbi, Mubondo, Bihawana FTC na Ichenga FTC. Vilevile, itajenga miundombinu ya Chuo cha Taifa cha Sukari Kidatu ili kuwa kituo mahiri cha tasnia ya sukari katika ukanda wa SADC na kuboresha mazingira ya kufundishia na kujifunzia.

Mchoro unaonesha muonekano wa jengo la Hostel itakayojengwa katika chuo cha Taifa cha Sukari – Morogoro

316. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia vituo vya kuhaulisha teknolojia za kilimo itaendesha programu za uhaulishaji teknolojia za kilimo, mafunzo ya kanuni za kilimo bora na kilimo biashara kwa wakulima 20,000. Pia, itaendelea kutoa mafunzo rejea kwa Maafisa Ugani 7,000. Vilevile, Wizara kupitia vituo mahiri vya kuhaulisha teknolojia za kilimo ambavyo vimeteuliwa kwa ajili ya kuwajengea wanafunzi umahiri kwenye mnyororo wa uzalishaji na usimamizi wa mazao mahsusi, itagharamia mafunzo kwa vitendo wanafunzi 1,920 wa ngazi ya Stashahada.

5.1.7 Kupima Afya ya Udongo kwa wakulima wadogo na wakubwa

317. ***Mheshimiwa Spika***, Wizara katika kuhakikisha matumizi sahihi ya pembejeo za kilimo kwa wakulima, itaendelea na upimaji wa afya ya udongo na kuchora

ramani za kidijiti zinazoonesha hali ya afya ya udongo na kutoa mapendekezo ya matumizi sahihi ya pembejeo za kilimo katika maeneo yote yaliyotengwa kwa ajili ya kilimo katika ngazi za vijiji. Vilevile, itanunua na kusambaza *soil scanner* 43 kwa ajili ya kupima afya ya udongo. Aidha, Wizara itajenga ofisi tatu (3) za usimamizi na mipango ya matumizi ya ardhi ya kilimo katika kanda ya Ziwa (Mwanza), Mashariki (Morogoro) na Mbeya kwa ajili ya kusogeza huduma kwa wakulima. Pia, Wizara itanunua *mobile soil laboratory van* kwa ajili ya kupima afya ya udongo.

5.1.8 Uendelezaji wa kilimo cha umwagiliaji

318. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Tume ya Taifa ya Umwagiliaji katika mwaka 2025/2026 itaendelea na utekelezaji wa miradi 768 kati ya 780 iliyoanza kutekelezwa mwaka 2022/2023, 2023/2024 na 2024/2025 kama ifuatavyo: -

i. Ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji katika skimu mpya 60 zenye jumla ya hekta 147,433.46;
ii. Ukarabati wa miundombinu ya umwagiliaji katika skimu 41 zenye jumla ya hekta 72,175;
iii. Ujenzi wa mabwawa 19 yenye mita za ujazo 326,449,973.00 na kuanza ujenzi wa mabwawa 28 yenye mita za ujazo 487,361,277. Aidha, itaendelea na upembuzi yakinifu na usanifu wa kina wa mabwawa 65;
iv. Ujenzi wa skimu katika mabonde 14 ya kimkakati na kukamilisha upembuzi yakinifu na usanifu wa kina wa mabonde nane (8);
v. Ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji katika mashamba matatu (3) ya pamoja ya Membe, Ndogowe na Chinangali. Aidha, itaendelea na

upembuzi yakinifu na usanifu wa kina wa mashamba matatu (3) makubwa katika mkoa wa Kagera, Njombe na Kigoma; na

vi. Upembuzi yakinifu na usanifu wa kina wa skimu 429 na kuanza ujenzi/ukarabati wa skimu 98 ambazo upembuzi na usanifu umekamilika.

319. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2025/2026, Wizara kupitia Tume ya Taifa ya Umwagiliaji itaendelea na ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji katika mabonde ya mto Ngono na Bugwema yenye jumla ya hekta 22,770. Vilevile, Tume itaendelea na ujenzi wa mabwawa ya Mbakiamtuli na Ngorongo katika bonde la Rufiji yenye jumla ya mita za ujazo 57,548,653 zitakazomwagilia skimu zenye jumla ya hekta 64,800. Pia, itajenga miundombinu ya umwagiliaji katika bustani ya mimea Chamwino (Dodoma).

320. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Tume itaanzisha mfumo wa usimamizi wa mashamba ya Mbarali Estate (ekari 6,437.5), Membe (ekari 2,500), Bugwema (ekari 7,500), Madibira (ekari 8,000) na Lumpungu (ekari 18,045) na kuhakikisha mashamba hayo yana hati na Serikali inakuwa na uwezo wa kurudisha gharama za uwekezaji. Vilevile, Tume ya Taifa ya Umwagiliaji itajenga mabwawa mawili (2) ya Dudumizi na Mambi katika shamba la Mbarali Estate.

321. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kuhakikisha upatikanaji wa maji kwa ajili ya kilimo cha umwagiliaji kwenye maeneo yasiyopata mvua za kutosha, Wizara kupitia Tume ya Taifa ya Umwagiliaji itakamilisha upembuzi yakinifu na usanifu wa kina na kuanza ujenzi wa miradi ya umwagiliaji kwa ajili ya kutumia maji ya Ziwa Victoria na Tanganyika kwa shughuli za

kilimo. Mradi huo utatekelezwa kwa kipindi cha miaka mitano (5) na ukikamilika utaongeza eneo la umwagiliaji takriban hekta 3,000,000 na mabwawa 52 ya umwagiliaji ambapo utanufaisha wakulima wa mikoa 12 ikiwemo mikoa ya Simiyu, Shinyanga, Tabora, Singida, Dodoma, Kigoma na Katavi, Wilaya 69, Kata 192 na Vijiji 943. Vilevile, itafanya upembuzi yakinifu na usanifu wa kina kwa ajili ya ujenzi wa mabwawa sita (6) ya Dabalo, Buigiri, Hombolo, Kimagae, Kidete na Ikowa. Mabwawa hayo yatatumika kuzuia mafuriko katika reli ya kati na kutumika katika shughuli za kilimo cha umwagiliaji.

322. ***Mheshimiwa Spika,*** kukamilika kwa miradi ya ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji iliyoanza mwaka 2022/2023, 2023/2024 na 2024/2025 kutaongeza eneo la umwagiliaji kwa hekta 543,366.46 na kufanya eneo linalomwagiliwa kufikia hekta 1,270,647.06 sawa na asilimia 105.89 ya lengo la kufikisha hekta 1,200,000. Aidha, kukamilika kwa miradi hiyo ikiwemo mabwawa kutawezesha upatikanaji wa maji ya uhakika kwa ajili ya kilimo na hivyo kuwezesha kilimo kufanyika zaidi ya mara mbili kwa mwaka katika maeneo mengi nchini.

323. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kuongeza ufanisi wa watumishi kwenye usimamizi wa shughuli mbalimbali za umwagiliaji nchini, Wizara kupitia Tume katika mwaka 2025/2026 itakamilisha ujenzi wa Ofisi ya Umwagiliaji ya Makao Makuu, itaendelea na ujenzi wa Ofisi za mikoa 19 na Wilaya 13 na ukarabati wa ofisi nne (4) za mikoa. Vilevile, Tume itanunua pikipiki 100, magari 30 na mitambo mitatu (3) kwa ajili ya usimamizi, ujenzi na ukarabati wa miundombinu ya umwagiliaji. Aidha,

itajenga maabara moja (1) ya uhakiki wa ubora wa ujenzi katika Mkoa wa Dodoma.

324. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kuhakikisha uendelevu wa miundombinu ya umwagiliaji nchini, Wizara kupitia Tume itaendelea kutoa mafunzo ya uendeshaji, usimamizi na matunzo ya miundombinu ya umwagiliaji kwa wakulima viongozi 3,000 na kusajili Vyama vya Umwagiliaji 300.

5.1.9 Uanzishaji wa Vituo vya kutoa Huduma na Ununuzi wa Zana za Kilimo

325. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara imeendelea kuhamasisha matumizi na umiliki wa zana za kilimo za kisasa kwa wakulima wadogo ambao wengi wao wana uwezo mdogo wa kumiliki zana hizo kutokana na gharama kubwa.

326. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kupitia Bunge lako Tukufu kutangaza rasmi kuwa, Wizara katika mwaka 2025/2026 itatoa huduma za zana za kilimo ambapo wakulima watalipia gharama za huduma hiyo kwa bei ya ruzuku (subsidized mechanization services). Katika kutekeleza azma hiyo, Wizara itaanzisha vituo 1,000 vya kutoa huduma ya zana za kilimo kwa wakulima; kununua matrekta 10,000 na zana zote za msingi zinazohitajika kwa ajili ya kufanya kazi za shambani, *power tiller* 10,000 na mashine za kuvunia na kukaushia. Pia, kwa kushirikiana na CAMARTEC na VETA itatoa mafunzo kuhusu uendeshaji na usimamizi wa zana za kilimo kwa waendesha mitambo, wasimamizi wa vituo na watoa huduma 500.

327. ***Mheshimiwa Spika,*** vilevile, Wizara itanzisha kituo kimoja cha kitaifa (National mechanization centre) ambacho kitakuwa na zana zote za msingi kwa ajili ya kusafisha na kusawazisha mashamba, uchimbaji wa visima na mabwawa na kutoa mafunzo. Mradi huo utatekelezwa kwa kipindi cha miaka mitatu (3).

5.1.10 Kuendeleza Shoroba za Kilimo na Uzalishaji

328. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kwa kushirikiana na wadau wa maendeleo itaendelea kuimarisha shoroba nne (4) za kuendeleza kilimo Tanzania (AGCOT) kulingana na ikolojia za kilimo. Shoroba hizo zitaendelea kuratibiwa na Ofisi ya Mageuzi ya Kilimo (ATO) kwa ajili utekelezaji wa miradi mbalimbali ya kilimo ikiwemo kusimamia matokeo ya afya ya udongo na kufanya tathmini ya kiuchumi na kujenga msingi wa utaalamu kwenye shoroba hizo ili kuleta taswira halisi ya dhana ya biashara katika kilimo.

329. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara inaendelea kutambua juhudi zinazofanywa na SAGCOT Centre katika kutekeleza miradi ya kilimo. Hivyo, SAGCOT itakuwa sehemu ya AGCOT chini ya usimamizi wa ATO.

330. ***Mheshimiwa Spika,*** nitoe rai kwa wadau wa maendeleo kuendelea kushirikiana na Wizara ya Kilimo katika utekelezaji wa miradi ya kilimo kwa kuzingatia vipaumbele vilivyoainishwa katika miongozo ya Serikali hususan Mpango Kabambe wa Mageuzi ya Kilimo wa mwaka 2050 katika shoroba hizo.

Uzalishaji wa Mazao kwa Mwaka 2025/2026

331. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa katika mwaka 2025/2026 Wizara itaendelea kusimamia mikakati ya uzalishaji wa mazao mbalimbali kulingana na mahitaji ya ndani na soko la kimataifa ili kuongeza tija katika uzalishaji. Mazao hayo yanahusisha Mazao Asilia ya Biashara, Mazao ya Bustani, Mazao ya Chakula, Mazao ya Mafuta na mazao yenye mahitaji makubwa yanayoagizwa nje ya nchi.

Mazao Asilia ya Biashara

332. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2025/2026 Wizara itahamasisha wakulima kuongeza uzalishaji wa mazao asilia ya biashara ikiwemo pamba, kahawa, mkonge, korosho, tumbaku, pareto, kakao na chai kutoka jumla ya tani 1,451,694.11 mwaka 2024/2025 hadi tani 2,225,000 kama inavyoonekana kwenye **Jedwali Na.5.**

Jedwali Na. 5: Malengo ya Uzalishaji wa Mazao Asilia ya Biashara (Tani) Katika Mwaka 2025/2026

Na.	MAZAO	2024/2025	2025/2026
		Uzalishaji	**Malengo**
1	Korosho	528,263.82	700,000
2	Pamba	149,361	400,000
3	Pareto	3,327	5,000
4	Kahawa	81,366	85,000
5	Tumbaku	160,000	200,000
6	Chai	22,772	40,000
7	Mkonge	61,215.55	80,000
8	Sukari	431,736.74	700,000
9	Kakao	13,652	15,000
JUMLA		**1,451,694.11**	**2,225,000**

333. ***Mheshimiwa Spika,*** ili kufikia malengo hayo, Mikakati ya uzalishaji wa kila zao ni kama ifuatavyo:-

Zao la Pamba

334. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Bodi ya Pamba Tanzania itahamasisha wakulima kuongeza uzalishaji wa zao la pamba kutoka tani 149,361 mwaka 2024/2025 hadi tani 400,000 mwaka 2025/2026. Uzalishaji huo utafikiwa kwa kusambaza mbegu bora za pamba tani 28,000, chupa (acrepacks) 12,000,000 na vinyunyizi 100,000 kwa wakulima wa pamba. Vilevile, ili kuimarisha udhibiti katika zao la pamba, Bodi itanunua mashine 20 za kupulizia viuatilifu (self propelled boom sprayer).

335. ***Mheshimiwa Spika***, Bodi itaendelea kuimarisha utoaji wa huduma za ugani katika zao la pamba kwa kuajiri Maafisa kilimo 2,000 kupitia programu ya BBT. Vilevile, Bodi kwa kushirikiana na wadau itazalisha na kusambaza kwa wakulima mbolea hai lita 12,000,000 zenye uwezo wa kunyunyuzia hekta 800,000 na kununua na kusimika mtambo wa kuchakata mbegu wenye uwezo wa kuchakata tani 15,000 kwa mwaka. Aidha, Bodi kwa kushirikiana na Tume ya Maendeleo ya Ushirika itaratibu ufufuaji wa *Ginnery* mbili (2) zinazomilikiwa na SHIRECU zilizopo Mhunze na Uzogole.

336. ***Mheshimiwa Spika,*** vilevile, Bodi kwa kushirikiana na MSD na Vyama vya Ushirika itaanzisha kiwanda cha kuchakata na kutengeneza pamba za hospitali na nyuzi kwa ajili ya kufungia tumbaku (cotton twine) katika Mkoa wa Simiyu. Hatua hiyo, itaipunguzia nchi matumizi ya fedha nyingi za kigeni kutokana na uagizaji wa vifaa tiba vinavyotokana

na pamba kwa Dola za Marekani Milioni 19.5. Pia, Bodi itaanzisha kongani ya pamba (industrial park) kwenye eneo la ekari 1,000 katika Mkoa wa Simiyu.

337. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara itaanza majadiliano na Wizara ya Nishati kuanzisha ruzuku ya umeme kwa kongani ya pamba ili kupunguza gharama za uzalishaji. Pia, Wizara itaanza majadiliano na Wizara ya Fedha, Wizara ya Viwanda na Biashara na wadau wa pamba kutengeneza mfumo wa kodi (tax regime) kwa ajili ya viwanda vya nguo zitokanazo na pamba inayozalishwa ndani ya nchi ili kuweka vivutio vya kodi na kuwapa motisha wazalishaji wa ndani zinazolenga kupunguza gharama za uzalishaji, kuimarisha bei ya pamba na kuwalinda wakulima.

338. ***Mheshimiwa Spika,*** Bodi itanunua na kusimika mitambo miwili (2) ya kuzalisha nishati ya kupikia inayotokana na masalia ya miche ya pamba na mitambo nane (8) ya kusokota nyuzi za pamba na kuzalisha vikoi na mitandio. Pia, Bodi itaboresha kituo cha mafunzo ya wakulima cha Nyakabindi ili kukiwezesha kutoa huduma za zana za kilimo.

Zao la Chai

339. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kuimarisha tasnia ya chai nchini, Wizara kupitia Bodi ya Chai Tanzania itaendelea kuhamasisha wakulima kuongeza uzalishaji wa chai kavu kutoka tani 22,772 mwaka 2024/2025 hadi tani 40,000 mwaka 2025/2026. Uzalishaji huo, utafikiwa kwa kutoa mafunzo kuhusu kanuni za kilimo bora cha zao la chai kwa wakulima wadogo wa chai 8,000 na kufufua mashamba ya chai yenye ukubwa wa hekta 56 katika Wilaya ya Kilolo.

Vilevile, ili kuimarisha upimaji wa chai inayovunwa, Bodi itajenga vituo sita (6) vya mizani kwenye maeneo mapya ya uzalishaji wa chai katika Wilaya za Kilolo, Ludewa, Njombe, Lushoto, Korogwe na Tarime.

340. ***Mheshimiwa Spika,*** ili kuimarisha masoko na uongezaji thamani wa zao la chai, Serikali itabadili mfumo wa uuzaji wa chai wa wakulima wadogo kutoka kuuza chai majani mabichi na kuanza kuuza chai nyeusi. Bodi itaendelea kuwezesha shughuli za mnada wa chai Tanzania na kununua mashine mbili (2) za kuchakata na kuchanganya chai ambazo zitasimikwa katika ghala la Kipawa lililopo Wilaya ya Ilala ili kuwezesha wafanyabiashara kuuza chai iliyochanganywa kulingana na mahitaji ya soko. Kadhalika, kwa kushirikiana na wadau itaanzisha viwanda sita (6) vya kuchakata chai kavu nyeusi na chai ya kijani katika Wilaya za Kilolo, Mufindi na Korogwe. Kati ya hivyo, viwanda viwili (2) vitajengwa na Serikali na viwanda vinne (4) vitajengwa na sekta binafsi. Aidha, Bodi itaendelea na majadiliano na wamiliki wa kiwanda cha Mvyulu kwa ajili ya kulipa fidia ya kiwanda hicho chenye uwezo wa kuchakata tani 15 za majani mabichi kwa siku na shamba lenye ukubwa wa ekari 200 katika Mkoa wa Njombe. Majadiliano hayo yakishindikana Bodi itajenga kiwanda kipya na fedha zimetengwa kwa ajili ya mradi huo.

341. ***Mheshimiwa Spika,*** kiwanda kilichoanzishwa na iliyokuwa Mamlaka ya Chai Tanzania (TTA) kimepata mwekezaji Kampuni ya Hong Din Xin Investment Limited kwa ajili ya kuendeleza kiwanda hicho cha kuchakata chai maalum (Othodox Tea). Vilevile, Serikali itaanza kufanya tathmini kwa wawekezaji waliobinafshiwa viwanda vya kusindika chai na

kushindwa kuviendesha ili kuona namna ya kuvirejesha kwa wakulima kwa kuzingatia sheria zilizopo;

342. ***Mheshimiwa Spika,*** Bodi itawezesha upatikanaji wa hati ya kimataifa (ithibati) ya *Rain Forest Alliance* kwa wakulima wadogo wa chai kwa ajili ya uendeshaji wa mashamba katika Halmashauri za Kilolo, Rungwe, Busokelo na Lupembe. Aidha, Bodi itazalisha na kusambaza miche 2,350,000 kwa wakulima na kuanzisha maeneo mapya kwa ajili ya uzalishaji wa miche ya chai katika Wilaya za Bukoba, Kilolo na Mufindi. Pia, itajenga uzio katika ghala la kuhifadhia chai lililopo Kipawa ili kulinda eneo la ghala hilo.

Zao la Kahawa

343. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Bodi ya Kahawa Tanzania katika mwaka 2025/2026 itahamasisha wakulima kuongeza uzalishaji wa zao la kahawa kutoka tani 81,366 mwaka 2024/2025 hadi tani 85,000. Ili kufikia lengo hilo, Bodi kwa kushirikiana na TARI itatoa mafunzo kuhusu kanuni za kilimo bora cha zao la kahawa na mbinu za kukabiliana na mabadiliko ya tabianchi kwa wakulima 20,000 na Maafisa Ugani 500 kwenye maeneo ya uzalishaji.

344. ***Mheshimiwa Spika***, Bodi kwa kushirikiana na TARI na sekta binafsi itazalisha na kusambaza miche 30,000,000 ya kahawa kwa mpango wa ruzuku kwa wakulima katika mikoa 17 inayozalisha kahawa nchini. Vilevile, Wizara itaweka mfumo wa kusimamia uaandaji, usambazaji na utunzaji wa miche hiyo. Aidha, Bodi itawezesha uanzishaji wa mashamba ya kahawa yenye ukubwa wa hekta 4,000 katika maeneo

yanayozalisha kahawa. Pia, Bodi itachimba visima katika mashamba makubwa ya kahawa (block farm) katika Mkoa wa Kagera ili wakulima wapate maji ya uhakika kwa ajili ya umwagiliaji. Kadhalika, Bodi itajenga maabara za Tissue culture katika vituo vya TaCRI vya Maruku na Mbozi ili kuzalisha miche Milioni 50.

Zao la Korosho

345. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Bodi ya Korosho Tanzania katika mwaka 2025/2026 itahamasisha wakulima kuongeza uzalishaji wa korosho kutoka tani 528,263.82 mwaka 2024/2025 hadi tani 700,000. Lengo hilo litafikiwa kwa Bodi ya Korosho Tanzania kwa kushirikiana na *Korosho Cooperative Joint Enterprise* (KCJE) kununua na kusambaza viuatilifu vya korosho tani 30,000 za *Sulphur* na lita 3,800,000 za viuatilifu vya maji kwa ajili ya kudhibiti visumbufu vya zao hilo. Vilevile, TARI itatoa mafunzo kuhusu kanuni za kilimo bora cha zao la korosho kupitia mashamba darasa 30 kwa wakulima 1,000 na Maafisa Ugani 200 katika mikoa ya Mtwara, Lindi, Ruvuma, Songwe, Pwani, Manyara, Tanga, Kigoma na Dodoma.

346. ***Mheshimiwa Spika***, katika kuimarisha upatikanaji wa miche ya korosho, Bodi kwa kushirikiana na TARI na sekta binafsi itazalisha na kusambaza mbegu za korosho tani 150 katika Halmashauri zinazolima zao la korosho. Vilevile, Wizara kupitia Bodi itaweka mfumo wa kusimamia uaandaji, usambazaji na utunzaji wa mbegu hizo.

347. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2025/2026 Wizara kupitia Bodi ya Korosho Tanzania itaendelea kuhamasisha uwekezaji, upatikanaji wa masoko na

uongezaji thamani wa zao la korosho. Lengo hilo litafikiwa kwa kuendelea na ujenzi wa viwanda vya kubangua korosho pamoja na kuongeza thamani bidhaa nyingine zitokanazo na korosho kama vile mafuta ya ganda la korosho (Cashewnut Shell Liquid – CSL) na viwanda vingine vya mazao ya mafuta katika kongani ya viwanda iliyopo Maranje Halmashauri ya Wilaya ya Nanyamba. Aidha, mwekezaji ataanza kujenga kiwanda cha kubangua korosho chenye uwezo wa kubangua tani 100,000 kwa mwaka. Vilevile, Wizara itaanza majadiliano na Wizara ya Nishati kuanzisha ruzuku ya bei ya umeme kwa kongani ya korosho ili kupunguza gharama za uzalishaji. Pia, Bodi itatengeneza mfumo wa upatikanaji wa malighafi kwa wabanguaji wadogo kupitia ghala zinazojengwa katika kongani ya viwanda ya Maranje.

348. ***Mheshimiwa Spika***, katika kuimarisha uhifadhi na ubora wa korosho, Bodi kwa kushirikiana na Vyama Vikuu vya korosho itajenga ghala tatu (3) zenye uwezo wa kuhifadhi jumla ya tani 15,000 katika vyama vya TANECU, MAMCU na CORECU.

Zao la Mkonge

349. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Bodi ya Mkonge Tanzania itahamasisha wakulima kuongeza uzalishaji wa zao la mkonge kutoka tani 61,215.55 mwaka 2024/2025 hadi tani 80,000 mwaka 2025/2026. Ili kufikia lengo hilo, Bodi kwa kushirikiana na TARI itatoa mafunzo kuhusu uzalishaji wa mkonge na uongezaji thamani wa zao hilo kwa wadau 200 na Maafisa Ugani 50.

350. ***Mheshimiwa Spika***, Bodi itaanzisha mashamba makubwa ya pamoja yenye ukubwa wa ekari 20,000 kwa ajili ya wakulima wadogo ili kuongeza uzalishaji wa mkonge katika mikoa ya Morogoro, Tanga, Tabora, Geita, Shinyanga, Singida, Kilimanjaro, Mara, Arusha na Manyara. Vilevile, Bodi itaendelea kuwezesha umiliki wa ardhi ya kilimo yenye ukubwa wa hekta 6,000 kwa ajili ya kuanzisha mashamba makubwa ya pamoja katika mikoa ya Tanga, Singida na Morogoro. Aidha, Bodi kwa kushirikiana na Tume ya Maendeleo ya Ushirika itaanzisha Chama Kikuu cha Ushirika cha Mkonge ili kuimarisha ushirika na kufanya ufuatiliaji wa kurudisha mali zilizokuwa za Chama Kikuu cha Ushirika cha Tanga (TARECU).

351. ***Mheshimiwa Spika,*** ili kuimarisha masoko na uongezaji thamani wa mkonge, Bodi itanunua na kusimika mashine 10 za kuchakata mkonge (dikotiketa) zenye uwezo wa kuchakata tani mbili (2) kwa siku katika mikoa ya Tanga (6), Morogoro (2), Shinyanga (1) na Tabora (1). Vilevile, Bodi itanunua viwanda na mashamba yaliyokuwa chini ya kampuni ya Sisalana kwa ajili ya kuongeza uzalishaji na kuwezesha uchakataji wa mkonge. Pia, itaendelea na ujenzi wa kituo cha uzalishaji wa nzi chuma (Blacksoldier flies) kwa kutumia mabaki ya mkonge (Sisal waste) ili kutengeneza protini kwa matumizi ya binadamu na mifugo.

Zao la Tumbaku

352. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Bodi ya Tumbaku Tanzania itaendelea kuhamasisha wakulima kuongeza uzalishaji wa zao la tumbaku kufikia tani 250,000 mwaka 2025/2026. Katika kufikia lengo hilo,

Bodi itahamasisha na kutoa mafunzo kuhusu kanuni za kilimo bora cha zao la tumbaku kwa wakulima 5,000 na Maafisa Ugani 200 katika maeneo ya uzalishaji.

353. ***Mheshimiwa Spika,*** Bodi ya Tumbaku Tanzania kwa kushirikiana na *Tumbaku Cooperative Joint Enterprise* (TCJE) itaratibu ununuzi na usambazaji wa viuatilifu aina ya Flumetralin lita 183,571, Imidacloprid (30g/pkt) pakiti 1,468,568 na Deltamethrin (20ml/chupa) chupa 2,202,852 kwa ajili ya kudhibiti visumbufu vya zao la tumbaku. Vilevile, itajenga mabani 2,500 ya kukaushia tumbaku na kuanza kutumia teknolojia ya jua na umeme kwa ajili ya ukaushaji wa tumbaku. Aidha, Bodi itaanza kufanya majaribio ya kukausha tumbaku kwa kutumia mitambo inayotumia nishati ya jua kwa lengo la kulinda mazingira na kupunguza ukataji wa miti.

354. ***Mheshimiwa Spika***, Bodi itanunua mitambo minne (4) ya kuchimba mabwawa na visima katika mashamba ya wakulima wadogo wa tumbaku katika mikoa ya Tabora na Shinyanga ili kuimarisha kilimo cha umwagiliaji. Aidha, Bodi itakamilisha ujenzi wa ofisi katika Halmashauri za Kaliua na Mpanda na kuanza ujenzi wa ofisi mpya katika Manispaa ya Songea kwa lengo la kuimarisha ufanisi, utendaji na kusogeza huduma kwa wadau wa tumbaku. Vilevile, katika kuimarisha uongezaji thamani wa zao la tumbaku, Bodi itaratibu Kampuni ya Mkwawa Leaf kujenga kiwanda cha kuchakata tumbaku tani 28 kwa siku katika Mkoa wa Tabora na kuanzisha bandari kavu kwa ajili ya kupaki tumbaku.

Zao la Pareto

355. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia COPRA itaendelea kuhamasisha wakulima kuongeza uzalishaji wa zao la pareto kutoka tani 3,327 mwaka 2024/2025 hadi tani 5,000 mwaka 2025/2026. Ili kufikia lengo hilo, COPRA na TARI kwa kushirikiana na wadau wa zao la pareto watatoa mafunzo kuhusu kanuni za kilimo bora cha zao la pareto kwa wakulima viongozi 19,000 na wakaguzi wa pareto 50 kupitia mashamba darasa 10 yatakayoanzishwa katika maeneo ya uzalishaji.

356. ***Mheshimiwa Spika***, TARI kwa kushirikiana COPRA itazalisha mbegu bora za pareto tani mbili (2) na kusambaza kwa wakulima katika maeneo ya uzalishaji. Vilevile, COPRA itajenga makaushio 150 katika Halmashauri za Makete, Ileje, Mbeya, Ludewa, Mbulu na Arusha. Aidha, COPRA itahamasisha sekta binafsi katika uongezaji thamani wa zao la pareto ili kuongeza thamani ya mauzo nje ya nchi. Pia, COPRA itaanzisha kilimo cha mkataba katika zao la pareto na kuzuia usafirishaji wa unga wa pareto kwenda nje ya nchi kwa lengo la kuongeza thamani na kulinda viwanda vya ndani.

Zao la Kakao

357. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia COPRA katika mwaka 2025/2026, itahamasisha wakulima kuongeza uzalishaji wa kakao kutoka tani 13,652 mwaka 2024/2025 hadi tani 15,000. Uzalishaji huo, utafikiwa kwa kutoa mafunzo kuhusu kanuni za kilimo bora cha zao la kakao kwa wakulima viongozi 500 na Maafisa Ugani 45 katika Halmashauri za Kyela, Rungwe, Busokelo, Mlimba na Mvomero. Vilevile, itajenga

miundombinu ya usindikaji na ukaushaji katika vituo saba (7) vya ukusanyaji wa kakao. Aidha, COPRA kwa kushirikiana na wadau itahamasisha uongezaji thamani wa zao la kakao ikiwemo utengenezaji wa *chocolate* kwa soko la ndani na nje ya nchi.

358. ***Mheshimiwa Spika***, ili kukidhi vigezo vya soko la kimataifa, COPRA itasajili wakulima 91,000 wa kakao na mashamba yao ya uzalishaji katika mikoa ya Mbeya, Morogoro na Tanga. Vilevile, COPRA itazalisha miche 1,000,000 na kuisambaza kwa wakulima kupitia mpango wa ruzuku katika mikoa ya Tanga, Kigoma, Kagera na Morogoro. Pia, Wizara itawekeza katika kituo cha TARI Ifakara ili kukifanya kuwa kituo mahiri cha utafiti wa zao la kakao.

Mazao ya Bustani

359. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia COPRA kwa kushirikiana na wadau katika mwaka 2025/2026 itaendelea kuhamasisha na kusimamia utekelezaji wa mikakati ya kuendeleza mazao ya bustani itakayowezesha kuongeza uzalishaji wa mazao hayo kutoka tani 7,518,560.83 mwaka 2023/2024 hadi tani 9,000,000. Uzalishaji huo utafikiwa kwa kutoa mafunzo rejea kuhusu kilimo bora cha mazao ya bustani kwa Maafisa Ugani 1,500 na wakulima 5,000 katika maeneo ya uzalishaji.

360. ***Mheshimiwa Spika***, Wizara itakamilisha ujenzi wa vituo jumuishi viwili (2) vya kuchambua, kufungasha na kuhifadhi mazao ya bustani katika Halmashauri za Mufindi (Iringa) na Rungwe (Mbeya) kwa ajili ya soko la ndani na nje ya nchi. Pia, COPRA kwa kushirikiana na TPHPA itafungua masoko mapya nje ya nchi hususan kwa nchi za Afrika.

Zao la Parachichi

361. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2025/2026 itahamasisha wakulima kuongeza uzalishaji wa parachichi zinazouzwa nje ya nchi kutoka tani 35,627.02 mwaka 2023/2024 hadi tani 40,000. Lengo hilo litafikiwa kwa kutoa mafunzo kuhusu kanuni za kilimo bora cha zao la parachichi kwa wakulima 9,500 na Maafisa Ugani 200. Vilevile, Wizara kupitia TPHPA itanunua na kusambaza viuatilifu lita 3,000 za viuakuvu na lita 1,000 aina ya *Copper sulphate* kwa wakulima kwa mpango wa ruzuku kwa ajili ya kudhibiti visumbufu katika zao la parachichi.

362. ***Mheshimiwa Spika***, ili kuongeza ushindani katika soko la parachichi na kuwezesha wakulima kuuza parachichi nje ya nchi, Tume ya Maendeleo ya Ushirika itahamasisha wakulima kujiunga na Vyama vya Ushirika wa parachichi katika maeneo ya uzalishaji. Aidha, COPRA itaandaa na kusambaza kwa wakulima mwongozo wa viwango vya uzalishaji wa parachichi na mazao ya viungo ili kuwawezesha wakulima kuzalisha kwa kuzingatia viwango vinavyohitajika na soko. Pia, Kutunga kanuni za kusimamia mnyororo wa thamani wa zao la parachichi kwa kutambua wanunuzi, mawakala, kusimamia bei elekezi na kuweka madaraja ya matunda.

363. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kuimarisha uongezaji thamani wa parachichi zinazozalishwa na wakulima wadogo na kuhakikisha hakuna daraja la parachichi litakalotupwa, Wizara itaviwezesha viwanda vya uchakataji na utengenezaji wa bidhaa zitokanazo na parachichi ikiwemo mafuta ya parachichi kwa ajili ya kusafirisha nje ya nchi. Aidha, ili kuhakikisha wakulima hawaibiwi parachichi wanapouza, kila kituo

kitakuwa na Afisa atakayesimamia ununuzi wa parachichi. Vilevile, itajenga vituo 100 vya kukusanyia parachichi katika mikoa ya Njombe, Mbeya, Kilimanjaro na Iringa ili kuondoa madalali kwa na kupunguza upotevu wa mazao baada ya mavuno. Pia, Wizara itajenga vituo vitatu (3) vya kupanga madaraja na kufungasha parachichi katika mikoa ya Njombe na Mbeya.

364. ***Mheshimiwa Spika***, katika kuhakikisha upatikanaji wa miche bora ya parachichi kwa wakulima wadogo, Wizara kupitia taasisi zake itazalisha na kusambaza miche ya parachichi 2,100,000 kwa mpango wa ruzuku na kuweka mfumo wa kusimamia uaandaji, usambazaji na utunzaji wa miche hiyo. Vilevile, Wizara kupitia Tume ya Taifa ya Umwagiliaji itaendelea kuwawezesha wakulima wadogo kupata miundombinu ya umwagiliaji katika mashamba ya parachichi.

Zao la Viazi Mviringo

365. ***Mheshimiwa Spika***, Wizara katika mwaka 2025/2026, imepanga kuongeza uzalishaji wa zao la viazi mviringo kutoka tani 2,251,687 mwaka 2023/2024 hadi tani 2,570,061. Ili kufikia lengo hilo, Wizara itaimarisha utafiti wa viazi mviringo kwa kukarabati vitalu nyumba vinne (4) na kujenga vitalu nyumba vitatu (3) katika vituo vya utafiti vya Igeri (Njombe), Tengeru (Arusha), Uyole (Mbeya) na Nkundi (Rukwa) kwa ajili ya kuzalisha mbegu bora za viazi mviringo; itatoa mafunzo kuhusu kanuni za kilimo bora na himilivu cha zao la viazi mviringo kwa wakulima. Aidha, itatoa mafunzo kuhusu uzalishaji wa mbegu bora za viazi kwa wakulima wawezeshaji 500 katika mikoa ya Mbeya, Njombe, Morogoro, Tanga, Arusha, Kilimanjaro na Manyara.

Vilevile, Wizara kupitia COPRA itaandaa na kusambaza mwongozo wa uzalishaji na uuzaji wa viazi mviringo.

Mazao yenye Mahitaji Makubwa

366. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kupunguza matumizi ya fedha za kigeni zinazotumika kuagiza mazao na bidhaa za ngano, sukari na mafuta ya kula kutoka nje ya nchi, Wizara itaendelea kuhamasisha wakulima kuongeza uzalishaji wa mazao hayo kwa kuweka na kutekeleza mikakati mbalimbali ikiwemo kununua ardhi yenye ukubwa usiopungua hekta 200,000 kwa ajili ya kuanzisha mashamba makubwa ya pamoja na kuwapatia wakulima wakubwa na wadogo. Aidha, mikakati mingine ni kama ifuatavyo:-

Zao la Ngano

367. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2025/2026, imepanga kuongeza uzalishaji wa zao la ngano kutoka tani 118,521 mwaka 2023/2024 hadi tani 300,000. Lengo hilo litafikiwa kwa kuendelea kusambaza mbegu za ngano tani 1,000 kwa wakulima kupitia mpango wa ruzuku na kuanzisha vituo maalum vya kuzalisha mbegu za ngano katika mashamba makubwa ya pamoja.

368. ***Mheshimiwa Spika,*** TARI itaendelea na majaribio ya aina 82 za mbegu mpya za ngano katika mikoa ya Morogoro na Tanga ili kupata mbegu zinazostahimili hali ya joto kwa lengo la kuongeza uzalishaji. Vilevile, Wizara kupitia COPRA itatoa utaratibu wa kiasi cha ngano (import quota) kitakachoingizwa nchini. Pia, Wizara itajadiliana na Wizara ya Fedha kutengeneza utaratibu wa kikodi ili

kampuni zinazonunua ngano inayozalishwa nchini zinufaike na motisha hiyo.

369. ***Mheshimiwa Spika***, TOSCI itatoa mafunzo ya uzalishaji wa mbegu za kuazimia ubora (QDS) kwa wakulima 500 katika Wilaya za Nkasi, Babati, Hanang, Songwe, Mbinga, Siha na Makete. Vilevile, TARI itaendelea kufanya utafiti wa mbegu za ngano zenye kukidhi sifa ya mahitaji ya soko na tija katika uzalishaji. Aidha, Wizara kupitia Tume ya Maendeleo ya Ushirika itahamasisha Vyama vya Ushirika kuanzisha mashamba makubwa ya ngano na viwanda vidogo vya kuchakata ngano. Pia, itawezesha upatikanaji wa mitaji kwa wakulima watakaoendesha mashamba hayo kupitia dirisha za *equity* na *guarantee scheme* litakaloanzishwa katika Benki ya Ushirika Tanzania.

Nitoe rai kwa wasindikaji wa ngano nchini, kuiunga mkono Serikali katika juhudi tulizozianzisha kwa kuhakikisha wakulima wa ngano wanapata soko la uhakika. Lengo hilo linaweza kufikiwa ikiwa wasindikaji watanunua ngano ya ndani ya nchi kwanza kabla ya kuagiza kutoka nje ya nchi kama tulivyokubaliana kwenye mikataba ambayo COPRA imeingia na wasindikaji

Zao la Miwa na Uzalishaji wa Sukari

370. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Bodi ya Sukari Tanzania katika mwaka 2025/2026, itaongeza uzalishaji wa zao la miwa kutoka tani 4,713,907.89 zilizozalisha sukari tani 431,736.74 mwaka 2024/2025 hadi tani 7,000,000 za miwa zitakazozalisha sukari tani 700,000. Vilevile, kama nchi, tunaagiza sukari ya viwandani tani 250,000 na tumeanza kujitosheleza kwa

sukari ya matumizi ya kawaida Uzalishaji huo utafikiwa kwa kusimamia upanuzi wa kiwanda cha sukari cha Mtibwa na mashamba ya miwa ya kiwanda yaliyopo Dakawa yenye ukubwa wa hekta 12,000.

371. ***Mheshimiwa Spika,*** Bodi itasimamia upanuzi wa mashamba yenye ukubwa wa hekta 13,000 ya kiwanda cha sukari Kagera na kusimamia utekelezaji wa mradi wa upanuzi wa kiwanda cha sukari cha Kilombero K4. Vilevile, itasimamia uanzishaji wa vitalu vya kuzalisha miche ya miwa kwenye eneo lenye ukubwa wa hekta 100 katika bonde la Kilombero kwa ajili ya wakulima wadogo wa miwa. Pia, Wizara kupitia Bodi ya Sukari Tanzania imeandaa maeneo kwa ajili ya uwekezaji wa kilimo cha miwa nchini ikuhusisha eneo la Bonde la Mto Pangani (Korogwe, Muheza, Handeni na Pangani) lenye hekta 146,704.6 na Bonde la Wembele (Tabora) lenye hekta 15,218 lililopo katika Wilaya za Uyui na Igunga kwa ajili ya uzalishaji wa sukari.

372. ***Mheshimiwa Spika,*** Bodi itaendelea kuratibu uanzishaji wa viwanda vya sukari vya Rai Group na Lake Agro. Halikadhalika, Bodi ya Sukari itaratibu uwekezaji wa kujenga viwanda vitatu katika Mkoa wa Tanga ambapo kimoja ni kwa ajili ya sukari ya viwandani na viwili kwa ajili ya sukari ya kawaida itakayotumika kama malighafi ya kuzalisha sukari ya viwandani. Pia, itakamilisha tathmini ya eneo la Bonde la Busega kwa ajili ya uzalishaji wa miwa na sukari kwa kushirikiana na Ofisi ya Mkuu wa Mkoa wa Simiyu;

373. ***Mheshimiwa Spika***, TARI itaanzisha kitalu cha miche ya miwa kwenye eneo la ukubwa wa ekari 10 katika mashamba ya Mvomero (ekari 5) na Mkulazi

(ekari 5) na kuzalisha mbegu za miwa tani 10 katika Mikoa ya Pwani, Kagera na Morogoro.

Mazao ya Mafuta

374. ***Mheshimiwa Spika,*** uzalishaji wa mafuta ya kula nchini umefikia tani 396,335 ikilinganishwa na mahitaji ya takriban tani 650,000 kwa mwaka. Uzalishaji huo unafanya Taifa kuwa na nakisi ya tani 253,665 za mafuta ya kula. Ili kujitosheleza kwa uzalishaji wa mafuta ya kula, Wizara kwa kushirikiana na sekta binafsi itawezesha uchakataji wa mafuta yanayotokana na alizeti na chikichi kwa kuviwezesha viwanda vidogo (backyard processing); kuwawezesha wakulima wakubwa wa alizeti kwa kuwapatia mashamba makubwa ya pamoja katika mikoa ya Singida, Manyara na Dodoma; na kuendelea kushauriana na Wizara ya Fedha kuweka sera za fedha ikiwemo kuongeza ushuru kwenye mafuta ya kula yanayotoka nje ya nchi ili kuvilinda viwanda vya ndani.

375. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara itahamasisha wakulima kuongeza uzalishaji wa mazao ya mafuta kutoka tani 2,181,747.65 mwaka 2023/2024 hadi tani 2,200,000 mwaka 2025/2026. Lengo hilo litafikiwa kwa kutekeleza yafuatayo:-

i. Kusambaza mbegu bora za alizeti tani 2,150 kwa wakulima kwa mpango wa ruzuku;

ii. Kuzalisha na kusambaza miche ya chikichi 10,000,000 kwa wakulima katika maeneo ya uzalishaji;

iii. Kuzalisha na kusambaza mbegu bora za karanga tani 20.1 na mbegu za ufuta tani 40;

iv. Wizara kupitia Tume ya Maendeleo ya Ushirika itahamasisha Vyama vya Ushirika kuanzisha mashamba makubwa ya pamoja na kununua mashine ndogo za kuchakata mafuta;

v. Wizara itaendelea kujadiliana na Wizara ya Fedha ili kuweka utaratibu wa kikodi kwa lengo la kuongeza kodi kwenye mafuta yote yanayotoka nje ya nchi na kutengeneza utaratibu wa usimamizi wa kiutawala ili kulinda viwanda vya ndani; na

vi. Wizara itaanza majadiliano na Wizara ya Nishati kuweka ruzuku ya umeme kwenye kongani za viwanda vya mafuta ya kula katika mikoa ya Singida na Kigoma.

Mheshimiwa Spika, msimamo wa Wizara ya Kilimo ni kuendelea kujadiliana na Wizara ya Fedha kuhusu kufanya mabadiliko ya sera za kodi ikiwemo uongezaji wa tozo kwenye mafuta ya kula na ngano zinazotoka nje ya nchi ili kulinda wakulima na viwanda vya ndani

5.2 Kuchangia kuongeza ajira zenye staha na ushiriki wa vijana na wanawake kwenye kilimo

376. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara itaendelea kutekeleza kipaumbele cha kuchangia kuongeza ajira zenye staha kwa vijana na wanawake kufikia 3,000,000 ifikapo mwaka 2030. Ajira hizo zitatokana na utekelezaji wa Programu za kuendeleza mashamba makubwa ya pamoja; na kuwezesha uendelezaji wa programu ya BBT ngazi ya Halmashauri.

377. ***Mheshimiwa Spika,*** Pia, Wizara itaendelea kuwezesha ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji kwa wakulima wadogo (BBT visima); upatikanaji wa mikopo kwa vijana na wanawake (BBT mitaji); na kuongeza thamani ya mazao na kutoa huduma za ugani (BBT Ugani).

5.2.1 Kuwezesha Upatikanaji wa Ardhi ya Kilimo na Uanzishaji wa Mashamba Makubwa ya Pamoja (BBT – Mashamba)

378. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2025/2026 itatambua, kupima na kutwaa mashamba yenye ukubwa wa hekta 80,000 kwa ajili ya uwekezaji wa kilimo biashara katika mikoa ya Singida, Njombe, Mara, Geita, Tabora, Mbeya, Songwe na Tanga.

379. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara itaanza uwekezaji katika shamba la Mapogolo – Chunya (Mbeya) lenye ukubwa wa ekari 57,000 kwa kuanza na ekari 20,000 kwa fedha ya Mradi wa *BBT project 1* unaofadhiliwa na Benki ya Maendeleo Afrika (AfDB) ambapo kazi mbalimbali zitafanyika ikiwemo usafishaji wa shamba; uchimbaji wa visima na mabwawa; uwekaji wa miundombinu ya umwagiliaji; na ujenzi wa nyumba kwa ajili ya vijana na ujenzi wa ghala.

380. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara itaendelea kutekeleza programu ya BBT kwa kujenga ghala nane (8) zenye uwezo wa kuhifadhi tani 1,000 katika mashamba ya pamoja ya vijana ya Chinangali (ghala 4) na Mlazo/Ndogowe (ghala 4); kujenga chumba cha baridi (cold room) chenye uwezo wa kuhifadhi tani 1,000 katika shamba la Chinangali; itajenga uzio wa umeme (km 27) kuzunguka shamba la Mlazo/Ndogowe; na

kununua mitambo ya kuandaa mashamba ikiwemo, *Bulldozers, excuvators, water bowsers, planters, na harvesters* kwa ajili ya mashamba ya Chinangali, Ndogowe na Mapogolo.

5.2.2 Kuwezesha Uendelezaji wa Programu ya BBT Ngazi ya Halmashauri

381. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara itaendelea kutekeleza mradi wa BBT katika Halmashauri 20 zitakazotenga maeneo yasiyopungua ukubwa wa hekta 200 kwa kila Halmashauri (**Jedwali Na. 6**). Wizara itasafisha, kupanga katika vitalu (blocks) na kujenga miundombinu ya umwagiliaji katika mashamba hayo. Aidha, Wizara itatoa mafunzo ya kilimo biashara kwa vijana na wanawake watakaochaguliwa na Halmashauri zao kutekeleza mradi huo. Pia, katika kutekeleza programu ya BBT ngazi ya Halmashauri, Bodi ya Tumbaku Tanzania itaanzisha mashamba ya tumbaku yenye ukubwa wa ekari 150 katika Halmashauri za Uyui (ekari 50) na Chunya (ekari 100).

Jedwali Na. 6: Idadi ya mashamba kwenye Halmashauri zilizotayari kutekeleza programu ya BBT Halmashauri

Na.	MKOA	WILAYA	HALMASHAURI ZA WILAYA	JINA LA SHAMBA	IDADI YA EKARI
1.	Kigoma	Kakonko	Kakonko	Kasanda	200
2.	Singida	Manyoni	Itigi	Gurugu	1,000
		Ikungi	Ikungi	Isuna	20,000
3.	Dodoma	Bahi	Bahi	Ikumbulu	3,600
		Chemba	Chemba	Gwandi	3,424.54
4.	Mbeya	Chunya	Chunya	Nkung'ungu	11,052.50
				Lualaje	13,561.25
5.	Njombe	Njombe	Njombe Vijijini	Ikang'asi	6,000
			Njombe Mji	Utalingolo	104
6.	Kagera	Misenyi	Misenyi	Kyakakera	175.8
				Nkenge	2,000
		Muleba	Muleba	Makongora	296

Na.	MKOA	WILAYA	HALMASHAURI ZA WILAYA	JINA LA SHAMBA	IDADI YA EKARI
7.	Tabora	Kaliua	Kaliua	Limbulakuzobha/Luyembe	6,000
8.	Iringa	Kilolo	Kilolo	Kilolo	1,250
9.	Pwani	Kisarawe	Kisarawe	Palaka	1,683
10.	Mara	Musoma	Musoma Vijijini	Bugwema	6,525
11.	Geita	Nyang'whale	Nyang'whale	Nyamakara	600
				Nyang'holongo	800
				Ligembe	
		Geita	Geita MC	Ibanda	2,200
			Geita DC	Saragulwa	600
12	Katavi	Katavi	Katavi MC	Mwamkulu	3,200
JUMLA		**16**	**18**	**22**	**84,272.09**

5.2.3 Kuwezesha Ujenzi wa Miundombinu ya Umwagiliaji kwa Wakulima wadogo (BBT visima)

382. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2025/2026 Wizara kupitia Tume ya Taifa ya Umwagiliaji itachimba visima 500 vya umwagiliaji vitakavyomwagilia eneo lenye ukubwa wa hekta 30,393.39 katika Halmashauri 178 nchini na kunufaisha wakulima 58,903.

5.2.4 Kuwezesha Upatikanaji wa Mikopo kwa Vijana na Wanawake (BBT mitaji)

383. ***Mheshimiwa Spika,*** AGITF kwa kushirikiana na benki ya Ushirika Tanzania itaanzisha dirisha maalum litakalotoa huduma za *guarantee scheme, direct lending* na *equity fund* kwa mikopo yenye riba nafuu na fedha za awali zitakazowekezwa ni kutoka AfDB kiasi cha Dola za Marekani **Milioni 35**. Pia, Wizara kupitia AGITF itaweka kiasi cha Shilingi **Bilioni 17** katika dirisha la guarantee scheme ili kutoa mikopo yenye riba nafuu ya thamani ya Shilingi **Bilioni 51** kwa wakulima kwa riba isiyozidi asilimia saba (7%).

384. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara itaanza majadiliano na Wizara ya Fedha kwa ajili ya kufungua akaunti ya Serikali kwenye Benki ya Ushirika Tanzania.

5.2.5 Kuwezesha Vijana na Wanawake Kuongeza Thamani ya Mazao

385. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara itaendelea kutekeleza mradi wa BBT kwa vijana na wanawake 200 kwa kuwapatia mafunzo ya kuongeza thamani ya zao la mkonge ili waweze kuzalisha bidhaa zitokanazo na zao hilo. Aidha, mradi huu utatatekelezwa visiwani Zanzibar na katika Mkoa wa Tanga. Vilevile, Bodi ya Korosho Tanzania itanunua mashine 100 za kubangua korosho na kuwapatia vijana na wanawake 5,000 ili kuongeza thamani ya zao la korosho.

5.2.6 Kuwezesha Vijana na Wanawake kutoa Huduma za Ugani (BBT Ugani)

386. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Bodi za mazao kwa kushirikiana na Chuo Kikuu Cha Kilimo cha Sokoine na sekta binafsi itaendelea kutekeleza Mpango wa Ugani (BBT – Agricultural Extension Enterpreneurship Scheme) kwa ajili ya kuwatengenezea ajira vijana na wanawake 500, kuimarisha utoaji wa huduma za ugani na kukuza ujuzi wa vijana wahitimu wa vyuo vya kilimo kwa kutoa huduma za ugani kwa wakulima. Vilevile, kupitia Bodi za mazao vijana na wanawake watahamasishwa kushiriki katika uzalishaji wa miche ya mazao mbalimbali kulingana na mahitaji.

387. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2025/2026 itatekeleza Programu ya BBT – Miche kwa kuwawezesha vijana na wanawake kuzalisha miche ya

mazao. Aidha, miche hiyo itazalishwa kwa kuingia mikataba na Bodi na Taasisi za Wizara.

Nitoe rai kwa vijana na wanawake wa jamii ya kitanzania kuchangamkia fursa ya kuzalisha miche ambayo itasambazwa kwa wakulima ili kuongeza tija na uzalishaji wa mazao ya kilimo

5.3 Kuimarisha Usalama wa Chakula na Lishe

388. ***Mheshimiwa Spika,*** pamoja na juhudi nyingine, Wizara katika mwaka 2025/2026 itaendelea kuimarisha usalama wa chakula na lishe nchini kwa kuwekeza kwenye miundombinu ya uhifadhi wa chakula; kuhamasisha uzalishaji wa mazao yaliyoongezewa virutubishi ili kukabiliana na matatizo ya lishe nchini; na kuiongezea NFRA uwezo wa kuhifadhi chakula.

5.3.1 Uwekezaji kwenye Miundombinu ya Uhifadhi ili kufikia Uwezo wa Kuhifadhi tani 3,000,000 ifikapo Mwaka 2030

389. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kuimarisha uhifadhi wa mazao nchini Wizara kupitia NFRA itakamilisha ujenzi wa miundombinu ya uhifadhi yenye uwezo wa kuhifadhi tani 165,000 kupitia mradi wa kuongeza uhifadhi wa nafaka. Vilevile, NFRA itaanza ujenzi wa miumbombinu yenye uwezo wa kuhifadhi tani 300,000 katika Kanda za Songea, Makambako, Songwe, Shinyanga na Dodoma. Aidha, Wizara itakarabati ghala 46 katika mikoa ya Shinyanga, Geita, Kigoma, Tabora, Rukwa, Katavi, Mwanza, Manyara na Songwe; na

itanunua vifaa kwa ajili ya ghala 28 zilizojengwa katika Mkoa wa Ruvuma. Vilevile, CPB itaanza ujenzi wa miundombinu ya uhifadhi wa mazao ya kilimo yenye uwezo wa kuhifadhi tani 30,000 katika Mkoa wa Ruvuma.

5.3.2 Kuiongezea NFRA Uwezo wa Kununua Mazao ya Wakulima ili Kuongeza Hifadhi

390. ***Mheshimiwa Spika,*** ili kuimarisha usalama wa chakula nchini Wizara kupitia NFRA katika mwaka 2025/2026 itanunua tani 1,140,000 za nafaka. Pia, NFRA itaendelea kuuza chakula ndani na nje ya nchi pindi itakapohitajika. Vilevile, NFRA itaanzisha utaratibu wa hati fungani ya usalama wa chakula (Food Security Bond) ili kuongeza uwezo wa kujiendesha.

5.3.3 Kuhamasisha Matumizi ya Mazao yaliyoongezewa Virutubishi ili Kukabiliana na Matatizo ya Lishe Nchini

391. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2025/2026 Wizara itaendelea kutekeleza Mpango Kazi wa Lishe katika Kilimo (Nutrition Sensitive Agriculture Action Plan – NSAAP) ili kukabiliana na matatizo ya lishe yanayohusisha udumavu, ukondefu na upungufu wa wekundu wa damu. Mpango kazi huo utaendelea kutekelezwa kwa TARI kuzalisha vipando vya viazi lishe 3,290,000 na kuvisambaza katika mikoa ya Mwanza, Geita, Tabora, Katavi, Kigoma, Shinyanga, Simiyu, Kagera na Mara. Vilevile, TARI itaendelea kutoa mafunzo kuhusu kanuni za kilimo bora kwa wakulima wawezeshaji 2,500 na wazalishaji wa mbegu za viazi lishe 100 katika Halmashauri za Bukombe, Geita, Misungwi, Misenyi na Bukoba.

5.4 Kuimarisha Upatikanaji wa Masoko, Mitaji na Mauzo ya Mazao nje ya Nchi

392. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kwa kushirikiana na wadau katika mwaka 2025/2026 itaendelea kuimarisha upatikanaji wa masoko, mitaji na mauzo ya mazao kwa kutekeleza mikakati mbalimbali iliyojiwekea.

5.4.1 Kujenga Miundombinu ya Masoko ya Mazao ya Kilimo kwa ajili ya Wakulima katika Halmashauri mbalimbali Nchini

Masoko ya Kimkakati

393. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kuendelea kuimarisha miundombinu ya masoko ya mazao ya kilimo, Wizara itaendelea na ujenzi wa masoko matano (5) ya kimkakati katika Halmashauri za Manispaa ya Kahama (Busoka), Ngara (Kabanga), Kyerwa (Nkwenda na Murongo) na Tarime (Sirari). Ujenzi wa masoko hayo utawezesha kuendeleza biashara ya mazao ya kilimo katika mipaka ya nchi za Uganda, Kenya, Rwanda na Burundi.

Vituo vya Masoko (Market Sheds)

394. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2025/2026 Wizara itaendelea na ujenzi wa vituo saba (7) vya masoko (market sheds) vya Endashangwet (Karatu), Kibakwe (Mpwapwa), Losirwa (Monduli), Ushirika (Nzega mji), Mamsera (Rombo), Mula (Hai) na Kigoma (Kibondo) vilivyoanza mwaka 2023/2024 na 2024/2025. Pia, itaanza ujenzi wa vituo vitatu (3) vya masoko (market sheds) katika Halmashauri ya Moshi (Himo), Singida DC (Merya) na Mpanda Manispaa (Mpanda hoteli). Ujenzi wa vituo hivyo, utawezesha wakulima kukusanya na

kuuza mazao yao sehemu rasmi zinazotambulika na mamlaka husika. Vilevile, Wizara kupitia COPRA kwa kushirikiana na Halmashauri itaanzisha masoko manne (4) ya mazao ya kilimo kwenye mipaka ya Rusumo, Namanga, Kasumulo na Holili.

5.4.2 Kuimarisha Uongezaji Thamani kwa Kushirikisha Sekta Binafsi

395. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2025/2026 itaendelea na ujenzi wa vituo jumuishi viwili (2) katika mikoa ya Iringa (Mufindi) na Mbeya (Rungwe) ili kuwezesha kuchambua, kuhifadhi na kuchakata mazao ya bustani. Vilevile, itajenga miundombinu ya kukaushia, kuchakata na kuhifadhi muhogo katika Halmashauri za Kakonko na Kibondo na tangawizi katika Halmashauri ya Buhigwe. Pia, Wizara kupitia CPB italipa fidia ya viwanda na ghala katika maeneo ya Mzizima (Dar es Salaam) na Isaka (Shinyanga) kwa ajili ya kuchakata na kuhifadhi mazao. Kadhalika, CPB kununua tani 78,897 za nafaka na mazao mchanganyiko kwaajili ya uchakataji.

5.4.3 Kuongeza Mauzo ya Mazao ya Kilimo Ndani na Nje ya Nchi

396. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kuongeza mauzo ya mazao ya kilimo ndani na nje ya nchi Wizara katika mwaka 2025/2026 itaendelea kushirikiana na sekta binafsi kuimarisha biashara ya mazao ya kilimo kwa kusimamia mikakati ya uzalishaji na kuongeza mauzo ya mazao nje ya nchi kutoka Dola za Marekani Bilioni 3.54 mwaka 2023/2024 hadi takriban Dola za Marekani Bilioni 4. Vilevile, Wizara kupitia TPHPA, itakamilisha mchakato wa ufunguzi wa masoko mapya

15 kwa ajili ya mazao ya nafaka, bustani, mikunde na tumbaku.

397. ***Mheshimiwa Spika***, Wizara kupitia COPRA itaandaa na kusambaza miongozo kuhusu uuzaji, ununuzi, usindikaji, uhifadhi, usafirishaji na uingizaji wa mazao ndani na nje ya nchi. Vilevile, COPRA kwa kushirikiana na Shirika la Viwango Tanzania (TBS) itaandaa viwango vya uzalishaji wa mazao ya ufuta, mbaazi, dengu, viungo, kakao, parachichi, vitunguu na viazi mviringo. Aidha, itatoa mafunzo kuhusu viwango vya ubora wa mazao ya bustani kwa wakulima viongozi 4,500 katika mikoa ya Pwani, Iringa, Kilimanjaro, Manyara, Tanga, Mbeya, Morogoro na Arusha na kuwajengea uwezo wadau 5,350 kuhusu taratibu za usafirishaji wa mazao ya kilimo ndani na nje ya nchi na kanuni za kilimo cha mkataba, usajili na utoaji wa vibali na udhibiti ubora. Pia, itaendelea kuimarisha mifumo ya ununuzi na uuzaji wa mazao ya kilimo ikiwemo TMX, minada na Stakabadhi za Ghala ili kuimarisha bei za mazao ya kilimo.

5.4.4 Kuimarisha Upatikanaji wa Mitaji

398. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2025/2026 kupitia AGITF itaanzisha dirisha la dhamana na mitaji kwa ajili ya kuimarisha upatikanaji wa mitaji yenye riba nafuu kwa wakulima katika Benki ya Ushirika Tanzania. Vilevile, itaendelea kushirikiana na taasisi za fedha katika kuimarisha utoaji wa mikopo yenye riba nafuu kwenye sekta ya kilimo. Aidha, TADB itaongeza idadi ya taasisi za fedha zinazotumia mfuko wa dhamana wa TADB kutoka taasisi 19 hadi 21 ili kurahisisha utoaji wa mikopo yenye riba nafuu katika shughuli za kilimo; na kuendelea na ujenzi wa ofisi ya

AGITF Makao Makuu katika Mkoa wa Dodoma. Pia, Majadiliano ndani ya Serikali yameanza kwa ajili ya kuandaa sera ya ugharamiaji wa uwekezaji kwenye kilimo (Agriculture financing policy).

5.4.5 Kuziwezesha Maabara za Serikali ziweze kufikia Viwango vya Ubora vinavyotakiwa Kimataifa

399. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia TPHPA itaanza ujenzi wa maabara ya kisasa katika Mkoa wa Njombe kwa ajili ya kupima ubora wa mazao ili kusogeza huduma kwa wadau wa mikoa ya Nyanda za Juu Kusini na mikoa ya jirani. Vilevile, itaendelea kuimarisha maabara ya TPHPA Makao Makuu kwa kununua na kufunga vifaa vya kisasa vya maabara. Aidha, TOSCI itakamilisha ukarabati wa maabara ya Makao Makuu katika Mkoa wa Morogoro na maabara ya kupima ubora wa mbegu iliyopo katika Mkoa wa Arusha.

400. ***Mheshimiwa Spika***, TARI itakamilisha ujenzi na ununuzi wa vifaa vya maabara ya magonjwa ya mimea (Patholojia) katika kituo cha TARI Naliendele na maabara ya kuzalisha miche kwa njia ya chupa katika kituo cha TARI Maruku. Vilevile, itaimarisha maabara za kuzalisha miche kwa njia ya chupa kwa kununua vifaa vya maabara katika vituo vya TARI Tengeru, TARI Mikocheni na TARI Mlingano. Pia, TARI itakamilisha upatikanaji wa ithibati ya maabara ya udongo katika kituo cha TARI Mlingano.

5.5 Kuimarisha Maendeleo ya Ushirika

401. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia Tume ya Maendeleo ya Ushirika katika mwaka 2025/2026 itaendelea kuimarisha Vyama vya Ushirika, kwa kuimarisha mifumo ya kidijiti kwenye Vyama vya Ushirika na Mamlaka za Usimamizi; kuimarisha usimamizi na udhibiti wa Vyama vya Ushirika; kuwezesha Vyama vya Ushirika kujiendesha kibiashara na kuviwezesha kupata mitaji; na kuhamasisha ushirika kwenye sekta mbalimbali na makundi maalum. Ili kufikia malengo hayo, Wizara kupitia Tume itatekeleza yafuatayo:-

5.5.1 Kuimarisha mifumo ya Kidijiti kwenye Vyama vya Ushirika na Mamlaka za Usimamizi

402. ***Mheshimiwa Spika,*** ili kuimarisha ukusanyaji, utunzaji, usimamizi na uwezeshaji wa wadau kupata kwa urahisi na kwa wakati, taarifa na takwimu rasmi za maendeleo ya ushirika, Tume itatengeneza *dashboard* kwenye Mfumo wa MUVU na kuunganisha *Mfumo* wa MUVU na mifumo mingine ya TEHAMA inayotumiwa na Vyama vya Ushirika na Taasisi zingine za Serikali. Aidha, itakagua mifumo ya TEHAMA inayotumiwa na Vyama vya Ushirika kwa lengo la kutathimini ufanisi wake.

5.5.2 Kuimarisha Usimamizi na Udhibiti wa Vyama vya Ushirika

403. ***Mheshimiwa Spika,*** Tume itaendelea kuratibu na kusimamia utambuzi na uthaminishaji wa mali za Vyama vya Ushirika 5,973 na itaandaa Mpango wa Matumizi na Uendelezaji mali hizo. Aidha, Tume itaandaa kitabu kitakachoonesha fursa za uwekezaji

zilizopo kwenye Vyama vya Ushirika. Pia, itafanya ufuatiliaji wa mali za Vyama vya Ushirika vilivyofutwa ikiwemo Chama Kikuu cha Ushirika cha Tanga (TARECU) na Shirikisho la Vyama vya Ushirika Tanzania (TFC).

5.5.3 Kuhamasisha Vyama vya Ushirika kujiendesha kibiashara na kuviwezesha kupata mitaji

404. ***Mheshimiwa Spika,*** Tume kwa kushirikiana na Benki ya Ushirika Tanzania itaendelea kuwezesha Vyama vya Ushirika kuingia katika mfumo rasmi wa kifedha kwa kuhamasisha Vyama Vikuu kuwa mawakala wa Benki na kufungua matawi katika mikoa ya Kagera, Dar es Salaam, Mwanza, Mbeya, Katavi na Ruvuma. Vilevile, ili kuongeza thamani ya zao la korosho Tume itasimamia Chama Kikuu cha Tandahimba na Newala (TANECU) kujenga kiwanda kipya cha kubangua korosho chenye uwezo wa kubangua tani 3,500 kwa mwaka katika wilaya ya Tandahimba. Pia, itafufua kiwanda cha kuchakata pamba cha Manawa na kulipa fidia za hisa za Serikali ili kimilikiwe na ushirika; na kufufua viwanda vya kuchakata pamba vya Buyagu na Magu.

405. ***Mheshimiwa Spika,*** Tume itasimamia Chama Kikuu cha Ushirika cha Kahama (KACU) kujenga kiwanda cha kukamua mafuta ya kula ili kuongeza thamani na kukidhi mahitaji ya soko. Aidha, itaratibu ujenzi wa kiwanda cha kutengeneza majora ya nguo kitakachojengwa katika Mkoa wa Simiyu. Pia, itasimamia Chama Kikuu cha Tabora (WETCU) kujenga kiwanda cha kutengeneza nyuzi za kusukia tumbaku katika kongani ya viwanda vya pamba itakayojengwa katika Mkoa wa Simiyu.

406. ***Mheshimiwa Spika,*** Tume katika mwaka 2025/2026 kwa kushirikiana na WRRB, COPRA na TMX, itaendelea kuimarisha mifumo rasmi na jumuishi ya biashara na masoko ya mazao katika Vyama vya Ushirika. Vilevile, itahamasisha Vyama vya Ushirika kuendelea kuuza mazao ya kilimo kupitia mifumo rasmi ili kuongeza mauzo ya mazao ndani na nje ya nchi.

5.5.4 Kuhamasisha Ushirika kwenye Sekta mbalimbali na Makundi Maalum

407. ***Mheshimiwa Spika,*** Tume katika mwaka 2025/2026 itahamasisha vikundi 105 vinavyotekeleza shughuli za kiuchumi katika Sekta ya Kilimo, Mifugo, Uvuvi, Madini, Viwanda na Fedha ili kuunda Vyama vya Ushirika.

408. ***Mheshimiwa Spika***, Tume itaratibu uanzishwaji wa Kampuni ya Bima ya Ushirika itakayomilikiwa na wanaushirika wenyewe, kwa lengo la kutoa huduma za kibima zitakazowakinga na vihatarishi vya aina mbalimbali ikiwemo kushuka kwa bei za mazao, majanga yanayotokana na mabadiliko ya tabia nchi na magonjwa ya mazao na binadamu. Aidha, Tume kwa kushirikiana na watoa huduma za Bima itahamasisha Vyama vya Ushirika kujiunga na Bima mbalimbali. Pia, itahamasisha wanaushirika kujiunga na Mifuko ya Hifadhi ya Jamii kwa lengo la kuwezeshwa kujikinga na majanga ikiwemo visumbufu vya mimea na mazao, mabadiliko ya tabianchi na moto.

409. ***Mheshimiwa Spika,*** Tume itaandaa Mpango wa Maendeleo ya Sekta ya Ushirika utakaoonesha hali halisi ya ushirika katika sekta mbalimbali na fursa za uwekezaji zilizopo nchini. Vilevile, Tume itaanzisha

SACCOS kwenye AMCOS zinazosimamiwa na Vyama Vikuu ili kurahisisha upatikanaji wa mikopo kwa wanachama.

5.6 Kuimarisha Matumizi ya Mifumo ya TEHAMA Katika Uendelezaji wa Sekta ya Kilimo

410. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kuendelea kuimarisha utendaji kazi, matumizi bora ya rasilimali za kilimo, ufuatiliaji, kutoa tahadhari ya mapema kuhusu udhibiti wa milipuko ya visumbufu vya mazao na mimea, kukabiliana na mabadiliko ya tabianchi na kuongeza ufanisi wa utoaji wa huduma kwa wadau wa kilimo. Wizara katika mwaka 2025/2026 itaendelea kuimarisha matumizi ya mifumo ya TEHAMA katika kilimo.

5.6.1 Kuwekeza kwenye Matumizi ya Mifumo ya Kidijiti katika Sekta ya Kilimo

411. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2025/2026 itaendelea kuimarisha mfumo wa *e – Kilimo* kwa kuendelea kujenga moduli ya taarifa za kilimo na kijiografia zitakazopatikana kwa lugha nyepesi ya ramani ikiwemo kuonesha mashamba, ghala, aina za udongo na maeneo ya umwagiliaji. Vilevile, itaboresha mawasiliano na njia ya kubadilishana taarifa za wadau wa kilimo (Agriculture data digitalization value chain) ili kuimarisha utendaji kazi, masoko, uwekezaji na matumizi bora ya rasilimali za kilimo.

412. ***Mheshimiwa Spika***, Wizara itaanzisha maktaba ya kidijiti (e-library) kwa ajili ya kutunza kumbukumbu za kilimo na itaendelea kutoa huduma za ugani kwa wakulima kidijiti. Aidha, kupitia TPHPA itaanzisha moduli ya kufuatilia mazao (crop traceability module) yanayosafirishwa nje ya nchi ili kulinda soko la mazao

ya kilimo. Vilevile, itaanzisha *e-phyto* ili kuwezesha na kurahisisha biashara ya mazao kwa nchi 99 zinazotumia *e-phyto.*

413. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kupitia COPRA itaendelea kusajili ghala, masoko, vituo vya ukaguzi wa mazao na wafanyabiashara wa mazao ya kilimo. Aidha, Wizara kupitia AGITF itaboresha mfumo wa kieletroniki kwa ajili ya usimamizi wa mikopo. Pia, Wizara itaendelea kununua vifaa vya TEHAMA kulingana na teknolojia mpya na za kisasa ili kuongeza ufanisi wa mifumo ya kidijiti katika utoaji wa huduma.

5.6.2 Kuimarisha Mifumo ya Kidijiti itakayowezesha Upatikanaji wa Taarifa Sahihi kwa Wakati

414. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2025/2026 kwa kushirikiana na Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia ya Habari na Mamlaka ya Serikali Mtandao (eGA) itaendelea kuboresha mfumo wa *e – Kilimo* wa Wizara kwa kuunganisha na mifumo mingine ya Serikali ili kuongeza ufanisi katika ubadilishanaji wa taarifa. Vilevile, itaanzisha kituo cha teknolojia za kilimo cha TEHAMA (AgriTech Hub) ambacho kitasaidia wakulima ikiwemo vijana kujifunza na kufanya ubunifu wa kutumia teknolojia za kidijiti.

MAENEO MENGINE MUHIMU YATAKAYOTEKELEZWA NA WIZARA

Kuongeza Matumizi ya Teknolojia na Mbinu za Kilimo Kinachohimili Mabadiliko ya Tabianchi

415. ***Mheshimiwa Spika,*** katika kukabiliana na athari za mabadiliko ya tabianchi, hususan kwa wakullima wa nyanda kame, Wizara kupitia TARI

itaendelea kujenga uwezo wa kituo cha TARI- Hombolo kuwa kituo mahiri cha tafiti za mazao ya nyanda kame na mabadiliko ya Tabianchi *(Centre for dryland crops and climate change research)*. Itaendelea kujenga Ofisi na miundombinu ya kisasa (Vitalu nyumba maalum – *Microclimate screenhouse,* umwagiliaji na maabara ndogo) vitakayowezesha kufanya tafiti za viwango vya mahitaji ya maji na hali ya hewa kwa mazao tofautofauti katika maeneo kame. Hii itawezesha kupanua wigo wa mazao yanayolimwa katika nyanda kame. Aidha, TARI, itaendelea na utafiti wa zao la Tende nchini ambapo itaanzisha mashamba darasa ya zao hilo katika maeneo ya Hombolo, Mvumi na Chalinze Nyama.

416. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2025/2026 itaendelea na utekelezaji wa Mpango wa Sekta wa Usimamizi na Utunzaji wa Mazingira pamoja na Mpango wa Sekta wa Kukabiliana na Mabadiliko ya Tabianchi. Pia, itaendelea kufanya tathmini ya athari ya mazingira na jamii kwenye mashamba makubwa 10 yatakayoainishwa na Halmashauri kwa ajili ya programu ya BBT, maeneo ya miradi na Taasisi zilizo chini ya Wizara na kuandaa Mipango ya Usimamizi wa Mazingira katika maeneo hayo.

417. ***Mheshimiwa Spika***, Wizara itatoa mafunzo kuhusu utunzaji na usimamizi wa mazingira, mbinu na teknolojia za kilimo kinachohimili mabadiliko ya tabianchi ili kuwa na kilimo endelevu na himilivu kwa wakulima 800 katika mikoa ya Dodoma, Singida, Manyara na Tanga.

Jinsia

418. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2025/2026 itaendelea kuhakikisha uzingatiaji wa masuala ya jinsia katika kilimo cha mazao mbalimbali. Wizara kupitia Mradi wa TAISP itakamilisha mwongozo wa ujumuishaji wa masuala ya jinsia katika mnyororo wa thamani wa kilimo. Aidha, Mradi utaendelea kuhakikisha kuwa masuala ya kijinsia yanazingatiwa katika utoaji wa pembejeo za kilimo ikiwemo utoaji wa ruzuku ya mbegu na mbolea pamoja na utoaji wa mafunzo kupitia vikundi vya wakulima katika mashamba darasa ya Mradi. Pia, Wizara kupitia Programu na miradi ya BBT, AFDP na TFSRP itaendelea kutekeleza shughuli zake kwa kuzingatia usawa na jinsia.

AFYA NA USTAWI WA WATUMISHI

419. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2025/2026 itaendelea kutoa huduma ya lishe na dawa kwa watumishi tisa (9) wanaoishi na VVU na UKIMWI. Vilevile, Wizara itaendelea kuhamisha watumishi kushiriki michezo mbalimbali ili kupunguza athari za Magonjwa Sugu Yasiyoambukiza kwa ajili ya kuongeza ufanisi wa utekelezaji wa majukumu ya Wizara. Pia, Wizara itaratibu vikao vinne (4) vya waelimisha rika kwa lengo la kubadilishana taarifa na kutathmini hali ya utekelezaji wa afua za VVU, UKIMWI na Magonjwa Sugu Yasiyoambukiza mahala pa kazi katika Utumishi wa Umma.

420. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara kwa kushirikiana na Wizara yenye dhamana ya masuala ya afya itaendelea kutoa elimu ya VVU, UKIMWI, Afya ya Akili na Magonjwa Sugu Yasiyoambukiza.

421. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara itaendelea kuboresha mazingira ya kufanyia kazi kwa watumishi kwa kuwapatia vitendea kazi, motisha na stahiki zao kwa mujibu wa Sheria, Kanuni, Miongozo na Taratibu. Vilevile, Wizara itahakikisha watumishi wote wenye sifa wanapatiwa nafasi za kujiendeleza kitaaluma kwa kadri ya mahitaji ya Wizara kwenye maeneo mahsusi.

Hitimisho na Shukrani

422. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba nitumie fursa hii kulieleza Bunge lako Tukufu na kuwaambia watanzania wenzangu kuwa, hatua zinazochukuliwa na Serikali ya Awamu ya Sita katika sekta ya kilimo chini ya uongozi mahiri wa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, zinajenga msingi imara wa ukuaji wa sekta hii kwa muda mrefu ambao utaleta uimara wa uchumi wetu, kupungua kwa umaskini na kuongeza thamani ya mazao ambayo itaongeza ajira kwenye eneo la sekta za huduma na kupunguza idadi ya watu kutoka kwenye sekta ya kilimo ambayo ndiyo alama muhimu sana kwenye kupunguza umaskini.

423. ***Mheshimiwa Spika,*** hatua hizo, zitafikiwa tu kama Taifa tutaamua kuwekeza kwa muda mrefu kwenye sekta ya kilimo ambayo imeajiri watu wengi kwa sasa. Miradi mingi tunayoitekeleza, chini ya Serikali ya Awamu ya Sita ni miradi itakayochukua muda mrefu kukamilika si chini ya miaka mitano (5) hadi miaka 10 na tutaendelea kuchukua hatua hii muhimu ili kuweza kuijengea sekta hii uimara dhidi ya mitikisiko mbalimbali.

424. ***Mheshimiwa Spika,*** Tanzania tumepitia mtikisiko wa COVID 19 na uzalishaji wetu haukuathirika. Tanzania tumepitia mtikisiko wa vita inayoendelea kati ya Urusi na Ukraine. Tumeendelea kuwa himilivu kwa sababu sekta ya kilimo imeendelea kuwa imara, ambapo hatukupata upungufu wa chakula. Serikali imetekeleza miradi mbalimbali ya kutoa ruzuku kwenye pembejeo na kwenye ununuaji wa mazao ndio maana uchumi wetu umeendelea kuwa imara. Hii ni hatua muhimu sana.

425. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba Bunge lako Tukufu, litambue Taifa hili ni Taifa la wakulima wadogo wanaohitaji kulindwa na kupewa nyenzo mbalimbali na Serikali yao. Ruzuku zozote zinazotolewa na Serikali siyo gharama bali ni sehemu ya utekelezaji wa miradi ya maendeleo, kwani Taasisi za kimataifa zimekuwa zikitizama mipango yetu ya ruzuku kama ni matumizi yasiyo ya muhimu jambo ambalo siyo sahihi. Ruzuku ya mbolea, ruzuku ya zana za kilimo, ruzuku ya ujenzi wa miundombinu ya umwagiliaji ni muhimu sana kwa ajili ya kuongeza tija na kupunguza umaskini.

426. ***Mheshimiwa Spika,*** hatuwezi kupunguza umaskini kama hatutawekeza kwa wakulima wetu wadogo. Dhana ya *commercial farming* kwa Tanzania siyo ukubwa wa shamba bali ni kiwango cha uzalishaji cha mkulima mdogo anachopata kwenye eneo la ekari moja dhidi ya gharama za uzalishaji na kumtengenezea faida. Tija ndiyo *commercial farming* kwetu na wala siyo ukubwa wa ardhi. Kama tukiweka nguvu kwenye dhana ya *commercial farming* kwa kuangalia ukubwa wa ardhi, tutakuwa tunawaonea na kuwaacha wakulima wadogo nje ya mipango yetu ya maendeleo.

427. ***Mheshimiwa Spika,*** nitumie nafasi hii kulishukuru Bunge lako Tukufu kwakuwa pamoja na wakulima wadogo wa nchi hii. Nitumie nafasi hii kumshukuru sana Mheshimiwa Rais ambaye ameendelea kuweka nguvu katika kusaidia sekta ya kilimo na wakulima wadogo.

428. ***Mheshimiwa Spika,*** tunaenda kwenye Uchaguzi Mkuu mwaka huu 2025 mwezi wa 10. Sisi wakulima tutakapoenda kupiga kura tunapigia kura ruzuku ya mbolea, ruzuku ya mbegu, tunapigia kura ruzuku ya matrekta, viuatilifu, mikopo ya riba nafuu kupitia Benki ya ushirika Tanzania, bei nzuri ya mazao, upatikanaji wa huduma za ugani na huduma za upimaji wa afya ya udongo. Hivyo, sisi kama wakulima tunafahamu kinachotupeleka kwenye uchaguzi mwaka huu.

429. ***Mheshimiwa Spika,*** kwa kutambua kuwa Taifa hili msingi wake ni ujamaa na kujitegemea na linajengwa zaidi na wakulima wadogo, Mpango wowote wa maendeleo utakaowaacha wakulima wadogo nje itakuwa ni sawasawa na kusaliti Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa mujibu wa Ibara ya 9, kukisaliti Chama Cha Mapinduzi na kusaliti watanzania wengi walioajiriwa katika sekta ya kilimo.

430. ***Mheshimiwa Spika,*** Serikali ya Chama Cha Mapinduzi itaendelea kuwalinda wakulima wadogo kwa wivu mkubwa na kuwawezesha kuwa commercial farmers na kuwa wakulima wanaozalisha kwa tija ili waweze kuondokana na umaskini.

Hatuwezi kuondoa umaskini kama hatuwezi kuwaondoa wakulima wadogo kwenye umaskini.

431. ***Mheshimiwa Spika,*** mipango ya Serikali ya kuwalinda wakulima wadogo haiwezi kuwaacha wakulima wakubwa ambao wameanza kuingia katika sekta hii. Usalama wa wakulima wakubwa ni kuongezeka kwa tija na uzalishaji utakaoongeza kipato cha wakulima wadogo na kuwaondoa kwenye umaskini. Hii ndiyo itakayokuza sekta ya kilimo na kulinda Taifa letu.

432. ***Mheshimiwa Spika,*** ninaomba nitumie fursa hii kuzishukuru Nchi na Mashirika mbalimbali ya Kimataifa ambayo yamesaidia Wizara katika juhudi za kuendeleza kilimo. Baadhi yao kama ifuatavyo:- Serikali za Japan, Marekani, Uingereza, China, Indonesia, Korea ya Kusini, India, Italia, Misri, Kuwait, Israel, Ubelgiji, Ujerumani, Finland, Norway, Brazil, Uholanzi, Ireland, Malaysia, Vietnam, Canada, Poland pamoja na Umoja wa nchi za Afrika, Umoja wa Ulaya na Umoja wa Falme za Kiarabu. Vilevile, tunashukuru mashirika mbalimbali ya kimataifa na kitaifa ikiwemo AGRA, SAT, FAO, WFP, JICA, KOICA, Care International, World Vision, Benki ya Dunia, Benki ya Maendeleo ya Afrika, IMF, TAHA, World Vegetable Centre, SUGECO, SAGCOT, Aspires Tanzania, USAID, CIAT, RIKOLTO, HELVATAS, IRRI, Agriedo, Mazao Hub, Global Community, TASTA, GAIN, NORAD, IITA, AATI, BMGF, AMDT, SNV, FSDT, ANSAF, MVIWATA, SWISS AID, TOAM, GIZ, ESRF, PASS, EFTA na TPSF.

433. ***Mheshimiwa Spika,*** ninapenda kuzishukuru Taasis za Fedha ikiwemo CRDB, NMB, Benki ya Ushirika Tanzania, TADB, TIB, Azania Bank, NBC, PBZ,

Commercial Bank of Tanzania, Equity Bank na Mwanga Hakika.

434. ***Mheshimiwa Spika,*** ninapenda kuzishukuru Taasisi zote za elimu ya juu na Taasisi za utafiti. Vilevile, ninapenda kushukuru kampuni na wafanyabiashara wote wa mazao ya kilimo ambao tumekuwa tukishirikiana na nao katika kutoa soko la uhakika kwa wakulima. Ninawashukuru pia wafanyabiashara na wasambazaji wote wa pembejeo za kilimo kwa kuhakikisha pembejeo zinawafikia wakulima kwa wakati.

435. ***Mheshimiwa Spika,*** ninapenda pia kuzishukuru kampuni zote za mawasiliano nchini ikiwemo TTCL, Airtel, Vodacom, Yas na Halotel. Ninawashukuru pia kwa umuhimu wa kipekee wamiliki na wahariri wa vyombo vya habari vyote nchini pamoja na wanahabari wote wa vyombo vyote ikiwemo mitandao ya kijamii kwa kushirikiana nasi katika kuhabarisha umma na kutoa elimu kwa wakulima. Pia, ninawashukuru wasanii wote nchini kwa kuendelea kushirikiana nasi katika kutoa elimu kwa wakulima.

436. ***Mheshimiwa Spika,*** ninawashukuru sana Viongozi wa dini kwa kuendelea kutuombea na kutushauri katika kipindi chote cha utekelezaji wa majukumu yetu. Pia, nitumie fursa hii kuwashukuru viongozi wote wa kimila kwa kuendelea kutuunga mkono katika utekelezaji wa majukumu yetu ya kila siku.

6 MAOMBI YA FEDHA MWAKA 2025/2026

FUNGU 43, 24 na 05

6.1 Makadirio ya Makusanyo ya Maduhuli

437. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara katika mwaka 2025/2026 inatarajia kukusanya kiasi cha Shilingi **12,265,370,000** kupitia Fungu 43 na Fungu 05. Kati ya fedha hizo, Shilingi **8,665,370,000** zitakusanywa kutokana na ukaguzi wa mazao, kodi za majengo na uuzaji wa nyaraka za zabuni kupitia Fungu 43 na kiasi cha Shilingi **3,600,000,000** kutokana na ada za umwagiliaji na ukodishaji wa mitambo kupitia Fungu 05.

6.2 Fedha za Matumizi kwa Mafungu yote

438. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2025/2026 Wizara ya Kilimo inaliomba Bunge lako Tukufu liidhinishe jumla ya kiasi cha Shilingi **1,242,975,075,000** kupitia Fungu 43, Fungu 05 na Fungu 24.

6.2.1 Fedha kwa Fungu 43

439. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2025/2026, kiasi cha Shilingi **838,259,822,000** zinaombwa. Kati ya fedha hizo, Shilingi **702,275,933,000** ni kwa ajili ya kutekeleza Miradi ya maendeleo ambapo kiasi cha Shilingi **424,328,013,000** ni fedha za ndani na kiasi cha Shilingi **277,947,920,000** ni fedha za nje. Aidha, Shilingi **135,983,889,000** ni kwa ajili ya matumizi ya kawaida ambapo kiasi cha Shilingi **81,447,048,000** ni kwa ajili ya mishahara na kiasi cha Shilingi **54,536,841,000** ni kwa ajili ya matumizi mengineyo ya Wizara, Bodi na Taasisi.

6.2.2 Fedha kwa Fungu 05

440. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2025/2026, Tume ya Taifa ya Umwagiliaji inaomba kuidhinishiwa jumla ya Shilingi **382,138,408,000**. Kati ya fedha hizo, Shilingi **308,721,961,000** ni fedha za Maendeleo na Shilingi **73,416,447,000** ni kwa ajili ya Matumizi ya Kawaida. Kati ya fedha za maendeleo zinazoombwa, kiasi cha Shilingi **259,617,801,000** ni fedha za ndani na kiasi cha Shilingi **49,104,160,000** ni fedha za nje. Aidha, kati ya Shilingi **73,416,447,000** ya fedha za Matumizi ya Kawaida zinazoombwa, kiasi cha Shilingi **65,148,830,000** ni kwa ajili ya Matumizi Mengineyo (OC) na kiasi cha Shilingi **8,267,617,000** ni kwa ajili ya Mishahara (PE) ya watumishi wa Tume.

6.2.3 Fedha kwa Fungu 24

441. ***Mheshimiwa Spika,*** katika mwaka 2025/2026, Tume ya Maendeleo ya Ushirika inaomba kuidhinishiwa jumla ya Shilingi **22,576,845,000.** Kati ya fedha hizo, Shilingi **21,879,669,000** ni kwa ajili ya Matumizi ya Kawaida ambapo Shilingi **12,846,074,000** ni mishahara (PE) ya watumishi na Shilingi **9,033,595,00** ni Matumizi Mengineyo (OC). Aidha, fedha za ndani kiasi cha Shilingi **697,176,000** zinaombwa kutekeleza miradi ya Maendeleo.

442. ***Mheshimiwa Spika,*** hotuba hii pia inapatikana katika tovuti ya Wizara: *www.kilimo.go.tz*

443. ***Mheshimiwa Spika,*** NINAOMBA KUTOA HOJA**.**

VIAMBATISHO

Kiambatisho Na. 1: Utekelezaji wa Miradi 63 ya Ujenzi wa Skimu Mpya za Umwagiliaji

Utekelezaji wa miradi 63 ya ujenzi wa skimu mpya za umwagiliaji						
Na	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jina la Mradi**	**Ukubwa (ha)**	**Jina la Mkandarasi**	**Hatua ya Utekelezaji**
1	Mwanza	Buchosa	Magurukenda	500	M/S Skyline Properties Ltd	100%
2			Sukuma			
3	Manyara	Mbulu	skimu ya Tlawi	350	M/s China Sichuan International Cooperation Co.Ltd (SIETCO)	100%
4	Tabora	Nzega	Idudumo Phase I	1,000	M/s Diversified Transport Ltd	98%
5	Mwanza	Sengerema	Katunguru	800	M/s China Sichuani International Cooperation co. ltd (SIETCO), Jv M/s Jiangxi Geo-Engineering (GROUP) Corporation	94%
6	Iringa	Iringa DC	Mkombozi LOT IV	6,000	M/s CRJE(EA) Limited	88%
7	Tabora	Sikonge	Ulyanyama	1,100	M/s Luneco Investment Ltd	86%

Utekelezaji wa miradi 63 ya ujenzi wa skimu mpya za umwagiliaji						
Na	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jina la Mradi**	**Ukubwa (ha)**	**Jina la Mkandarasi**	**Hatua ya Utekelezaji**
8	Mara	Rorya	Rabour	180	M/s Isimila Co. Ltd	98%
9	Iringa	Iringa DC	Mkombozi LOT I	6,000	M/s Comfix and Engineering Limited	92%
10	Dodoma	Bahi	Kongogo	250	M/s CRJE(EA) Ltd	70%
			Membe Phase I	1,000	M/s CRJE(EA) Ltd	25%
11	Mwanza	Kwimba	Mahiga	900	M/S Skyline Properties Ltd	92%
12	Mbeya	Mbarali	Msesule	450	M/s GNMS Contractors Co. Ltd	57%
13		Kyela	Makwale	250	M/s Bluemart Real Estate Co.Limited	53%
14	Iringa	Iringa DC	Mkombozi LOT II	6,000	M/s Comfix and Engineering Limited	53%
15	Morogoro	Kilosa	Rudewa	2,500	M/s Comfix and Engineering Limited	45%
16	Singida	Mkalama	Msingi	1,200	M/s Nakuroi Investment	45%
17	Iringa	Iringa DC	Mkombozi LOT III	6,000	M/s CRJE(EA) Limited	39%
18	Kilimanjaro	Moshi	Mandakamnon o	420	M/S ML Classic Limited JV Gilco	70%

Utekelezaji wa miradi 63 ya ujenzi wa skimu mpya za umwagiliaji						
Na	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jina la Mradi**	**Ukubwa (ha)**	**Jina la Mkandarasi**	**Hatua ya Utekelezaji**
19	Tabora	Nzega	Lyamalagwa	1,400	M/s Advent Construction Limited	26%
20	Rukwa	Sumbawanga-Kwera	Ilemba	3,000	M/s Serengeti Limited	28%
21	Arusha	Karatu	Mbuga Nyekundu	6,000	M/s CRJE (EA) Limited	15%
22			Jobaj			
23			Dumbaychand			
24			Barazani			
25			Laghangarer			
26			Malackchand			
27	Simiyu	Bariadi	Kasoli	634	M/s SIETCO	10%
28	Singida	Iramba	Masimba	347	M/S. Otonde Construction & General Supplies	5%
29	Kigoma	Kigoma	Luiche	3,000	M/s CRJE (EA) Limited	2%
30	Tabora	Nzega	Idudumo Phase III	500	M/S Mkwawa Logistics and Construction Ltd	2%
31	Manyara	Mbulu	Tlawi Phase II	120	M/s China Sichuan International Cooperation Co.Ltd	9%
32	Arusha	Monduli	Mahande	4,000	M/s Jandu Plumbers Ltd	2%
33			Majengo Juu			

Utekelezaji wa miradi 63 ya ujenzi wa skimu mpya za umwagiliaji						
Na	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jina la Mradi**	**Ukubwa (ha)**	**Jina la Mkandarasi**	**Hatua ya Utekelezaji**
34			Kabambe Majengo			
35			Block Farm			
36			Migungani			
37			Jangwani			
38			Kirurumo			
39			Migombani			
40			Migombani Chini			
41			Miwaleni			
42	Kilimanjaro	Moshi	Ikuini,	2,400	M/S Ansil (T) Limited	10%
43		Moshi	.Mboni			
44		Rombo	Mraokyero			
45		Mwanga	Kigonigoni	1,200	M/s Nolspan International JV Elite Co. Ltd	2%
46	Singida	Manyoni	Mbwasa	3,750	M/s. Otonde Construction & General Supplies Limited	2%
47	Ruvuma	Nyasa	Lundo	600	Ms.Stc Construction Co. Ltd	2%

Utekelezaji wa miradi 63 ya ujenzi wa skimu mpya za umwagiliaji						
Na	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jina la Mradi**	**Ukubwa (ha)**	**Jina la Mkandarasi**	**Hatua ya Utekelezaji**
48	Dodoma	Chamwino	Membe Phase II	3,277	M/s. Nakuroi Investment Co. Ltd	2%
49		Bahi	Matarajira	5,000.00	M/s.Ozin group Ltd	2%
50			Mtazamo			
51			Bahi Sokoni			
52	Ruvuma	Tunduru	Mkotamo	1,000	M/s. Africentric Co. Ltd	2%
53	Njombe	Njombe	Shamba la Chai - Njombe		M/s. Africentric Co. Ltd	2%
54	Ruvuma	Namtumbo	Nambalapi	100	M/S HAMIER (T) LTD JV ANSIL (T) LTD	8%
55	Njombe	Njombe	Itipingi	162	AMJ GLOBAL MULTI CONTRACTORS CO LTD	10%
56	Tabora	Sikonge	Kalupale	2,500		Usanifu umekamilika
57	Tabora	Uyui	Igwisi	2,500		Usanifu unaendelea
58	Tabora	Uyui	Mwamabondo	1,200		Usanifu unaendelea
59	Katavi	Mpanda	Iloba	1,200		Usanifu umekamilika
60	Pwani	Kibibi	Mbakia Mtuli	8,000		Ipo katika hatua ya

Utekelezaji wa miradi 63 ya ujenzi wa skimu mpya za umwagiliaji						
Na	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jina la Mradi**	**Ukubwa (ha)**	**Jina la Mkandarasi**	**Hatua ya Utekelezaji**
						manunuzi kwa ajili ya ujenzi
61	Pwani	Rufiji	Ngorongo	3,000		Ipo katika hatua ya manunuzi kwa ajili ya ujenzi
62	Tanga	Korogwe	Kwamsisi	350		Ipo katika hatua ya manunuzi kwa ajili ya ujenzi
63	Geita	Nyang'wale	Nyamgogwa	2,000		Ipo katika hatua ya manunuzi kwa ajili ya ujenzi

Kiambatisho Na. 2: Ukarabati wa Miundombinu ya Umwagiliaji katika Skimu 48

Ukarabati wa miundombinu ya umwagiliaji katika skimu 48						
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jina la Mradi**	**Ukubwa (ha)**	**Jina la Mkandarasi**	**Hatua ya Utekelezaji**
1	MBEYA	MBARALI	CHOSI	1,700	Jandu Plumbers Limited	41%
2			HERMAN	400		
3	MBEYA	MBARALI	MATEBETE	1,200	M/s Nakuroi Investment Co Limited	53%
4			GONAKUVAGOGOLO	250		
5	MBEYA	MBARALI	MADIBIRA	3,200	M/s Skyline Properties Limited	100%
6	MBEYA	MBARALI	UTURO	2,000	M/s IRA JV GLOBAL	39.5%
7			ISENYELA	1,000		
8	MBEYA	BUSOKELO	MBAKA	600	M/s KIKIM Contractors Ltd	98%
9	MBEYA	MBARALI	MBUYUNI KIMANI	3,000	WEBCO COMPANY LIMITED	35%
10	MBEYA	MBARALI	MAKANGARAWE	1,100		
11	IRINGA	MAFINGA	MTULA	75	M/s Nyakwe Enterprises Limited	100%
12	IRINGA	KILOLO	MGAMBALENGA	3,000	M/s Explicit Main Contractors	100%
13	IRINGA	KILOLO	RUAHA MBUYUNI	903	NOLSPAN INTERNATIONAL COMPANY LTD	12%
14	IRINGA	IRINGA	MAGOZI	1,300	CRJE (EAST AFRICA) LTD	Kukabidhi eneo la ujenzi
15			LUGANGA	700		
16	MOROGORO	MVOMERO	MGONGOLA	620	M/s BADR (EAST AFRICA) LTD	46%

Ukarabati wa miundombinu ya umwagiliaji katika skimu 48						
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jina la Mradi**	**Ukubwa (ha)**	**Jina la Mkandarasi**	**Hatua ya Utekelezaji**
17	MOROGORO	MOROGORO VIJIJINI	TULOKONGWA	3,000	M/s Valosu construction limited	20%
18	MOROGORO	MALINYI	ITETE	850	M/s Msindavii investment limited	42%
19	MOROGORO	MOROGORO	MBALANGWE	1,000	M/s Pivotech company limited	22%
20	RUVUMA	SONGEA	MUHUKURU	300	MUUNGANO GENERAL ENTERPRISES CO.LTD	100%
21	TABORA	NZEGA	IDUDUMO I	400	M/s EXPLICITY MAIN CONSTRUCTORS	100%
22	KILIMANJARO	SAME	MYAMBA	2,222	M/s BIGDAY JV HAMMIER LIMITED	100%
23	KILIMANJARO	MWANGA	KIRYA	800	M/S Ansil (T) Limited Jv Hamieri Limited	47%
24	KATAVI	MPANDA	MWAMKULU	1,500	M/S SICHUAN ROAD AND BRIDGE (GROUP) CORPORATION LIMITED	55%
25	KATAVI	MPANDA	KABAGE	1,500	UNIK CONSTRUCTION ENGINEERING(PTY)	2%
26	SONGWE	MOMBA	NAMING'ONG'O	3,000	M/s SOLID ROCK LTD	41%
27	TANGA	KOROGWE	CHEKELEI	2,000	M/s JIANGXI GEO ENGINEERING GROUP	
28	RUKWA	NKASI	LWAFI KATONGOLO	3,300	M/S HALEM CONSTRUCTION COMPANY LTD	3%

Ukarabati wa miundombinu ya umwagiliaji katika skimu 48						
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jina la Mradi**	**Ukubwa (ha)**	**Jina la Mkandarasi**	**Hatua ya Utekelezaji**
29	SINGIDA	SINGIDA	MSANGE	1,400	M/S KAGWA GENERAL SUPPLIES LTD	3%
30	LINDI	MTAMA	NARUNYU	3,500	STC CO.LTD	2%
31	LINDI	LINDI	MKWAYA	300	HALEM CONSTRUCTION COMPANY LTD	
32	MTWARA	MASASI	NDANDA	6,500	M/S CHINA RAILWAY 15 BUREAU GROUP CORPORATION	6%
33	LINDI	LINDI	RUTAMBA	3,000	HALEM CONSTRUCTION COMPANY LTD	2%
34	LINDI	RUANGWA	NANGANGA	1,000	M/S YELL LIMITED	2%
35	IRINGA	KILOLO	MGAMBALENGA PHASE 2	3,000	M/S CHINA RAILWAY 15 BUREAU GROUP CORPORATION	
36	KILIMANJARO	SAME	NDUNGU	2,560	M/S HAMIER (T) LTD JV ANSIL (T) LTD	7%
37			KIHURIO			
38	MOROGORO	MOROGORO	KIROKA	180	Ms. R J Muissa Co. Company Limited	2%
39	DODOMA	CHAMWINO	BIHAWANA	22	M/s. Pro Agro Global Limited	100%
40	RUVUMA	MBINGA	KIMBANDE	400	M/s. TANFRECO CONTRACTORS LIMITED	2%
41	KILIMANJARO	HAI	MTAMBO	8,500	M/s. Serengeti LIMITED	3%

Ukarabati wa miundombinu ya umwagiliaji katika skimu 48						
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jina la Mradi**	**Ukubwa (ha)**	**Jina la Mkandarasi**	**Hatua ya Utekelezaji**
42	TABORA	IGUNGA	MWAMAPULI	12,000	M/s. SALUM MOTOR TRANSPORT CO. LIMITED	2%
43	LINDI	LINDI DC	KINYOPE	200	HALEM CONSTRUCTION COMPANY LTD	2%
44	IRINGA	IRINGA	MANGALALI	400	GNMS CONTRACTORS CO.LTD	2%
45	KATAVI	TANGANYIKA	KAREMA	500		Usanifu umekamilika
46	MOROGORO	MVOMERO	MSUFINI	1,000		Hatua ya Manunuzi kwa ajili ya Ujenzi
47	TANGA	KOROGWE	MAHENGE	480		Manunuzi ya ujenzi
48	MANYARA	MANYARA	ENDAGAW	276		Manunuzi ya ujenzi

Kiambatisho Na. 3: Utekelezaji wa Mpango wa Upembuzi yakinifu na Ujenzi wa Mabwawa 114 ya umwagiliaji

Utekelezaji wa Mpango wa Upembuzi yakinifu na Ujenzi wa Mabwawa 114 ya umwagiliaji					
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jina la Bwawa**	**Mita za Ujazo**	**Utekelezaji**
1	Manyara	Mbulu	Tlawi	1,100,000	100%
2	Tabora	Sikonge	Ulyanyama	2,070,000	100%
3	Dodoma	Chamwino	Membe	12,000,000	89%
4	Dodoma	Mpwawa	Msagali	92,000,000	74%
5	Mwanza	Sengerema	Katunguru	2,150,000	71%
6	Shinyanga	Shinyanga	Nyida	4,500,000	80%
7	Simiyu	Bariadi	Kasoli	1,890,000	63%
8	Tabora	Uyui	Goweko	4,000,000	50%
9	Singida	Mkalama	Msingi	1,875,000	45%
10	Tabora	Tabora MC	Iyombo	6,600,000	35%
11	Tanga	Korogwe	Mkomazi	100,000,001	47%
12	Arusha	Karatu	Eyasi	7,000,000	7%
13	Lindi	Mtama	Narunyu	13,400,000	3%
14	Singida	Singida	Msange	8,000,000	14%
15	Lindi	Lindi	Rutamba	1,184,972.00	3%
16	Tanga	Korogwe	Chekelei	3,000,000	3%
17	Singida	Iramba	Masimba	4,000,000	3%
18	Geita	Geita /Sengerema	Ibanda	6,350,000	10%
19	Kigoma	Ujiji	Luiche	2,500,000	2%
20	Lindi	Ruangwa	Nanganga	52,400,000	2%
21	Mtwara	Mtwara	Ndanda	3,600,000	2%
22	Lindi	Lindi	Mkwaya	11,180,000	2%
23	Dodoma	Kondoa	Kisese	28,100,000	Usanifu umekamilika
24	Geita	Nyang'wale	Nyamgogwa	27,800,000	Manunuzi kwa ajili ya ujenzi

Utekelezaji wa Mpango wa Upembuzi yakinifu na Ujenzi wa Mabwawa 114 ya umwagiliaji					
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jina la Bwawa**	**Mita za Ujazo**	**Utekelezaji**
25	Iringa	Kilolo	Nyanzwa	2,720,000	Usanifu umekamilika
26	Lindi	Mtama	Nyangao	3,100,000	Manunuzi kwa ajili ya ujenzi
27	Mtwara	Mtwara	Mapalagwe	4,270,000	Manunuzi kwa ajili ya ujenzi
28	Songwe	Momba	Kasinde	88,850,000	Manunuzi kwa ajili ya ujenzi
29	Songwe/Rukwa	Momba/Sumbawanga	Legezamwendo	2,312,000	Usanifu unaendelea
30	Tanga	Handeni	Masatu	13,800,000	Usanifu umekamilika
31	Songwe	Momba	Kamsamba	62,920,000	Manunuzi kwa ajili ya ujenzi
32	Tanga	Lushoto	Kitivo	25,710,000	Usanifu umekamilika
33	Tanga	Lushoto	Mnazi	20,780,000	Usanifu umekamilika
34	Dodoma	Kongwa	Ngomai	66,930,000	Manunuzi kwa ajili ya ujenzi
35	Dodoma	Mpwapwa	Mlembule	17,400,000	Usanifu umekamilika
36	Dodoma	Mpwapwa	Chitemo	19,630,000	Usanifu umekamilika
37	Kagera	Biharamulo	Mwiruzi	13,216,956.31	Usanifu umekamilika
38	Katavi	Mlele	Mwamapuli (Msadya)	24,200,000	Manunuzi kwa ajili ya ujenzi
39	Katavi	Mlele	Kavuu	8,061,995	Manunuzi kwa ajili ya ujenzi
40	Manyara	Mbulu	Tumati - Dongobesh	9,380,000	Manunuzi kwa ajili ya ujenzi
41	Manyara	Mbulu	Drim	13,810,000	Manunuzi kwa ajili ya ujenzi
42	Mara	Butiama	Suguti	12,154,268.05	Usanifu umekamilika
43	Morogoro	Malinyi	Usangule	2,347,686.88	Usanifu umekamilika
44	Mtwara	Tandahimba	Lipalwe	13,320,000	Usanifu umekamilika
45	Pwani	Kibiti	Mbakia Mtuli	26,649,255	Manunuzi kwa ajili ya ujenzi
46	Pwani	Kibiti	Ngorongo	30,899,398	Manunuzi kwa ajili ya ujenzi
47	Ruvuma	Mbinga	Mbala	4,480,000	Manunuzi kwa ajili ya ujenzi
48	Ruvuma	Mbinga	Sanga	6,450,000	Usanifu umekamilika

Utekelezaji wa Mpango wa Upembuzi yakinifu na Ujenzi wa Mabwawa 114 ya umwagiliaji					
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jina la Bwawa**	**Mita za Ujazo**	**Utekelezaji**
49	Kilimanjaro	Same	Yongoma	5,839,958	Manunuzi kwa ajili ya ujenzi
50	Kilimanjaro	Same	Mraokeryo	28,000	Manunuzi kwa ajili ya ujenzi
51	Morogoro	Gairo	Malimbika		Manunuzi kwa ajili yaUsanifu na ujenzi
52	Shinyanga	Shinyanga	Isholoło		Usanifu unaendelea
53	Shinyanga	Nzega	Nhele		Manunuzi kwa ajili ya ujenzi
54	Tabora	Nzega	Nindo		Usanifu unaendelea
55	Tabora	Uyui	Shitage		Usanifu unaendelea
56	Mwanza	Sengerema	Isole kishinda		Usanifu unaendelea
57	Arusha	Arumeru	Ngarenanyuki		Usanifu unaendelea
58	Arusha	Monduli	Nadosoito		Usanifu unaendelea
59	Dodoma	Chamwino	Manda		Usanifu unaendelea
60	Dodoma	Chamwino	Mpwayungu		Usanifu unaendelea
61	Dodoma	Kongwa	Mpondi Manungu		Usanifu unaendelea
62	Geita	Bukombe	Nampangwe		Usanifu unaendelea
63	Geita	Mbogwe	Mugelele		Usanifu unaendelea
64	Geita	Chato	Masasi		Usanifu unaendelea
65	Iringa	Mufindi	Ikweha		Usanifu unaendelea
66	Kagera	Muleba	Buligi		Usanifu unaendelea
67	Kagera	Kyerwa	Ruushwa		Usanifu unaendelea
68	Katavi	Mlele	Kilida		Usanifu unaendelea
69	Katavi	Mlele	Ilalangulu/Mirumba		Usanifu unaendelea
70	Kilimanjaro	Moshi	Kochakinde		Usanifu unaendelea
71	Kilimanjaro	Rombo	Ikuini		Usanifu unaendelea
72	Kilimanjaro	Same	Kihurio		Usanifu unaendelea

Utekelezaji wa Mpango wa Upembuzi yakinifu na Ujenzi wa Mabwawa 114 ya umwagiliaji					
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jina la Bwawa**	**Mita za Ujazo**	**Utekelezaji**
73	Lindi	Kilwa	Matandu		Usanifu unaendelea
74	Lindi	Kilwa	Mahonga		Usanifu unaendelea
75	Manyara	Babati Dc	Muungano		Usanifu unaendelea
76	Mara	Rorya	Chereche		Usanifu unaendelea
77	Mara	Rorya	Rang'wenyi		Usanifu unaendelea
78	Mbeya	Mbeya Dc	Mjele		Usanifu unaendelea
79	Mbeya	Mbeya Dc	Mshewe		Usanifu unaendelea
80	Morogoro	Gairo	Chanjele/Lukando		Usanifu unaendelea
81	Mtwara	Nanyumbu	Masuguru		Usanifu unaendelea
82	Mtwara	Mtwara	Kitere		Usanifu unaendelea
83	Mwanza	Sengerema	Nyashana-Litel		Usanifu unaendelea
84	Njombe	Ludewa	Ruhuhu		Usanifu unaendelea
85	Njombe	Ludewa	Ibumi (Masimavalafu)		Usanifu unaendelea
86	Pwani	Bagamoyo	Mandela		Usanifu unaendelea
87	Pwani	Mkuranga	Kisere		Usanifu unaendelea
88	Rukwa	Sumbawanga	Kianda igonda		Usanifu unaendelea
89	Rukwa	Sumbawanga	Maleza		Usanifu unaendelea
90	Ruvuma	Mbinga	Kihungu		Usanifu unaendelea
91	Ruvuma	Songea	Nambendo		Usanifu unaendelea
92	Shinyanga	Kishapu	Lunguya		Usanifu unaendelea
93	Shinyanga	Shinyanga	Mwamkanga		Usanifu unaendelea
94	Shinyanga	Shinyanga	Ngaganulwa		Usanifu unaendelea
95	Rukwa	Kalambo	Ulumi		Usanifu unaendelea
96	Rukwa	Kalambo	Katuka		Usanifu unaendelea
97	Ruvuma	Mbinga	Mkungwe		Usanifu unaendelea

Utekelezaji wa Mpango wa Upembuzi yakinifu na Ujenzi wa Mabwawa 114 ya umwagiliaji					
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jina la Bwawa**	**Mita za Ujazo**	**Utekelezaji**
98	Simiyu	Busega	Shigala		Usanifu unaendelea
99	Simiyu	Busega	Lutubiga		Usanifu unaendelea
100	Mbeya	Mbarali	Dudumizi		Usanifu unaendelea
101	Mbeya	Mbarali	Mambi		Usanifu unaendelea
102	Morogoro	Gairo	Chakwale na Kibedya		Usanifu unaendelea
103	Simiyu	Bariadi	Gilya		Usanifu unaendelea
104	Simiyu	Bariadi	Nkuri		Usanifu unaendelea
105	Simiyu	Bariadi	Mwasubuya		Usanifu unaendelea
106	Iringa	Iringa	Magubike		Usanifu unaendelea
107	Iringa	Iringa	Idodi		Usanifu unaendelea
108	Simiyu	Itilima	Isakang`wale		Usanifu unaendelea
109	Singida	Mkalama	Mwangeza		Usanifu unaendelea
110	Singida	Mkalama	Tatazi		Usanifu unaendelea
111	Singida	Singida	Mughamo		Usanifu unaendelea
112	Dodoma	Mpwapwa	Kisima (Mtera)		Usanifu unaendelea
113	Dodoma	Mpwapwa	Idodoma		Usanifu unaendelea
114	Songwe	Songwe	Nanjembo		Usanifu unaendelea

Kiambatisho Na. 4: Utekelezaji wa Mpango wa Upembuzi Yakinifu na Ujenzi wa Mabonde 22 ya Kimkakati ya Umwagiliaji

Utekelezaji wa mpango wa Upembuzi yakinifu na Ujenzi wa Mabonde 22 ya kimkakati ya Umwagiliaji					
Na	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jina la Bonde**	**Ukubwa (hekta)**	**Utekelezaji**
1	Pwani	Rufiji na Kibiti	Bonde la Rufiji chini ya bwawa la Nyerere	64,896	Upembuzi umekamilika-manunuzi kwa ajili ya ujenzi
2	Morogoro	Malinyi	Usangule	2,500	Upembuzi umekamilika-manunuzi kwa ajili ya ujenzi
3	Mara	Musoma	Bugwema	2,300	Upembuzi umekamilika-manunuzi kwa ajili ya ujenzi
4	Mara	Musoma	Bonde la Mto Suguti	4,800	Upembuzi umekamilika-manunuzi kwa ajili ya ujenzi
5	Mtwar	Newala	Bonde la Makondeko	9,000	Upembuzi umekamilika-manunuzi kwa ajili ya ujenzi
6	Mtwara na Lindi	Masasi, Ruangwa na Lindi Vijijini	Bonde la Mto Lukuledi	4,680	Upembuzi umekamilika-manunuzi kwa ajili ya ujenzi
7	Kilimanjaro	Hai	Skimu ya Mtambo	7,000	Upembuzi umekamilika na ujenzi umeanza
8	Tanga	Lushoto na Mkinga	Bonde la Mto Umba	5,560	Upembuzi umekamilika- manunuzi kwa ajili ya ujenzi
9	Tanga	Korogwe	Bonde la Mkomazi	3,140	Upembuzi umekamilika na ujenzi umeanza
10	Songwe	Momba	Kasinde	15,000	Upembuzi umekamilika- manunuzi kwa ajili ya ujenzi
11	Dodoma	Kongwa	Ngomai/ Kibaigwa	2,000	Upembuzi umekamilika- manunuzi kwa ajili ya ujenzi

Utekelezaji wa mpango wa Upembuzi yakinifu na Ujenzi wa Mabonde 22 ya kimkakati ya Umwagiliaji					
Na	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jina la Bonde**	**Ukubwa (hekta)**	**Utekelezaji**
12	Ruvuma	Mbinga	Litumbandyosi	900	Upembuzi umekamilika- manunuzi kwa ajili ya ujenzi
13	Shinyanga, Tabora na Singida	Kahama, Shinyanga, Nzega, Kishapu, Igunga, Ikungi, Uyui na Iramba	Bonde la Mto Manonga-Wembere	57,000	Upembuzi umekamilika- manunuzi kwa ajili ya ujenzi
14	Mara	Serengeti, Butiama, Musoma, Karagwe, Bukoba na Misenyi	Bonde la Ziwa Victoria /Ngono	20,470	Upembuzi umekamilika- manunuzi kwa ajili ya ujenzi
15	Morogoro	Mlimba	Bonde la Mto Kilombero	53,344	Upembuzi unaendelea
16	Morogoro	Kilombero	Bonde la Ifakara-Idete	4,000	Upembuzi unaendelea
17	Ruvuma	Songea, Tunduru, Nanyumbu, Newala, Tandahimba, Nanyamba na Mtwara	Bonde la Mto Ruvuma	26,066	Upembuzi unaendelea
18	Ruvuma na Njombe	Nyasa, Ludewa	Bonde la Mto Ruhuhu	3,700	Upembuzi unaendelea

Utekelezaji wa mpango wa Upembuzi yakinifu na Ujenzi wa Mabonde 22 ya kimkakati ya Umwagiliaji					
Na	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jina la Bonde**	**Ukubwa (hekta)**	**Utekelezaji**
19	Kigoma	Buhigwe, Kasulu na Uvinza	Bonde la Mto Malagarasi	7,000	Upembuzi unaendelea
20	Mbeya	Kyela, Mbeya vijijini, Ileje na Mbozi	Bonde la Mto Songwe	3,005	Upembuzi unaendelea
21	Manyara	Babati	Bonde la Kiru na Magara	3,000	Upembuzi unaendelea
22	Katavi	Tanganyika	Skimu ya Gereza la Kalilankulukulu	7000	Upembuzi unaendelea

Kiambatisho Na. 5: Ujenzi wa Mashamba ya Makubwa ya Pamoja

Ujenzi wa mashamba ya makubwa ya pamoja								
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jimbo**	**Jina la Mradi**	**Ukubwa (ha)**	**Jina la Mkandarasi**	**Hatua ya Utekelezaji**	
1	Dodoma	Chamwino	Chamwino	Chinangali	1,750	M/S NAKUROI INVESTMENT	94%	Ujenzi unaendelea
2	Dodoma	Chamwino	Chamwino	Ndogowe	5,000	M/s GNMS Contractors Co.Limited	59%	Ujenzi unaendelea
3	Dodoma	Chamwino	Chamwino	Membe	75houses	M/S NAKUROI INVESTMENT	30%	Ujenzi unaendelea
	JUMLA NDOGO				**6,750.00**		**61%**	

Kiambatisho Na. 6: Utekelezaji wa Skimu 527 za Upembuzi Yakinifu na Usanifu

A: Upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu 42					
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jina la Skimu**	**Eneo**	**Hatua ya Utekelezaji**
1	Songwe	Momba	Naming'ongo	5000	Usanifu umekamilika
2	Iringa	Kilolo	Mgambalenga	3000	Usanifu umekamilika
3	Mwanza/Geita	Sengerema/Geita	Ibanda	1500	Usanifu umekamilika
4	Morogoro	Kilosa	Rudewa	1000	Usanifu umekamilika
5	Iringa	Iringa	Mangalali	750	Usanifu umekamilika
6	Kilimanjaro	Same	Ndungu Fidia	560	Usanifu umekamilika
7	Iringa	Iringa	Lipuli	560	Usanifu umekamilika
8	Njombe	Njombe	Itipingi	162	Usanifu umekamilika
9	Mtwara	Nanyamba	Arusha Chini	120	Usanifu umekamilika
10	Tabora	Igunga	Mwamapuli	2000	Usanifu umekamilika
11	Geita	Chato	Masasi	350	Usanifu umekamilika
12	Geita	Bukombe	Nampangwe	350	Usanifu umekamilika
13	Mwanza	Sengerema	Igaka	3000	Usanifu umekamilika
14	Iringa	Kilolo	Nyanzwa	9000	Usanifu umekamilika
15	Rukwa	Kalambo	Legeza-Mwendo	5500	Usanifu umekamilika
16	Dodoma	Kondoa	Kisese	3000	Usanifu umekamilika
17	Geita	Nyang'wale	Nyamgogwa	2000	Usanifu umekamilika
18	Katavi	Mpimbwe	Mwamapuli	13650	Usanifu umekamilika
19	Kagera	Kyerwa/ Karagwe	Skimu ya Gereza la Kitengule	5000	Usanifu umekamilika

A: Upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu 42					
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jina la Skimu**	**Eneo**	**Hatua ya Utekelezaji**
20	Kagera	Biharamulo	Mwiruzi	1300	Usanifu umekamilika
21	Dodoma	Mpwapwa	Mlembule	3000	Usanifu umekamilika
22	Dodoma	Mpwapwa	Kizi	500	Usanifu umekamilika
23	Dodoma	Mpwapwa	Chitemo	250	Usanifu umekamilika
24	Manyara	Mbulu	Dirim	335	Usanifu umekamilika
25	Kigoma	Kakonko	Katengera	300	Usanifu umekamilika
26	Kigoma	Kakonko	Mgunzu	300	Usanifu umekamilika
27	Kigoma	Kakonko	Ruhwiti	300	Usanifu umekamilika
28	Kigoma	Kakonko	Kanyonza	300	Usanifu umekamilika
29	Kigoma	Kasulu	Asante Nyerere	2300	Usanifu umekamilika
30	Kigoma	Kasulu	Kilimo Kwanza	1500	Usanifu umekamilika
31	Kigoma	Kakonko	Muhwazi	500	Usanifu umekamilika
32	Kigoma	Kakonko	Ruhuru	350	Usanifu umekamilika
33	Kigoma	Kakonko	Lukoyoyo	200	Usanifu umekamilika
34	Kigoma	Kakonko	Chulanzo	200	Usanifu umekamilika
35	Ruvuma	Mbinga	Litumbandyosi	900	Usanifu umekamilika
36	Pwani	Rufiji	Ngorongo Mashariki na Magharibi	3000	Usanifu umekamilika
37	Singida	Iramba	Tyeme-Masagi	2000	Usanifu umekamilika
38	Tabora	Nzega	Nata	900	Usanifu umekamilika

A: Upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu 42					
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Jina la Skimu**	**Eneo**	**Hatua ya Utekelezaji**
39	Mwanza	Sengerema	Butonga-Nyamazuko	3000	Usanifu umekamilika
40	Mbeya	Mbarali	Ukwavila	9000	Usanifu umekamilika
41	Dodoma	Bahi	Skimu za bonde la Bahi	5000	Usanifu umekamilika
42	Arusha	Arumeru	Skimu za Mto Themi	1200	Usanifu unaendelea

B: Skimu mpya 240 za upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu mpya					
Na	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
1	Singida	Manyoni	Mbwasa	3,750	100%
2	Tanga	Kilindi	Kwadundwa	250	100%
3	Tanga	Nyasa	Chihulu	1,000	100%
4	Tanga	Korogwe.	Kwamsisi	350	100%
5	Tanga	Lushoto	Shundai	300	100%
6	Ruvuma	Nkasi	Lundo	600	100%
7	Ruvuma	Nkasi	Lwafi-Katongolo	3,300	100%
8	Ruvuma	Tunduru	Nambalapi	1,000	100%
9	Ruvuma	Tunduru	Mkotamo	800	100%
10	Morogoro	Mvomero	Misufini	1,000	100%
11	Lindi	Lindi MC	Kinyope na Rutamba	1,400	100%
12	Manyara	Mbulu	Tumati	270	100%
13	Songwe	Momba	Kamsamba	14,997	100%
14	Tabora	Nzega	Nhele	6,000	100%
15	Pwani	Kibiti	Mbaki Mtuli	24,000	100%
16	Arusha	Arumeru	Kisimiri juu	500	100%
18	Katavi	Mpimbwe	Mwamapuli	13,605	100%
19	Kigoma	Kibondo	Kigina	120	50%
17	Mwanza	Sengerema	Isole/Kishinda	3,000	25%
20	Dodoma	Chamwino	Manda	10,000	25%
21	Dodoma	Chamwino	Izava	2,000	25%
22	Dodoma	Bahi	Makanda	5,000	25%
23	Dodoma	Bahi	Lukali	8,000	25%

B: Skimu mpya 240 za upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu mpya					
Na	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
24	Dodoma	Mpwapwa	Idodoma	1,000	25%
25	Dodoma	Chemba	Kelema Balai	800	25%
26	Dodoma	Kongwa	Mpondi Manungu	300	25%
27	Geita	Bukombe	Bugelenga	250	25%
28	Geita	Mbogwe	Mugelele	350	25%
29	Geita	Geita	Skimu za kata za Nyamwilolelwa, Magenge, Nyakagomba, Nyachiluluma, Bukondo, Kabugozo, Chankorongo, Kitigiri, Lulama, Nyansalala, Busaka, Kageye, Nyandago Nzera, Lukumbo na Nyamboge.	7,200	25%
30	Geita	Geita	Nyisanzi	450	25%
31	Geita	Geita	Mwabasabi	450	25%
32	Iringa	Kilolo	Kilalakidewa	200	25%
33	Iringa	Kilolo	Mgowelo	6,000	25%
34	Iringa	Iringa	Makifu	300	25%
35	Iringa	Iringa	Magubike	200	25%
36	Iringa	Iringa	Pawaga Prison	1,149	25%
37	Kagera	Karagwe	Kisoju	3,000	5%
38	Kagera	Karagwe	Mato	4,500	5%
39	Kagera	Muleba	Buligi	5,000	5%

B: Skimu mpya 240 za upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu mpya					
Na	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
40	Kagera	Kyerwa	Ruushwa	400	5%
41	Kagera	Ngara	Mpanyula	431	5%
42	Kagera	Ngara	Nyarulama	110	5%
43	Kagera	Ngara	Muhongo	1,500	5%
44	Kagera	Ngara	Ngudusi	150	5%
45	Kagera	Misenyi	Mashamba ya miwa wakulima wadogo	2,000	5%
46	Katavi	Mlele	Ilalangulu/Mirumba	250	5%
47	Katavi	Mlele	Msambara	136	5%
48	Katavi	Mlele	Kafisha Ikola	200	5%
49	Lindi	Kilwa	Makangaga	6,000	5%
50	Lindi	Liwale	Ngongowele	500	5%
51	Lindi	Ruangwa	Chikoko	250	5%
52	Manyara	Mbulu	Arri	259	5%
53	Manyara	Mbulu	Guwangw	150	5%
54	Manyara	Hanang	Endasworld	100	5%
55	Manyara	Kiteto	Ngipa/Ngonyongonyo	400	5%
56	Manyara	Simanjiro	Londoto	400	5%
57	Manyara	Simanjiro	Msitu wa Tembo	300	5%
58	Manyara	Simanjiro	Ruvu Remit	700	5%
59	Manyara	Simanjiro	Malila	600	5%
60	Mara	Rorya	Ryangubo	425	25%
61	Mara	Rorya	Ingida Andaki	1,500	25%

B: Skimu mpya 240 za upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu mpya					
Na	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
62	Mara	Rorya	Mara valley	18,000	25%
63	Mara	Tarime	Bisarwi	2,000	25%
64	Mara	Tarime	Weigita	4,450	25%
65	Mbeya	Kyela	Tenende	2,000	5%
66	Mbeya	Kyela	Mabunga	200	5%
67	Mbeya	Kyela	Kingirikanga	320	5%
68	Mbeya	Mbeya	Songwe Prison	5,400	5%
69	Mbeya	Mbarali	Mpunga Moja	1,500	5%
70	Mbeya	Mbarali	Milango Kumi	1,500	5%
71	Mbeya	Mbarali	Ukwavila	5,000	5%
72	Mbeya	Mbarali	Mhwela	3,000	5%
73	Mbeya	Mbarali	Magigiwe	5,000	5%
74	Mbeya	Mbarali	Madibira	2,000	5%
75	Mbeya	Mbarali	Mwenda Mtitu	15,000	5%
76	Mbeya	Rungwe	Kisegese	250	5%
77	Mbeya	Rungwe	Kifunda	200	5%
78	Morogoro	Gairo	Malimbika	350	25%
79	Morogoro	Gairo	Lukando	600	25%
80	Morogoro	Gairo	Chanjele	600	25%
81	Morogoro	Gairo	Boma Kichaka Miba Prison	395	25%
82	Morogoro	Gairo	Kisitwi	80	25%
83	Morogoro	Gairo	Kwipipa/Mlolo/Mkokami	300	25%

B: Skimu mpya 240 za upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu mpya					
Na	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
84	Morogoro	Gairo	Chakwale	260	25%
85	Morogoro	Gairo	Kibedya	200	25%
86	Morogoro	Kilombero	Lumemo/ Katrin	80	25%
87	Morogoro	Kilombero	Maki/ Magombera	300	25%
88	Morogoro	Kilombero	Mang`ula Youth Group	260	25%
89	Morogoro	Kilombero	Signali na Kisawasawa	800	25%
90	Morogoro	Kilombero	Mashamba ya miwa ya wakulima	18,000	25%
91	Morogoro	Mvomero	Lukenge	1,500	25%
92	Morogoro	Mvomero	Dakawa	1,000	25%
93	Morogoro	Morogoro	Lubasazi	120	25%
94	Morogoro	Morogoro	Matuli	200	25%
95	Morogoro	Morogoro	Mzinga Rice Farm	50	25%
96	Morogoro	Morogoro	Mlali	1,000	25%
97	Morogoro	Morogoro	Ndole	120	25%
98	Morogoro	Ulanga	Euga	440	25%
99	Morogoro	Ulanga	Minepa	1,800	25%
100	Morogoro	Kilosa	Aliqadiriya Children Assocciation	200	25%
101	Morogoro	Kilosa	Chanzuru	300	25%
102	Morogoro	Kilosa	Chogwe	47	25%
103	Morogoro	Kilosa	Ilonga	640	25%
104	Morogoro	Kilosa	Rudewa	1,000	25%

B: Skimu mpya 240 za upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu mpya					
Na	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
105	Morogoro	Kilosa	Wakati ni Mali	1,000	25%
106	Mwanza	Kwimba	Jojilo/ Mwamanga	480	5%
107	Mwanza	Kwimba	Goloma	420	5%
108	Mwanza	Kwimba	Mwankulwe	350	5%
109	Mwanza	Kwimba	Nyamatala I	380	5%
110	Mwanza	Kwimba	Ngula	300	5%
111	Mwanza	Kwimba	Mwitambu	420	5%
112	Mwanza	Kwimba	Sumve Lugulu	250	5%
113	Mwanza	Kwimba	Sumve	200	5%
114	Mwanza	Sengerema	Nyashana Litel	1,100	5%
115	Mwanza	Magu	Kandawe	2,560	5%
116	Mwanza	Magu	Simiyu	3,249	5%
117	Mwanza	Ukerewe	Kiozu	620	5%
118	Mwanza	Ukerewe	Busegena	1,369	5%
119	Mwanza	Ukerewe	Mibungo	1,820	5%
120	Mwanza	Misungwi	Nyang`homango	250	5%
121	Mwanza	Misungwi	Lubuga	6,600	5%
122	Mwanza	Misungwi	Ukiliguru Research	720	5%
123	Mwanza	Misungwi	Manawa	1,500	5%
124	Njombe	Wanging'ombe	Itambo	600	Hatua za manunuzi
125	Njombe	Wanging'ombe	Igwachanya	400	Hatua za manunuzi
126	Njombe	Wanging'ombe	Ulembwe	300	Hatua za manunuzi
127	Njombe	Makete	Mfumbi	500	Hatua za manunuzi

B: Skimu mpya 240 za upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu mpya					
Na	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
128	Njombe	Makete	Usungilo	650	Hatua za manunuzi
129	Njombe	Makete	Matenga	530	Hatua za manunuzi
130	Pwani	Mkuranga	Nyamato	3,000	5%
131	Pwani	Mkuranga	Mbezi	1,700	5%
132	Pwani	Mkuranga	Kitomondo	1,500	5%
133	Pwani	Kibaha	Kwala	2,000	5%
134	Pwani	Mkuranga	Kisele	1,400	5%
135	Rukwa	Sumbawanga	Kianda igonda	6,000	5%
136	Rukwa	Sumbawanga	Nsavia/ Lumbesa	5,000	5%
137	Rukwa	Sumbawanga	Uzia	3,600	5%
138	Rukwa	Sumbawanga	Maleza	7,500	5%
139	Rukwa	Sumbawanga	Kilyamatundu	4,000	5%
140	Rukwa	Sumbawanga	Tumaini/Lwanji	5,000	5%
141	Rukwa	Sumbawanga	Itela	700	5%
142	Rukwa	Sumbawanga	Mititi	500	5%
143	Rukwa	Sumbawanga	Msia	2,500	5%
144	Rukwa	Sumbawanga	Solola/Nkanga	2,500	5%
145	Rukwa	Sumbawanga	Mwadui	5,000	5%
146	Rukwa	Kalambo	Kalalasi	1,000	5%
147	Rukwa	Kalambo	Ilimba	700	5%
148	Rukwa	Kalambo	Mkowe	2,500	5%
149	Rukwa	Kalambo	Santamaria	700	5%
150	Rukwa	Kalambo	Sopa	2,000	5%

B: Skimu mpya 240 za upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu mpya					
Na	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
151	Rukwa	Kalambo	Kamawe	2,500	5%
152	Rukwa	Kalambo	Kasanga	1,000	5%
153	Rukwa	Kalambo	Katete	700	5%
154	Rukwa	Kalambo	Mtuntumbe	800	5%
155	Rukwa	Kalambo	Kasitu	700	5%
156	Rukwa	Kalambo	Tatanda	500	5%
157	Rukwa	Kalambo	Mao	1,000	5%
158	Rukwa	Kalambo	Katazi	900	5%
159	Rukwa	Kalambo	Selengoma	1,500	5%
160	Rukwa	Kalambo	Mnazi	700	5%
161	Rukwa	Kalambo	Kaluko	500	5%
162	Rukwa	Kalambo	Kilesha	1,000	5%
163	Rukwa	Kalambo	Kambo	600	5%
164	Rukwa	Kalambo	Kalembe	1,000	5%
165	Ruvuma	Namtumbo	Lipupuma	250	5%
166	Ruvuma	Mbinga	Mkungwe	700	5%
167	Ruvuma	Songea	Nambendo	1,500	5%
168	Ruvuma	Songea	Kitai Prison	7,800	5%
169	Shinyanga	Kishapu	Lunguya	500	5%
170	Shinyanga	Shinyanga	Mwamkanga	800	5%
171	Shinyanga	Shinyanga	Amani	2,000	5%
172	Shinyanga	Shinyanga	Ngaganulwa/Isholololo	1,300	5%
173	Shinyanga	Kahama	Nimbo	2,000	5%

B: Skimu mpya 240 za upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu mpya					
Na	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
174	Shinyanga	Kahama	Bulungwa /Butibu	1,200	5%
175	Shinyanga	Kahama	Ubagwe	300	5%
176	Shinyanga	Kahama	Ulowa	400	5%
177	Simiyu	Busega	Mkula	600	5%
178	Simiyu	Busega	Mwamanyili	1,200	5%
179	Simiyu	Busega	Ilumya	540	5%
180	Simiyu	Busega	Sanga	3,750	5%
181	Simiyu	Busega	Shigala	800	5%
182	Simiyu	Busega	Chamgasa	701	5%
183	Simiyu	Busega	Shimanilwe	232	5%
184	Simiyu	Busega	Nyamikoma	179	5%
185	Simiyu	Bariadi	Gilya	250	5%
186	Simiyu	Bariadi	Sapiwi	200	5%
187	Simiyu	Bariadi	Ikungulyandili	250	5%
188	Simiyu	Bariadi	Nkuri	400	5%
189	Simiyu	Meatu	Mwagila	250	5%
190	Simiyu	Meatu	Mwakasumbi	320	5%
191	Simiyu	Meatu	Mwaukoli	240	5%
192	Simiyu	Itilima	Isakang`wale	500	5%
193	Simiyu	Itilima	Sagara	400	5%
194	Simiyu	Itilima	Ngim	200	5%
195	Simiyu	Itilima	Meriya	200	5%
196	Singida	Singida	Mughamo	750	Hatua za manunuzi

B: Skimu mpya 240 za upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu mpya					
Na	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
197	Singida	Singida	Mungumaji	18	Hatua za manunuzi
198	Singida	Singida	Mandewa	18	Hatua za manunuzi
199	Singida	Singida	Unyambwa	185	Hatua za manunuzi
200	Singida	Singida	Uhamaka	32	Hatua za manunuzi
201	Singida	Singida	Sengasenga	100	Hatua za manunuzi
202	Singida	Singida	Ndurumo	370	Hatua za manunuzi
203	Singida	Singida	Makunda	760	Hatua za manunuzi
204	Singida	Singida	Ujungu	1,500	Hatua za manunuzi
205	Singida	Itigi	Mkombozi	800	Hatua za manunuzi
206	Singida	Itigi	Itandamilomo	600	Hatua za manunuzi
207	Singida	Mkalama	Tatazi	500	Hatua za manunuzi
208	Singida	Mkalama	Kinyangiri	1,200	Hatua za manunuzi
209	Singida	Mkalama	Ilamoto	2,000	Hatua za manunuzi
210	Singida	Mkalama	Iguguno	200	Hatua za manunuzi
211	Singida	Mkalama	Dominiki - Mamera	4,000	Hatua za manunuzi
212	Singida	Mkalama	Mwanga	800	Hatua za manunuzi
213	Singida	Manyoni	Kitalalo	1,280	Hatua za manunuzi
214	Singida	Manyoni	Makutupora	1,750	Hatua za manunuzi
215	Singida	Manyoni	Mwiboo	500	Hatua za manunuzi
216	Songwe	Momba	Msangano	10,000	5%
217	Songwe	Momba	Kapele	10,000	5%
218	Songwe	Momba	Chisata	400	5%
219	Songwe	Momba	Msia	300	5%

B: Skimu mpya 240 za upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu mpya					
Na	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
220	Songwe	Momba	Mkombozi	200	5%
221	Songwe	Songwe	Nanjembo	2,000	5%
222	Tabora	Nzega	Isunda	4,000	25%
223	Tabora	Nzega	Igombe	10,000	25%
224	Tabora	Nzega	Mwamikola	2,000	25%
225	Tabora	Kaliua	Kona 4	1,000	25%
226	Tabora	Kaliua	Igombe	1,000	25%
227	Tabora	Kaliua	Mnange	1,000	25%
228	Tabora	Sikonge	Usunga	1,000	25%
229	Tabora	Sikonge	Kiloli	1,000	25%
230	Tabora	Urambo	Uyogo	500	25%
231	Tabora	Urambo	Igunguli	500	25%
232	Tabora	Urambo	Kalembela	500	25%
233	Tabora	Uyui	Majengo	1,100	25%
234	Tanga	Muheza	Misozwe	200	25%
235	Tanga	Pangani.	Kigurusimba	250	25%
236	Tanga	Pangani.	Kwemkwazu	380	25%
237	Tanga	Pangani.	Langoni	960	25%
238	Tanga	Pangani.	Mkongoi	230	25%
239	Tanga	Pangani.	Mkundi ya Mbaru	190	25%
240	Tanga	Pangani.	Mkundi ya Mtae	80	25%

C: upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu 245 za ukarabati wa miundombinu ya umwagiliaji					
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
1	Arusha	Ngorongoro	Pinyinyi	700	100%
2	Arusha	Ngorongoro	Oldonyo sambu	450	100%
3	Arusha	Ngorongoro	Mang'ola	850	100%
4	Katavi	Mpanda	Itenka	3,546	100%
5	Katavi	Mpanda	Kakese	520	100%
6	Kilimanjaro	Mwanga	Kigonigoni	1,200	100%
7	Kilimanjaro	Same	Yongoma	1,800	100%
8	Singida	Iramba	Masimba	1,500	100%
9	Tabora	Uyui	Goweko	1,000	100%
10	Tanga	Handeni	Jambe	300	100%
11	Tanga	Handeni	Masatu	260	100%
12	Simiyu	Busega	Lutubiga	250	100%
13	Singida	Manyoni	Msange	3,500	100%
14	Singida	Manyoni	Mbwasa	1,500	100%
15	Singida	Manyoni	Udimaa	700	100%
16	Singida	Mkalama	Msingi	2,000	100%
17	Kilimanjaro	Rombo	Ikuini	2,000	100%
18	Kilimanjaro	Rombo	Mraokeryo	400	100%
19	Iringa	Kilolo	Magozi	1,300	100%
20	Kilimanjaro	Moshi	Mawala	2,025	50%
21	Kigoma	Kibondo	Kumbanga	600	50%
22	Tabora	Igubga	Choma cha Nkola	800	40%
23	Tabora	Nzega	Lusu	1,800	40%

C: upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu 245 za ukarabati wa miundombinu ya umwagiliaji					
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
24	Kilimanjaro	Moshi	Makereshe	500	50%
25	Kigoma	Kibondo	Mgondogondo	212	100%
26	Kigoma	Kibondo	Nyendara	470	70%
27	Kigoma	Kibondo	Kahambwe	145	50%
28	Manyara	Mbulu	Dongobesh	625	100%
29	Ruvuma	Songea	Namatuhi	350	100%
30	Manyara	Mbulu	Dirim	335	100%
31	Tanga	Tanga	Golani Shutashuta	200	25%
32	Tanga	Pangani	Kipumbwi	400	25%
33	Tanga	Pangani	Kwamngumi	73	25%
34	Tanga	Korogwe	Magoma	4,000	25%
35	Tanga	Korogwe	Kwagunda	1000	25%
36	Tanga	Kilindi	Chajula	500	25%
37	Tanga	Kilindi	Tamota	700	25%
38	Tanga	Lushoto	Lukozi	100	25%
39	Tanga	Lushoto	Mbwei	200	25%
40	Morogoro	Mvomero	Wami Luhindo	1,000	25%
41	Morogoro	Mvomero	Hembeti - Dihombo	2,000	25%
42	Morogoro	Mvomero	Mbogo/Komtonga	8,300	25%
43	Morogoro	Ulanga	Lupilo	3,000	25%
44	Arusha	Meru DC	Mapama	4,930	5%
45	Arusha	Meru DC	Kyamakata	1,500	5%
46	Arusha	Meru DC	Ukombozi	1,100	5%

C: upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu 245 za ukarabati wa miundombinu ya umwagiliaji					
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
47	Arusha	Meru DC	Ngabobo	1,600	5%
48	Arusha	Longido	Tingatinga	950	5%
49	Arusha	Monduli	Kabambe Selera	540	5%
50	Arusha	Monduli	Lositeti	300	5%
51	Dodoma	Chamwino	Mpwayungu	1,000	25%
52	Dodoma	Chamwino	Chalinze	200	25%
53	Dodoma	Chemba	Jogolo	500	25%
54	Dodoma	Dodoma	Hombolo	300	25%
55	Dodoma	Kondoa	Hurui	600	25%
56	Dodoma	Bahi	Mkakatika	2,500	25%
57	Dodoma	Bahi	Mtitaa	500	25%
58	Dodoma	Bahi	Chikopelo	800	25%
59	Dodoma	Mpwapwa	Kinusi	800	25%
60	Dodoma	Mpwapwa	Malolo	1,200	25%
61	Dodoma	Mpwapwa	Godegode	900	25%
62	Dodoma	Mpwapwa	Tambi	700	25%
63	Dodoma	Mpwapwa	Mbori	600	25%
64	Dodoma	Kongwa	Chamkoroma	200	25%
65	Dodoma	Kongwa	Mangweta	400	25%
66	Iringa	Mufindi	Ikweha	500	25%
67	Iringa	Mufindi	Igomaa	100	25%
68	Iringa	Kilolo	Msosa	200	25%
69	Iringa	Kilolo	Ikula	120	25%

C: upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu 245 za ukarabati wa miundombinu ya umwagiliaji					
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
70	Iringa	Kilolo	Mlenge	8,000	25%
71	Iringa	Kilolo	Tungamalenga	500	25%
72	Iringa	Kilolo	Mapogoro	400	25%
73	Iringa	Kilolo	Isaka	200	25%
74	Iringa	Kilolo	Mgama Ibumila	200	25%
75	Iringa	Kilolo	Idodi	1000	25%
76	Iringa	Mufindi	Maduma	200	25%
77	Kagera	Muleba	Kyamyolwa	500	25%
78	Kagera	Muleba	Kyota	500	100%
79	Kagera	Muleba	Buyaga	120	100%
80	Kagera	Muleba	Buhangaza	600	100%
81	Kagera	Ngara	Bigombo	800	25%
82	Katavi	Mlele	Kilida	2,500	5%
83	Katavi	Mpanda	Ikondamoyo	1,100	5%
84	Katavi	Tanganyika	Katuma	300	5%
85	Katavi	Tanganyika	Mnyagala	1,867	5%
86	Katavi	Tanganyika	Lugomesi	96	5%
87	Kigoma	Kasulu	Nyakitonto	2,334	5%
88	Kigoma	Kasulu	Titye	700	5%
89	Kigoma	Kasulu	Rungwe Mpya	300	5%
90	Kigoma	Uvinza	Mgambazi	1,000	5%
91	Kigoma	Uvinza	Kashagulu	1,200	5%
92	Kigoma	Uvinza	Nkonkwa	1,000	5%

C: upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu 245 za ukarabati wa miundombinu ya umwagiliaji					
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
93	Kigoma	Uvinza	Ilagala	10,600	5%
94	Kigoma	Buhigwe	Janda	600	5%
95	Kilimanjaro	Siha	Ngarony	260	5%
96	Kilimanjaro	Siha	Mitimirefu	250	5%
97	Kilimanjaro	Moshi	Mtakuja	79	5%
98	Kilimanjaro	Moshi	Soko	400	5%
99	Kilimanjaro	Moshi	Kaloleni	250	5%
100	Kilimanjaro	Mwanga	Kivulini	1,110	25%
101	Kilimanjaro	Hai	Kiladeda A	280	5%
102	Kilimanjaro	Hai	Metrum	2,000	5%
103	Kilimanjaro	Hai	Boloti	200	5%
104	Kilimanjaro	Same	Bonde la Ruvu (Kwa sita, Ruvu Mferejini, Ndugai, Naururu na Magereza)	6,000	5%
105	Kilimanjaro	Same	Suji	220	25%
106	Kilimanjaro	Same	Bonde la Mkomazi	10,000	5%
107	Manyara	Mbulu	Bashay	346	5%
108	Manyara	Mbulu	Mangisa	398	5%
109	Manyara	Mbulu	Diyomat	375	5%
110	Mara	Rorya	Nyathorogo	800	25%
111	Mara	Rorya	Kirogo	200	25%

C: upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu 245 za ukarabati wa miundombinu ya umwagiliaji					
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
112	Mara	Rorya	Chereche	200	25%
113	Mara	Rorya	Rwang'enyi	200	25%
114	Mara	Rorya	Baraki	200	25%
115	Mara	Rorya	Irienyi	600	25%
116	Mara	Rorya	Ochuna	200	25%
117	Mara	Rorya	Ryangubo	425	25%
118	Mbeya	Rungwe	Katela-Ntaba	250	5%
119	Mbeya	Rungwe	Mbaka	180	5%
120	Mbeya	Kyela	Ngana	290	5%
121	Mbeya	Mbarali	Kongolo Mswiswi	629	5%
122	Mbeya	Mbarali	Wia Mahango	300	5%
123	Mbeya	Mbarali	Kapyo-Mswiswi	1,029	5%
124	Mtwara	Mtwara	Kitere	920	5%
125	Mtwara	Mtwara	Mpapula	400	5%
126	Mtwara	Mtwara	Dihimba	1,000	5%
127	Mtwara	Tandahimba	Litehu	300	5%
128	Mwanza	Ukerewe	Mibungo	1,820	5%
129	Rukwa	Sumbawanga	Isakalilo	2,000	5%
130	Rukwa	Kalambo	Ulumi	1,000	5%
131	Rukwa	Kalambo	Katuka	2,500	5%
132	Ruvuma	Namtumbo	Msanjesi	150	5%
133	Ruvuma	Namtumbo	Mtakuja	300	5%
134	Ruvuma	Mbinga	Sanga Lugagala	600	5%

C: upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu 245 za ukarabati wa miundombinu ya umwagiliaji					
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
135	Ruvuma	Mbinga	Sanga mabuni	350	5%
136	Ruvuma	Mbinga	Kimbande	400	5%
137	Ruvuma	Tunduru	Madaba	766	5%
138	Ruvuma	Tunduru	Kitanda	455	5%
139	Ruvuma	Tunduru	Misyaje	1,350	5%
140	Ruvuma	Songea	Nakahuga	250	5%
141	Ruvuma	Songea	Mpitimbi B	600	5%
142	Ruvuma	Maswa	Kinagwigulu	500	5%
143	Ruvuma	Maswa	Ijinga	350	5%
144	Ruvuma	Maswa	Bukigi	400	5%
145	Ruvuma	Maswa	Bukangilija	500	5%
146	Ruvuma	Maswa	Masela	450	5%
147	Ruvuma	Meatu	Mwagwila	250	5%
148	Ruvuma	Bariadi	Mwasuguya	250	5%
149	Singida	Manyoni	Itagata	180	Hatua za manunuzi
150	Singida	Manyoni	Msemembo	300	Hatua za manunuzi
151	Singida	Manyoni	Mtiwe	625	Hatua za manunuzi
152	Singida	Manyoni	Waraka	375	Hatua za manunuzi
153	Singida	Manyoni	Saranda	163	Hatua za manunuzi
154	Singida	Manyoni	Ngaiti	500	Hatua za manunuzi
155	Singida	Manyoni	Maweni	645	Hatua za manunuzi

C: upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu 245 za ukarabati wa miundombinu ya umwagiliaji					
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
156	Singida	Manyoni	Nyamagogo-Chikuyu	550	Hatua za manunuzi
157	Singida	Singida	Itamka	50	Hatua za manunuzi
158	Singida	Singida	Dodoma	300	Hatua za manunuzi
159	Singida	Singida	Ijeghe	350	Hatua za manunuzi
160	Singida	Singida	Songa	750	Hatua za manunuzi
161	Singida	Singida	Ndang'ongo	375	Hatua za manunuzi
162	Singida	Singida	Mjinjimi	50	Hatua za manunuzi
163	Singida	Singida	Sagara 1	625	Hatua za manunuzi
164	Singida	Singida	Sagara 2	250	Hatua za manunuzi
165	Singida	Singida	Ngimu	375	Hatua za manunuzi
166	Singida	Singida	Songambele	250	Hatua za manunuzi
167	Singida	Singida	Nafco	75	Hatua za manunuzi
168	Singida	Singida	Mgori	5,750	Hatua za manunuzi
169	Singida	Singida	Mnyinganyi	4,125	Hatua za manunuzi
170	Singida	Singida	Mgiriki	150	Hatua za manunuzi
171	Singida	Singida	Senene Mfuru	75	Hatua za manunuzi
172	Singida	Singida	Ughandi - B	350	Hatua za manunuzi
173	Singida	Singida	Kisisi	8,000	Hatua za manunuzi
174	Singida	Singida	Mwasauya	375	Hatua za manunuzi
175	Singida	Singida	Mwaisumbi na Mpipiti	50	Hatua za manunuzi
176	Singida	Singida	Ngamu	200	Hatua za manunuzi

C: upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu 245 za ukarabati wa miundombinu ya umwagiliaji					
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
177	Singida	Singida	Merya	225	Hatua za manunuzi
178	Singida	Singida	Minyaa	750	Hatua za manunuzi
179	Singida	Singida	Mtendeni	500	Hatua za manunuzi
180	Singida	Singida	Kisasida	150	Hatua za manunuzi
181	Singida	Singida	Sasu, Mungumaji, Nkuhi, Mikesi, Kititimo, matemberemubuvi, Indora na Utamaa	187	Hatua za manunuzi
182	Singida	Singida	Ikugha	33	Hatua za manunuzi
183	Singida	Singida	Ughaugha “B”	25	Hatua za manunuzi
184	Singida	Singida	Unyambwa Juu	125	Hatua za manunuzi
185	Singida	Singida	Mwaghumbi	100	Hatua za manunuzi
186	Singida	Singida	Manga	200	Hatua za manunuzi
187	Singida	Singida	Mwampembee	150	Hatua za manunuzi
188	Singida	Singida	Nyunjwi	250	Hatua za manunuzi
189	Singida	Ikungi	Mang'onyi	450	Hatua za manunuzi
190	Singida	Ikungi	Mkiwa	8,000	Hatua za manunuzi
191	Singida	Ikungi	Inati	320	Hatua za manunuzi
192	Singida	Ikungi	Ititi	800	Hatua za manunuzi
193	Singida	Ikungi	Itagata	214	Hatua za manunuzi
194	Singida	Iramba	Mlandala	300	Hatua za manunuzi
195	Singida	Iramba	Msai- Mpambaa	125	Hatua za manunuzi

C: upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu 245 za ukarabati wa miundombinu ya umwagiliaji					
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
196	Singida	Iramba	Tyeme-Mkima	153	Hatua za manunuzi
197	Singida	Iramba	Mtoa-Ibambasi	125	Hatua za manunuzi
198	Singida	Iramba	Itempu	375	Hatua za manunuzi
199	Singida	Iramba	Mingela	250	Hatua za manunuzi
200	Singida	Iramba	Nganguli	303	Hatua za manunuzi
201	Singida	Iramba	Mayanzani	2,293	Hatua za manunuzi
202	Singida	Iramba	Ulemo-Zinzilighmbelekesi	43,045	Hatua za manunuzi
203	Singida	Iramba	Shati	108	Hatua za manunuzi
204	Singida	Iramba	New Kiomboi na Usure	158	Hatua za manunuzi
205	Singida	Iramba	Ujungu	3,000	Hatua za manunuzi
206	Singida	Iramba	Misuna	10,793	Hatua za manunuzi
207	Singida	Iramba	Kikonge na Nsonga	200	Hatua za manunuzi
208	Singida	Iramba	Ndurumo	750	Hatua za manunuzi
209	Singida	Iramba	Tutu	150	Hatua za manunuzi
210	Singida	Iramba	Ruruma	123	Hatua za manunuzi
211	Singida	Mkalama	Mwangeza	300	Hatua za manunuzi
212	Singida	Mkalama	Dominiki	3,240	Hatua za manunuzi
213	Singida	Mkalama	Gumanga	150	Hatua za manunuzi
214	Singida	Mkalama	Kidarafa	550	Hatua za manunuzi
215	Singida	Mkalama	Kinandili	385	Hatua za manunuzi
216	Singida	Mkalama	Lyelembo	1,500	Hatua za manunuzi

C: upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu 245 za ukarabati wa miundombinu ya umwagiliaji					
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
217	Singida	Mkalama	Marera	1,250	Hatua za manunuzi
218	Singida	Mkalama	Miganga	300	Hatua za manunuzi
219	Singida	Mkalama	Milade	1,800	Hatua za manunuzi
220	Singida	Mkalama	Hilamoto	1,700	Hatua za manunuzi
221	Singida	Mkalama	Mwanga	250	Hatua za manunuzi
222	Singida	Mkalama	Senene	329	Hatua za manunuzi
223	Singida	Mkalama	Tatazi	8,200	Hatua za manunuzi
224	Singida	Mkalama	Yulansoni	1,500	Hatua za manunuzi
225	Songwe	Ileje	Ikombe (Ilulu)	650	5%
226	Songwe	Ileje	Katendo	250	5%
227	Songwe	Ileje	Nalwenda	165	5%
228	Songwe	Ileje	Nambunda	350	5%
229	Songwe	Ileje	Nandukutu	425	5%
230	Songwe	Ileje	Mtima	175	5%
231	Songwe	Ileje	Nasato	130	5%
232	Songwe	Songwe	Ngwala	1,000	5%
233	Songwe	Songwe	Kanga	900	5%
234	Tabora	Nzega	Budushi	1,000	25%
235	Tabora	Nzega	Idudumo	500	25%
236	Tabora	Nzega	Iyuki	3,000	25%
237	Tabora	Nzega	Nindo	6,000	25%
238	Tabora	Igunga	Igurubi	1,100	25%
239	Tabora	Igunga	Buhekela	800	25%

C: upembuzi yakinifu na usanifu wa skimu 245 za ukarabati wa miundombinu ya umwagiliaji					
Na.	**Mkoa**	**Wilaya**	**Skimu**	**Eneo (Ha)**	**Hatua ya Utekelezaji**
240	Tabora	Igunga	Makomelo	1,500	25%
241	Tabora	Igunga	Mwashiku	700	25%
242	Tabora	Tabora	Magoweko	400	25%
243	Tabora	Tabora	Igunguli	500	25%
244	Tabora	Tabora	Kalembela	500	25%
245	Tabora	Tabora	Iyombo	1,000	25%

Kiambatisho Na. 7: Taarifa za Ukubwa wa Maeneo ya Yaliyopimwa Afya ya Udongo katika Wilaya za Mikoa ya Ruvuma, Arusha, Kilimanjaro, Manyara Na Simiyu

Mkoa	**Wilaya**	**Ukubwa (hekta)**
Ruvuma	Songea Dc	585,337.00
	Nyasa Dc	24,135.00
	Mbinga DC&TC	474,753.00
	Tunduru	1,631,010.00
	Namtumbo	1,099,840.00
Jumla Ndogo		**3,815,075.00**
Arusha	Monduli DC	479,736.93
	Arumeru DC	92,701.75
	Arusha DC	95,968.29
	Longido DC	70,602.10
	Karatu DC	219,087.67
Jumla Ndogo		**958,096.74**
Kilimanjaro	Siha DC	60,239.87
	Moshi DC	110,913.75
	Hai DC	62,328.09
	Rombo DC	52,696.71
	Mwanga DC	180,535.66
	Same DC	397,562.49
Jumla Ndogo		**864,276.57**
Manyara	Babati DC	256,084.00
	Hanang DC	367,265.00
	Mbulu DC	295,856.00

Mkoa	**Wilaya**	**Ukubwa (hekta)**
	Simanjiro DC	1,448,030.00
	Kiteto DC	657,500.00
Jumla Ndogo		**3,024,735.00**
Simiyu	Itilima	206,843.50
Jumla Ndogo		**206,843.50**
Jumla Kuu		**8,869,026.81**

Kiambatisho Na. 8: Mwenendo wa Mauzo ya Mazao ya Kilimo Nje ya Nchi Mwaka 2021/2022 hadi Mwaka 2023/2024

Mazao ya bustani							
Na.	**Zao**	**2021/2022**		**2022/2023**		**2023/2024**	
		Kiasi (Tani)	**Thamani ya Mali Pwani (TSH)**	**Kiasi (Tani)**	**Thamani ya Mali Pwani (TSH)**	**Kiasi (Tani)**	**Thamani ya Mali Pwani (TSH)**
		Matunda		**Matunda**		**Matunda**	
1	Parachichi	17,711.49	117,531,090,441.27	26,826.30	189,943,062,214.75	35,627.02	252,256,380,620.11
2	Chungwa	11,969.12	7,997,701,739.99	7,981.21	6,278,977,924.56	35,003.11	27,537,645,912.48
3	Chenza	950.00	503,450,220.00	1,200.00	885,060,000.00	2,037.13	1,502,485,231.50
4	Zabibu	218.28	1,267,393,924.74	131.08	812,095,653.60	198.47	1,229,593,855.64
5	Nanasi	2,164.51	3,590,857,325.50	440.04	778,915,108.22	624.04	1,104,622,498.58
6	Ndizi	16,273.76	76,493,243,636.67	22,689.83	113,797,236,567.37	17,553.59	88,037,202,009.24
7	*Raspberry*	1,494.78	53,728,599,178.80	876.98	33,634,463,148.00	480.48	18,427,802,987.88
8	Embe	340.98	1,558,747,133.80	387.56	1,890,387,459.84	2,356.21	11,492,779,231.72
9	*Pears*	68.00	206,817,811.20	68.00	220,674,960.00	407.00	1,320,807,785.22
		51,190.91	262,877,901,411.98	60,601.00	348,240,873,036.34	94,287.04	402,909,320,132.38

Na.	**Zao**	**2021/2022**		**2022/2023**		**2023/2024**	
		Kiasi (Tani)	**Thamani ya Mali Pwani (TSH)**	**Kiasi (Tani)**	**Thamani ya Mali Pwani (TSH)**	**Kiasi (Tani)**	**Thamani ya Mali Pwani (TSH)**
		Mboga		**Mboga**		**Mboga**	
1	Maharagwe machanga	1,224.99	3,499,936,851.68	2,490.51	7,469,957,979.33	2,192.30	6,575,521,550.43
2	*Fresh Chives*	135.54	206,120,409.37	89.77	150,075,690.60	83.67	139,875,659.29
3	Vitunguu	34,816.09	69,791,788,878.41	31,217.82	67,539,137,867.52	23,294.81	50,397,865,274.46
4	Pilipili hoho	1,200.70	968,297,651.30	783.58	732,041,234.13	1,613.92	1,507,776,031.67
5	Viazai mviringo	16,690.61	26,150,874,452.98	13,599.45	23,403,977,779.88	24,106.19	41,485,543,378.12
6	Tango	343.35	14,572,592,836.40	197.69	529,749,344.03	197.69	529,749,344.03
7	Nyanya	626.83	1,140,994,320.84	429.35	844,445,580.00	9,310.81	18,312,491,274.00
8	Mangetout	262.54	4,524,760,073.43	160.41	2,989,365,232.59	79.28	1,477,416,890.40
		55,300.66	120,855,365,474.43	48,968.58	103,658,750,708.07	60,878.67	120,426,239,402.40

Na.	Zao	2021/2022		2022/2023		2023/2024	
		Kiasi (Tani)	Thamani ya Mali Pwani (TSH)	Kiasi (Tani)	Thamani ya Mali Pwani (TSH)	Kiasi (Tani)	Thamani ya Mali Pwani (TSH)
		Viungo na Vikolezo		Viungo na Vikolezo		Viungo na Vikolezo	
1	Iriki	430.23	17,922,565,346.65	3,228.27	144,447,972,669.00	1,394.10	62,378,501,255.07
2	Mdarasini	393.75	2,295,306,395.38	425.49	2,677,931,942.40	404.11	2,543,400,304.90
3	Pilipili manga	383.69	5,322,079,850.37	418.89	6,240,836,853.90	1,032.83	15,387,559,550.15
4	Tangawizi	2,854.48	13,351,438,510.25	2,997.26	15,548,093,503.07	7,850.38	40,723,314,188.07
5	Mnanaa	159.64	4,704,542,077.87	169.55	5,335,535,040.00	13.38	421,052,544.00
6	Karafuu	377.82	3,073,015,442.95	811.27	7,160,281,189.05	1,119.94	9,884,598,413.09
		4,599.60	46,668,947,623.48	8,050.73	181,410,651,197.42	11,814.73	131,338,426,255.28

Na.	Zao	2021/2022		2022/2023		2023/2024	
		Kiasi (Tani)	Thamani ya Mali Pwani (TSH)	Kiasi (Tani)	Thamani ya Mali Pwani (TSH)	Kiasi (Tani)	Thamani ya Mali Pwani (TSH)
		Maua		Maua		Maua	
1	*Cutflowers*	5,625.88	10,370,162,100.48	3,305.58	7,151,556,218.40	4,762.49	10,303,551,865.20
2	*Live Plants*	541.22	598,577,196.67	2,761.83	3,327,079,936.95	3,161.88	3,809,006,170.20
		6,167.10	10,968,739,297.15	6,067.41	10,478,636,155.35	7,924.37	14,112,558,035.40

Nafaka/Bidhaa, Mikunde, Mbegu

Na.	Zao	2021/2022		2022/2023		2023/2024	
		Kiasi (Tani)	Thamani ya Mali Pwani (TSH)	Kiasi (Tani)	Thamani ya Mali Pwani (TSH)	Kiasi (Tani)	Thamani ya Mali Pwani (TSH)
		Nafaka		Nafaka		Nafaka	
1	Mahindi	540,474.15	435,861,056,409.76	581,432.45	628,958,742,898.13	322,559.78	348,925,812,522.94
2	Unga wa mahindi	16,197.58	22,392,704,965.18	19,783.81	30,155,861,209.49	28,684.70	43,723,229,345.70
3	Pumba za mahindi	317.00	87,648,724.80	413.00	131,996,865.00	7,234.00	2,312,022,570.00
4	Mbegu za mahindi	4,480.99	4,129,896,393.17	6,007.09	5,907,367,487.34	4,169.78	4,100,556,833.34
5	Mchele	171,807.33	352,319,587,012.44	88,369.91	252,018,602,121.46	157,977.48	450,529,653,260.94
6	Pumba za mchele	72,277.54	19,984,334,336.89	106,902.90	31,538,492,466.43	56,687.20	16,723,856,504.92
7	Mtama	8,158.35	4,699,455,502.56	9,011.91	5,760,502,607.57	9,380.02	5,995,804,501.83
8	Muhogo mkavu	12,004.91	11,894,123,888.56	18,221.23	19,710,633,340.20	29,196.91	31,583,469,209.49
9	Maharge	40,307.68	137,453,125,898.66	35,070.42	200,031,868,510.58	42,830.59	244,293,693,365.17
		866,025.54	988,821,933,132.01	865,212.71	1,174,214,067,506.20	658,720.45	1,148,188,098,114.32

Na.	Zao	2021/2022		2022/2023		2023/2024	
		Kiasi (Tani)	Thamani ya Mali Pwani (TSH)	Kiasi (Tani)	Thamani ya Mali Pwani (TSH)	Kiasi (Tani)	Thamani ya Mali Pwani (TSH)
		Mikunde		Mikunde		Mikunde	
1	Dengu	100,581.23	173,349,915,303.37	123,567.30	236,956,353,444.95	146,191.47	280,341,148,807.86
2	Mbaazi	149,007.43	445,643,622,542.12	102,974.38	334,174,520,708.82	189,608.75	615,322,121,304.92
3	Choroko	55,652.93	143,618,751,269.89	20,592.11	56,700,776,539.18	68,667.49	189,077,305,688.04
4	Soya	111,307.81	151,315,271,176.04	109,342.95	166,668,178,396.50	110,458.32	168,368,298,396.31
5	Black peas	9,653.00	25,577,920,914.00	12,984.50	37,349,200,102.50	4,839.20	13,919,692,931.64
		426,202.40	939,505,481,205.41	369,461.23	831,849,029,191.95	519,765.23	1,267,028,567,128.78
Na.	Zao	2021/2022		2022/2023		2023/2024	
		Kiasi (Tani)	Thamani ya Mali Pwani (TSH)	Kiasi (Tani)	Thamani ya Mali Pwani (TSH)	Kiasi (Tani)	Thamani ya Mali Pwani (TSH)
		Mazao ya mafuta na jamii ya karanga		Mazao ya mafuta na jamii ya karanga		Mazao ya mafuta na jamii ya karanga	
1	Ufuta	123,883.77	1,309,041,928,799.19	111,320.01	1,258,929,140,923.74	177,921.53	2,012,132,350,042.98
2	Karanga	28,719.82	115,142,612,299.37	26,150.93	125,369,535,560.20	42,465.28	203,581,737,695.41
3	Mashudu ya alizeti	48,548.40	40,717,527,544.51	124,159.68	115,993,693,922.63	163,433.04	152,684,044,381.47
4	Korosho	146,155.56	350,230,346,863.49	106,430.55	282,592,267,749.00	350,632.36	930,992,027,235.14
5	Mashudu ya pamba	28,500.57	40,451,941,161.95	28,700.49	43,465,057,545.29	90,898.30	137,659,655,738.59
		375,808.12	1,855,584,356,668.51	396,761.66	1,826,349,695,700.86	825,350.50	3,437,049,815,093.59
Na.	Zao	2021/2022		2022/2023		2023/2024	
		Kiasi (Tani)	Thamani ya Mali Pwani (TSH)	Kiasi (Tani)	Thamani ya Mali Pwani (TSH)	Kiasi (Tani) Thamani ya Mali Pwani (TSH)	
		Mazao asilia ya biashara		Mazao asilia ya biasahara		Mazao asilia ya biashara	
1	Chai	21,427.67	74,650,347,576.60	17,985.13	68,977,634,342.76	21,761.31	83,460,277,571.81
2	Kahawa	25,084.14	101,722,488,835.97	94,548.85	418,407,025,462.45	88,779.24	392,874,757,938.63
3	Mkonge	40,015.65	110,641,031,373.60	34,613.85	111,478,565,844.59	35,166.47	113,258,375,702.74
4	Kakao	9,208.27	268,139,928,756.99	5,830.05	182,317,882,481.46	18,183.41	568,633,923,380.95
5	Tumbaku	8,376.86	81,065,387,882.61	32,587.29	352,509,721,639.02	79,524.28	860,245,983,251.16
6	Pamba	32,608.80	36,064,605,127.82	65,771.38	82,466,453,979.26	94,887.32	118,973,044,126.04
7	Pareto	1,379.00	31,201,886,133.60	1,522.06	36,671,498,793.93	1,851.87	44,617,671,517.65
		138,100.39	703,485,675,687.19	252,858.59	1,252,828,782,543.48	340,153.91	2,182,064,033,488.98

Chanzo: Wizara ya Kilimo1*, 2024

1* Taarifa za mauzo nje ya nchi hutokana na idadi ya vyeti vya usafi wa afya ya mimea (Phytosaniatry Certificates) ambavyo hutolewa na e-Kilimo, vyeti hivyo ni lazima katika usafirishaji wa mazao/bidhaa za kilimo. e-Kilimo inatoa taarifa za jina la mazao/bidhaa, kiasi kinachosafirishwa na nchi mazao/bidhaa inakopelekwa.

AJENDA 10/30
KILIMO NI BIASHARA

www.kilimo.go.tz